

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 5

БЕОГРАД, 1936 ГОДИНЕ

КЊИГА I

IX РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 23 МАРТА 1936 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ :

Претседник

Др. ЉУБОМИР ТОМАШИЋ

и

Потпретседници

Др. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Др. УРОШ КРУЉ

Секретар

Др. ЂУРА КОТУР

Присутни су г. г. Министри: Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо, Министар без портфеља др. Шефкија Бехмен, Министар пољопривреде Светозар Станковић, Министар социјалне политике и народног здравља и заступник Министра правде Драгиша Цветковић, Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић, Министар грађевина др. Марко Кожул, Министар шума и рудника Ђура Јанковић, Министар просвете Добривоје Стошовић, Министар финансија Душан Летица, Министар пошта, телеграфа и телефона др. Бранко Калуђерчић, Министар без портфеља др. Михо Крек, Министар без портфеља Војислав Ђорђевић и Министар физичког васпитања народа др. Јосип Рогић.

ПОЧЕТАК У 9.15 ЧАСОВА

САДРЖАЈ:

1. — Читање и усвојење записника VIII редовног састанка;
2. — ДНЕВНИ РЕД: Претрес извештаја Финансиског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 годину.

ГОВОРНИЦИ: Известилац већине Јован Алексић, извештач мањине др. Халидбег Храсница, Министар финансија Душан Летица, др. Будислав Гргур Анђелиновић, Милан Симоновић, Иван Пуцел, др. Бењамин Шуперина, Дон Фран Иванишевић, Милутин Драговић, Министар без портфеља Војислав Ђорђевић, др. Јосип Немец, др. Јосип Шиловић и др. Мирко Црквенац.

Претседник др. Љубомир Томашић: Господо сенатори, отварам девети редовни састанак Сената и молим г. секретара да прочита записник прошлог састанка.

Секретар др. Ђура Котур прочита записник VIII редовног састанка.

Претседник др. Љубомир Томашић: Има ли,

господо сенатори, какве примедбе овом записнику? (Нема). Пошто примедбе нема, записник се прима и оверава.

Прелазимо на дневни ред. На дневном реду је претрес извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 годину. Како сам, господо сенатори, примио два извештаја Финансијског одбора, и то извештај већине Финансијског одбора и извештај сенатора г. др. Халидбега Храснице, то дајем најпре реч известиоцу већине сенатору г. Јовану Алексићу.

Извештач већине Јован Алексић (чита):

СЕНАТУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,

Већини Финансијског одбора част је поднети пленуму Сената извештај о предлогу буџета расхода и прихода за 1936/37 годину.

Предлог буџета примљен је у Народној скупштини по кратком поступку и упућен Сенату тек 14 о. м., а Финансијски одбор почео је на њему да

ради 16 о. м. Шеснаестог и седамнаестог одбор је држао по две седнице — једну пре а једну после подне — а 18, 19 и 20 држао је по три седнице — једну после вечере — и 21 једну; дакле Финансијски одбор на 14 својих седница, радио је свим силама да би на време прегледао предлог буџета и упутно га, што раније, пленуму Сената на даљи поступак.

Предлог буџета за 1936/37 годину долази пред Финансијски одбор Сената из Народне скупштине, где је претресан и изгласан по хитном поступку. Та чињеница сама по себи налагала је Финансијском одбору Сената његово изнимно и свестрано разматрање; то изнимно третирање овог предлога буџета налагала је Финансијском одбору Сената и околност, да он долази после једногодишњег периода буџетирања буџетским дванаестинама, што је свакако значило један ненормалан период.

После оваког разматрања предлога и после установљења извесних органских мана наше буџетске политике Финансијски одбор Сената је решио да у своме извештају поднесе један ретроспективан поглед на неке већ укорењене мане које се из године у годину преносе из ранијих времена а од којих нати и предлог буџета за 1936/37 годину. У жељи, да Краљевска влада са г. Министром финансија приступи што пре њиховом постепеном отклањању, Финансијски одбор Сената износи некоје најкрупније грешке наше буџетске, финансијске и економске политике.

Још и данас наши буџети носе обележје кабинетских и на бирократски начин састављених буџета, у којима тешко долазе до израза они корисни предлози, који се у оба дома Народног претставништва годинама слушају у буџетским дискусијама. Па и саме владе услед честих промена једва стижу да даду и у буџету израза својим програмима, наглашеним у својим декларацијама. Ово свакако нису нормалне појаве и у нашим будућим буџетима би ваљало дати места оправданим критикама, које се са тих места чују.

Биће скоро 10 година како се јасно примећује тенденција опадања прихода, која је повукла за собом неизвршење предвиђених расхода. Због тога опадања се из године у годину смањују подмирења оних народних потреба, које за њега значе прогрес. Наши се буџети све више свде на ону своту, која значи скоро искључиво подмирење гломазног бирократског апарата, а грађење путева, железница, мелiorација и других основних народних потреба мора да се обавља из ванредних расхода и зајмова; и од неколико година уназад државни приходи не притичу ни у оној мери, у којој би били потребни да се обавља редовно одржавање државних објеката (зграда, горњег и доњег строја железница, путева, насипа, школа, поморских и речних пристаништа). У извештајима Финансијских одбора наглашава се већ пуна деценија да су лични расходи наших државних буџета велики и да је потребна њихова компресија, али се ни до данас није ништа учинило на систематизацији чиновничких места како би се смањили персонални издаци и како би нешто преостало и за стварање део материјалних расхода и корисних инвестиција. И поред тако огромног апарата наша администрација веома слабо функциониса. Без интервенција је и данас тешко доћи до решења, а о неком аутоматском функционисању не мож-

бити ни говора, јер су врхови наше администрације сконцентрисали у својим рукама право решавања, те нису физички у стању да обаве толико огроман посао. Тим појавама се неће моћи стати на пут све дотле, док у нашу администрацију не продре принцип рационалне поделе рада, и док се не спроведе децентрализација наше управе. Бановинама, срезovima и општинама мора се дати одговарајући делокруг и њихов природан удео у управи. Само ће се на тај начин моћи обављати и ефикасна контрола над радом наше администрације и једино ће се на тај начин моћи установити и свачија одговорност за рад.

II

На све ове појаве Финансијски одбор Сената је и раније упозоравао, али без успеха. И ове године г. Министар финансија, признао нам је у своме експозеу, да „расходи личне природе показују из године у годину неподношљиво стално повећање“, да се „број државних платеджника са пензионерима и инвалидима данас цени на 360.000 лица“. И ранији Министри финансија су нам признавали да нису у стању да нам пруже тачан број и списак неких категорија државних платеджника, као и то: да нису у стању да се ухвате у коштац са сталним повећавањем њиховог броја. Када ствари тако стоје, зар није онда дужност Народног претставништва да Министрима притекне у помоћ како би се сузбио њихов даљи пораст. Ми морамо предузети на себе дужност да задржимо партију о пензијама, која се нарочито повећала у буџету за 1934/35 г. Пензије државних службеника су износиле за 1933/34 годину 295.558.923 динара, а у наредној 1934/35 год. та је свота порасла на 374.675.884 динара. Додатци лични и породични свих државних пензионера и пензионерки износили су у 1933/34 год. 463.429.703 динара, а у наредној 1934/35 год. они се пењу на цифру од 549.520.064 динара, да у овом буџетском предлогу достигну своту од 555.520.064 динара. Када узмемо у обзир и пораст осталих позиција из ове партије, видимо да је она порасла за последње две године од 915.738.432 динара на 1.100.738.432 динара, односно повишена је за 185.000.000 динара. Да би се задржало даље повећавање ове партије, Финансијски одбор Сената наглашава да у будуће неће предлагати, нити пак одобравати буџетске предлоге који би допуштали да се ова партија и даље повећава. Мере које су се предузимале од стране ранијих влада, па и од ове, у смањивању личних припадљивости државних службеника, не воде ка правилном излазу из ове тешке ситуације. Тај начин решавања подржава наше чиновнике у неизвесности, јер им смањење плата висн над главом као Дамоклов мач, и одузима им потребан душевни мир за рад. Последње смањење имало је свакако велики ефекат за државну касу, јер јој је тиме преостало 350.000.000 динара, али у редовима чиновништва ова мера изазвала је велико незадовољство. Као узрок сталног повећања личних издатака ваља напоменути још увек постојећу праксу, да свака влада својим доласком на власт, ставља у пензију читаве легије чиновника, који су за рад способни. Такав луксуз наша сиромашна земља не може и даље подносити и такав поступак не може наилазити на одобравање Финансијског одбора и овога Дома. Наши стварни приходи стално показују мањак. Према завршним рачунима ти мањци су износили у 1932/33 години

динара 975,762.080,91, у 1933/34 год. 460,574.972,51 динара, а и резултати каснијих буџета не показују утешнију слику. Стога сматрамо за потребно, да укажемо на све оне штетне појаве, које проузрокују повећање личних расхода у нашим буџетима на једној, а мањкове у нашим закључним рачунима на другој страни.

Даља органска мана наших државних буџета је та, што су они тако састављени да отежавају контролу извршења и намене расхода од стране Народног претставништва. Када би Финансијски одбор Сената желео да добије разјашњења по свима само опште описаним позицијама, требало би му далеко више времена од онога колико му је стављено на расположење. У глобалној своти за извесне врсте радова није свугде дата спецификација, а то су махом оне позиције на које се јуриша са свих страна. Ко је ближи министру, помоћнику или начелнику, тај може рачунати да ће нешто и добити од те позиције за свој срез, остали пак не могу рачунати на помоћ ма колико да је оправдана њихова тражња. Тај лош систем провлачи се годинама кроз наше буџете, па се с њим наставља и у овом буџетском предлогу. Тај систем корумпира многе људе и зато би га ваљало искоренити из даљих наших буџета.

Још једна тешка органска болест наших буџета јесте несразмерно дотирање појединих просветних, привредних и социјалних државних установа по разним бановинама.

Није правично да установе, које држава дотира из државног буџета у једној малој бановини добијају два, три, па и више пута већу дотацију од друге бановине, чије су потребе веће, а и број становника је у њој два пута већи. Хигијена и школство су подједнако важне за нашу земљу и за наш народ и оне се морају подмиривати у свим крајевима по извесним критеријима. Министарство социјалне политике има податке о туберкулози, која најжалост у свима крајевима коси наш народ, али не подједнако. Тамо где туберкулоза грасира јаче, мора се више жртвовати на њеном сузбијању. Исти је случај и са школством. Где је већа неписменост, мора се више давати на основну наставу и на подизање писмености, јер ће иначе поједини наши крајеви културно и здравствено стално заостајати. То су основни појмови нашег народног јединства и они морају добити пун израз у саставу и структури државног буџета Краљевине Југославије. Док се по тим принципима не буду састављали наши државни буџети, биће увек оправдани приговори, о неједнаком третирању појединих крајева; ово и овакво стање доприноси укоренивању и заблуда, које у аутономизму, сепаратизму, федерализму и другим управним поделама виде пут ка нашој бољој будућности.

Када је реч о материјалним расходима, њих би ваљало поделити у две категорије. Једна врста материјалних расхода је она која се троши на администрацију и која строго узевши и није у правом смислу речи материјални расход. Ту врсту расхода би требало одвојено приказати у државном буџету и под другим именом, јер се из тих расхода подмирују потребе администрације и бирократије, као аутомобили, огрев и осветљење, снабдевање водом, хартијом и др. канцеларијским потребама; под збирним именом „материјални расходи“ обухватају и дневнице и путни трошкови, комисијски извештаји, на-

мештај и др. што се стварно не враћа народу у виду сних инвестиција, које би му олакшале саобраћај на путевима, рад на њиви и дизали му ниво материјалног, културног и духовног живота. Када се узме једна буџетска партија и саберу издаци те врсте, тада се тек види, да они сачињавају већи део материјалних расхода, а оно на што се стварно мисли када је реч о материјалним расходима, претставља далеко мањи део. Било би веома корисно исказати посебно ту врсту материјалних издатака по разним надлештвима, јер би се само на тај начин видело, како и сувише мали проценат од државног буџета иде на школе, путеве, железнице, реке, поморске инвестиције, мелiorације, болнице и др. примарне народне потребе. Тада би се видело да је проценат тих материјалних расхода далеко испод 51,39%; колико износе материјални расходи у овом буџетском предлогу према укупној и крајњој буџетској своти. Када још имамо у виду, да се у материјалне расходе уноси и ануитетска служба за државне дугове, који у овом предлогу претстављају своту од 767,931.926 динара, онда постаје далеко јасније, како се мали проценат од буџета враћа народу. Ово ваља подвући зато, да би се видело јасно: зашто у нашој земљи култура и цивилизација тако споро продиру у широке народне слојеве и зашто наш народ тако изостаје иза просечног ступња материјалне и духовне културе западних народа. Било би такле веома корисно и по народне претставнике и по ширу јавност, када би се ти износи материјалних расхода за администрацију и ануитете приказивали издвојено, и тако приказивао и проценат стварних материјалних расхода који се реституише пореским обвезницима на селу и у граду. Такав проценат био би најречитији доказ о правој вредности сваког буџета.

Повећање ануитетске службе је умесно и треба напрегнути све силе, да се народ ослободи нарочито оних дугова, који су тешки. Финансијски одбор цени напоре г. Министра финансија и радо истиче и на овом месту, да то повећање у буџетском предлогу за 1936/37 годину износи за наше финансијске прилике репрезентативну своту од скоро 170,000.000 динара.

Као даљу одлику поднетог предлога ваља истаћи предвиђање одговарајућих ставки за ануитетску службу унутрашњих обвезница по Ратној штети, 7% Инвестиционог зајма, 4% обвезница за ликвидацију аграрних односа из 1921 године, за беглукче обвезнице (6%) и то у пуном износу. Овако старање је и даље потребно, да се подигне вера народа у државу.

III

Г. Министар финансија у свом експозеу је израчунао, да државно фискално оптерећење на укупну своту од 6.577,565.150 динара износи просечно на једног становника 438 динара, а када се узму у обзир и самоуправни приходи (1.555,070.277 дин.) који терете сваког становника са још 104 динара, онда укупно опште фискално оптерећење износи 8.132,634.427 динара или на сваког становника пада просечно 542 динара. Овде социјално оптерећење није узето у обзир. Тачно је да је просечно фискално оптерећење сваког становника веће у свима нашим суседним државама (сем Румуније), али је та констатација уједно и жалосна слика материјалне снаге југословенског становништва. Ту управо и

лежи проблем наших финансија и поставља се питање, како да подигнемо привређивање и јачу радност нашег народа, да би он могао више давати и држави? Наш национални доходак је из године у годину све мањи; за прошлу годину је пропачунат на 34 милијарде динара; међутим фискално оптерећење остаје скоро исто по становнику, колико је било на пример пре осам година: оно је износило у буџету за 1928/29 у укупној цифри 6.917.496.427 динара. Разлика између предлога прихода за 1936/37 годину и предлога прихода за 1928/29 је минимална: једва да износи нешто преко 339 милиона динара. Када се пак има у виду, да се 1928 године та свота није делила на 15 милиона становника, него на 14 милиона, онда се за ових бурних и критичних 8 година јасно види да се просечно оптерећење по становнику није смањило, већ се оно још и повећало. Наш укупни народни доходак спао је за исто време више од половине јер за 1927 годину био је израчунат са свотом од 69.608.150.000 динара. Неоспорно је дакле, да је наша привреда за ово време јако осиромашила а фискални терети остали су исти. То данас осећа сваки грађанин од најсиромашнијег мануелног радника до великих пословних људи. У задњим годинама спровела се и немило правичнија подела терета, па и контрола, којој се данас већ теже може извлачити неуредан порески обвезник. Порески разрези се правичније деле у последњим годинама, али је све то још далеко од онога, што се зове правична расподела и уредна пореска администрација. Расматрајући нашу пореску администрацију мора се приметити да се ни данас још не врши претходно задужење у пореским књижама. Порески органи књиже нашем необавештеном свету најчешће у активне ставке плаћену порезу, те и најуреднијег пореског обвезника стално држе на дугу по извесним видовима пореских облика, док је он на другима у преплати. Може се смело тврдити, да је још и данас 90% пореских обвезника, који не знају како стоје с порезима. Пореска евиденција у крајевима по пореским управама је нетачна, а у највише случајева ће се сутра добити савим друга цифра пореског задужења, него што је данас исписана. Пореска администрација је права несрећа за грађане и она је један од главних узрока великом незадовољству грађанства са његовом рођеном државом. Пореским обвезницима пропадну читави сати док не дођу на ред да уплате своју порезу, а још више им времена пропадне док се не објасне и некако не нагоде са чиновником. И та се сцена одиграва при свакој четврти године, а да стање пореског задужења остане и даље у неким облицима нерасчишћено. То стање траје тако и данас и зато Финансијски одбор Сената скреће и овом приликом пажњу г. Министру финансија на ове аномалије. Њих ваља уредити једном и завести више савесности, стручности и морала у рад нашег пореског особља, које је оваквим својим радом многе људе довело до очајања, а порески морал потпуно упропастило. Садашњем Министру финансија се мора уписати у добру страну што показује више дужних обзира при наплати пореза, али ни ти обзир не смеју бити без граница, и прелазити у слабост, те да неки крајевима само уз примену најдрастичнијих мера плаћају порез.

Расматрајући приходе од непосредних пореза и упоређујући их са ранијим годинама констатујемо да су они у знатном порасту. У год. 1928/29 они су

износили 1.673.424.300 динара, док у овом предлогу они износе укупно 2.229.000.000 динара. И овом приликом ваља приметити, да су приходи од земљишта још увек и поред извесних корекција од стране г. Министра финансија неравномерни. Од укупног катастарског чистог прихода, које за цело подручје Краљевине Југославије износи 5.024.075.503 динара, пада на Војводину, која није ни 1/10 део целе земље, скоро половина од укупног катастарског чистог прихода.

Порез на приход од зграда такође није савремен. Основицу кућарине, која је овим предлогом снижена, ваљало би још спустити, јер је пад цена станова и локала сталан и незадржљив. Грађански сталеж који је у кући за издавање спремио себи ренту за старост, нема поред овакве основице никакве ренте. Поред овакве основице грађевинска делатност мора и даље стагнирати, и не дати могућности за зарадом великом броју радника, занатлија и идустријалаца, који живе од грађевинске струке.

Приходи од течевине и порези на ренте су у сталном опадању и оне су мemento да се што пре реши питање земљорадничких дугова. Некада су приватне банке давале држави репрезентативне приходе и ти приходи данас не достају државној каси. Несметан рад приватним новчаним заводима се мора што пре осигурати, јер већина од њих вегетирају и неће моћи дуго да издрже са експериментисањем.

Док се пораст прихода од непосредних пореза има поглавито приписати срећенијој и увежбанијој контроли пореских органа, пораст посредних пореза је нездрава страна наше фискалне политике. Трошарине повишавати: значи пребацивати опет терете на оне исте грађанске редове, који већ стењу под разним претераним фискалним оптерећењима и другим пореским облицима. Њихов живот покушљивати трошаринама значи све јаче отежавање њиховог живота. Трошарине на шећер, бензин, електричну струју и шпирит могу ићи до извесних граница, али ми смо те границе већ давно прешли. Са нашом трошаринском политиком смо постигли то, да наш грађанин просечно троши најмање шећера, да у погледу аутомобилизма спадамо скоро на последње место, да смо најзаосталија земља у погледу електрификације. Не би ли било паметније смањити трошарину на шећер, а повећати површине културе засађене шећерном репом, па тиме повисити и потрошњу шећера у земљи и код најширих народних слојева. Исти је случај и са бензином. У данашње доба моторизације ми не можемо остати без свога бензина, или неког аранжмана да се рафинирање бензина код нас у земљи врши. Док се тако не реши питање — ми ћемо тешко спровести моторизацију. Исто тако стојимо и са електрификацијом. Производња електричне струје у већем делу наше земље је скроз нерационална и примитивна. Расипа се са сировином као народним добром, троши се 4 пута више сировина за производњу једне јединице електричне енергије због малих, неекономичних и застарелих постројења и то се све врши на рачун потрошача. Тарифе електричне енергије варирају за 400—500% и наша држава још увек стоји по страни, уместо да се умеша у те помоћне односе. Министри финансија и бановине кад им недостаје покриће расхода, једноставно повисују трошарине на становништво. Таквом финансијском политиком не

диже се радиност, већ се она спутава, а са њоме се кочи и развој народног и привредног живота. Тако се дотерало до цифре од 827,500.000 динара од трошарине.

Ни наша таксена политика није ишла срећнијим путевима. И она погађа исту публику као и трошарина и непосредни порези, те зато и она постаје кочицом привредног живота. Мора се поздравити намера Краљевске владе да робну тарифу на нашим железницама снизи.

IV

Посебно разматрање заслужују наша државна привредна предузећа. Многе државе у Европи, па и наша, у све јачој мери иступају као привредници на пољима банкарства, пољопривреде, индустрије и трговине. Тим привредним предузећима управљају државни чиновници и намештеници, са платама и пензијама, многи и са дивидендама и тантијемама. Та привредна предузећа, према предвиђањима, имају да донесу државној каси 491,274.669 динара; последњих година ти приходи показују извештан стабилан пораст. Тај пораст потиче углавном од редукције службеника и смањења припадности онима, који су остали у државној служби. С друге стране, смањење броја службеника изазвало је повећање пензија, које терете општи део државног буџета. Нема сумње, да су многа предузећа по свему таква, да се не могу пренети на приватну иницијативу и да се морају управљати помоћу државних органа. Али има и много предузећа, чије је етатизовање сувишно јер те послове може да обави много боље и рационалније приватна или задружна иницијатива. Ма како да се теоретише у данашњим хаотичним економским и социјалним односима, мора се признати приватној иницијативи њено место у привреди. У погледу правца наше етатизационе политике није се до данас са званичног места ништа чуло, а још мање подузело, што би личило на неки програм или план, док се стално примећује тежња за етатизацијом у свим правцима привредне делатности, па и у онима где то није корисно и пожељно. У буџетима и експозицијама се вешто прикривају дефицити нерентабилних државних предузећа, којих има доста и која не служе никаквој јавној сврси. Нека чак гуше приватну делатност. Уопште узевши у разматрање државну привреду, Финансијски одбор Сената је мишљења, да би ту ваљало учинити темељну ревизију. Сва она предузећа, која су трајно пасивна, а која би могла водити и приватна иницијатива, ваљало би ликвидирати и препустити приватној иницијативи. Сва она предузећа која се не могу активисати имала би да се ликвидирају на најцелесходнији начин, ако није важан интерес да њима држава и даље рукује. Тако ће наша државна привреда добити свој одређен карактер, а политика етатизације своје одређене оквире. Без сумње је да ће и буџетски приходи сасвим другачије изгледати и неће се морати товарити терети на једне исте субјекте, како се то до данас радило.

Други начин за повећање прихода био је измена Пореског закона у погледу предузећа обавезних на јавно полагање рачуна. О „фризирању“ биланса тих предузећа је било већ довољно речи у нашој јавности. Нећемо набрајати сва та предузећа која праве огромне промете, и која располажу са огромним резервама склањаним на најрафинијанији

начин у циљу избегавања плаћања пореза. Нека од тих предузећа су тужена суду по Закону о скупоћи и од стране стручњака је доказано да зарађују далеко више од дозвољене зараде. Још је више оних предузећа, која не потпадају под Закон о сузбијању скупоће, а чији биланси не могу да прикрију огромне зараде.

Та, нажалост, већином страна и анационална предузећа експлоатишу богатство наше земље, а пружају јој само мрвице, односно онолико колико сама хоће. Наш народ гледа у тим предузећима у пропаститеље нашег блага. Када би се сва та предузећа подвргла строгој контроли, слика наших државних прихода би била сасвим другачија. И наш јавни живот, и морал у државној администрацији тиме би добио, јер су баш та предузећа она, која сеју корупцију примајући у своје управе утицајне људе и људе из наше високе бирократије. Начин како су се сада давале концесије таквим великим предузећима, не сме се даље ни часа трпети, јер ће он нашу земљу и њену снагу издати утицају нежељених елемената. Стога је неопходно потребно, да се све концесије и велике лифериције не издају кабинетски, него да се оне дају бар уз контролу и пристанак финансијских одбора Народног претставништва. Стога би у том смислу требало новелисати Закон о државном рачуноводству и тиме аутоматски пресећи корупцију и афере из којих никако не можемо да изађемо.

То би били главни моменти, које је Финансијски одбор Сената сматрао за потребне да унесе у свој извештај и скрене пажњу на њих Министру финансија и Краљевској влади. Све те предлоге треба хитно спровести и обезбедити једном сигурне и обилате изворе прихода. Док се тим мерама не приступи, наши ће извори пресахњивати, народ сиромашити, а порески обвезници клећати под фискалним теретима.

Код претреса одредаба Финансијског закона већина Финансијског одбора констатовала је, да је и овогодишњи Финансијски закон наследио све мане ранијих својих претходника, па их донекле још и потенцирао. Наши финансијски закони место да претстављају збир одредаба за извршење цифарског дела самога буџета, из године у годину јављају се као добродошла прилика за стварање промена у нашој општој легислатури. Нема готово ни једне материје нашег законодавства, која не би била предмет разних измена и допуна у Финансијским законима. Док смо се налазили у стању неизједначеног законодавства, такве измене и допуне постојећих закона путем Финансијског закона биле су разумљиве, чак много пута и потребне, али је зло у томе што се Финансијским законом сада праве рупе и квари састав већ и нових јединствених државних закона тек донетих и стављених на снагу. Тиме се уноси у нашу легислатуру један моменат несигурности и привремености, што може да буде од штете како у погледу самог ауторитета наших закона, исто тако и у погледу правног поретка у земљи. Друга тешка мана, коју смо могли утврдити и у овом Финансијском закону јесте систематично преношење законодавне компетенције са уставног фактора Народног претставништва у руке извршне власти, то јест Кр. владе. У временима тешких привредних и социјалних потреба када су много пута потребне хитне мере, може то да буде у извесним случајевима и оправдано. Народно претставништво већ неколико година води о томе најозбиљнијег рачуна, па

сматрамо и сада, да је законодавно овлашћење Министарског савета у циљу сређивања и олакшавања економских прилика једна оправдана концесија законодавног тела извршној власти (§ 97 став 1). Исто тако Народно претставништво је лане примило разлоге Кр. владе, да јој да, уз једну ограничену своју сарадњу, овлашћење и за доношење три важна политичка закона, које је Краљевска влада тражила као хитне и неодложне: да може спроводити своју демократску политику (слободарску политику). Међутим у овом Финансијском закону траже се нова и нова овлашћења, помоћу којих би поједина господа министри могли доносити уредбе, чија садржина несумњиво припада законодавној компетенцији, и ако не постоје никакви озбиљни разлози за њихово донашање путем једног ванредног поступка, путем делегације законодавне власти на извршну власт. Ако је Финансијски одбор ипак одустао да брише све те одредбе, којима се мењају постојећи закони, или преноси законодавно право на Кр. владу, он је то учинио из два разлога, пре свега из разлога, што је сматрао, да је тешко одједанпут прекинути са досадашњом праксом; по њему било би потребно од овог и оваквог доношења закона и на даље одустати (систем законског омнибуса полагано демонтирати). Осим тога Финансијски одбор припадајући по већини својих чланова странки, која је у опозицији према данашњој Кр. влади, био је у деликатном положају, јер би се његове радикалне мере могле погрешно схватити. Из тих и сличних разлога Финансијски одбор је морао, да се и ове године у главном задовољи с тим, да понови своју напомену из године 1934, у којој се је обратио Кр. влади са позивом да се у Финансијски закон у будуће не унесе одредбе, које немају везе са непосредним доношењем буџета, већ имају карактер посебних закона и уредаба.

Заузимајући тако једно потпуно лојално становиште према Кр. влади, Финансијски одбор се ипак није могао сложити са свима одредбама Финансијског закона, како су били од Кр. владе предложени и од Народне скупштине одобрени. Мередавни за његове закључке у том погледу били су разлози строге стварности и искрене жеље, да се спречи свака могућа злоупотреба законских овлашћења у политичко-партијске сврхе. Руковођен тим и таквим разлозима, Финансијски одбор је учинио следеће измене, односно допуне:

1) У § 35 тач. 1 поновно је уведена забрана, да поданици страних држава на нашим границама не могу стицати право својине, посела и употребе на непокретним добрима без дозволе Министарства војске и морнарице и Унутрашњих дела. Та мера која постоји и у другим државама је са становишта државне и националне одбране потребна. Међутим одредба тога параграфа превидела је, да има у нашим пограничним зонама особито у Јужној Србији власника, односно употребитеља земљишта, који су наше крви и нашега језика, које смо великим делом сами тамо населили, али који из разних формалних разлога до сада нису постали наши држављани. Финансијски одбор је сматрао, да треба тај параграф допунити одредбом, да пропис у погледу ограничења за стране држављане не важи за оне стране поданике, који су настањени у поменутих зонама; а по крви и језику су Југословени. Та изnimка, статучрана је и у сличним одредбама из године 1925.

2) У § 35 тач. 3 дато је Министру правде овлашћење, да поставља и премешта судије и државне

судије и државне тужиоце без обзира на њихово бројно стање и на висину кредита одобрених по појединим партијама. Финансијски одбор је сматрао, да је то овлашћење пре свега у опреци са основним принципима буџетске расподеле кредита, који по појединим партијама одређују за поједина судска подручја извесан број судског персонала. Осим тога 3 септембра о. т. наступа сталност судија, а тачка 3 овога параграфа могла би се тумачити као да се с њом иде за произвољним премештајем судија и у време кад је његова сталност по Уставу већ наступила. Из тих разлога Финансијски одбор је био мишљења да се то овлашћење не може дати.

3) У § 43 Министру просвете даје се овлашћење, да донесе низ разних организационих уредаба. Међу њима и уредбу са законском снагом о уређењу Државне штампарије. Одбор је сматрао да би то питање због његовог опште привредног значаја морало бити уређено формалним законом, дакле у пуној сарадњи са Народним претставништвом. Међутим Одбор није могао да не прими неке разлоге г. Министра просвете о хитности и неодложљивости уређења те материје, па је пристао на компромисно решење које се састоји у томе, да се Уредба о Државној штампарији донесе у сагласности са Финансијским одборима Народног претставништва.

4) У § 50 тач. 4 даје се Министру унутрашњих послова овлашћење да може изузетно од одредаба Закона о општинама сам са својим уредбама вршити нову регрупацију и разгрупацију у општинама, у бановинама где је посао око спајања општина у смислу § 138 Закона о општинама већ извршен. Ово овлашћење иде за ревизијом тако зване комасације општина, која је имала за циљ организовање великих општина са становништвом са најмање 3.000 душа. Уколико се из привредних, саобраћајних или других стварних разлога покаже извршена комасација за некорисну или нецелисходну, Закон о општинама у § 6 и 7 прописао је поступак по којем је ревизија већ извршеног спајања увек могућа. Одлука о томе на крају зависна је од воље становништва и Закон је према томе у том погледу усвојио један демократски принцип од кога не би требало бежати. У пуној противности са тим принципом има се у смислу предложеног § 50 тач. 4) пренети одлука о ревизији комасација на министра. То је начелно погрешно и политички опасно, јер се ствара могућност за разне злоупотребе. Финансијски одбор сматра, да ту одредбу треба брисати.

5) Из истих начелних разлога није могао пристати да одобри предложену одредбу § 51 тач. 10, која опет изузетно од прописа Закона о општинама даје Министру унутрашњих дела право, да одлаже општинске изборе у случају распушта општинског одбора по § 129 и 130 Закона о општинама. Законом о општинама изведена је обнова и демократизација наших самоуправних јединица и створене су гаранције да се народ у нашим општинама може збиља не сметано од сталног потезања административне власти посветити бризи за своје локалне интересе. Закон је ипак тако далеко да је искључио чак и досадашњу могућност кажњавања општинских управа, односно општинских функционера са стране Управне власти ради вршења њихове дужности. На другој страни Закон је ипак морао дати државној надзорној власти могућност за интервенцију у случајевима важног општег интереса. Та могућност је

створена у § 129 и § 130, који државној власти дају право да разреше поједине општинске функционере и целе општинске одборе ако наступе извесни услови. При доношењу Закона о општинама у § 76 до 91 конкретизоване су дужности општинских управа и председника општине. § 129 став 2 садржи по интенцијама закона санкцију, која се састоји у томе, да може бан, ако председник, чланови управе или одбор не врше уредно те своје дужности, кривце разрешити. Смисао те одредбе очевидно је тај да се спречи несавесно и лакоумислено газдовање у општини, (или чак и евентуална) саботажа радног и правилног самоуправног пословања, или непоштења, а и корупција у општинског газдовању. Нису ту у питању мале погрешке и пропусти, него крупни преступи, јер су и последице интервенције власти веома замашне. По § 129 тач. 2 разрешени општински функционери губе право поновне кандидације на наредним изборима, они су дакле у погледу својих држављанских права директно дифамирани. Исто вреди и у погледу § 130, који даје бану право разрешења појединих општинских функционера и општинских одбора ради решења и изјава, које су штетне по важне опште државне интересе. И ту наступа дифамирајућа последица губитка права на кандидацију. Већ то доказује, а и онако је познато шта се хтело са § 130. У питању су санкције против решења и изјава уперених против основних принципа нашег државног и народног живота и друштвеног поретка.

Међутим у последње време власти у неким крајевима сасвим погрешно су интерпретирале § 129 и § 130. Разрешавају се општински функционери и распуштају се општински одбори због разних формалних погрешака у општинској администрацији, и због безначајних недостатака и који би могли бити исправљени: да је надзорна власт правовремено то тражила. Распуштају се по § 130 општински одбори који су се послужили својим законским правом, подnoseћи жалбу Управном суду против распуста по § 129.

Закон о општинама за случај распуста општинског одбора прописује као крајњи рок за нове изборе два месеца. Финансијски одбор није могао да се сложи са захтевом са продужењем тога рока на шест месеци, јер би се тиме отворила могућност за систематско увођење комесаријата по нашим самоуправним јединицама, и пореметио демократски основ живота по нашим општинама. Али је сматрао на другој страни, да је потребно дати одредбама § 129 и § 130 једно аутентично тумачење да би надзорна власт могла у извршавању својих права, поступати у духу законских прописа и да би се могла у том погледу формирати једна једнообразна пракса. Тиме ће се избећи и тешка политичка штета, која настаје услед многобројних распуста општинских одбора из разлога, чију оправданост јавност не увиђа па им приписује сасвим необјективне и једностране мотиве.

Из истих разлога Финансијски одбор предлаже да се брише и § 51 тач. 12.

6) У § 71 Министар пољопривреде тражи овлашћење за оснивање пољопривредних комора. Финансијски одбор топло поздравља ту намеру Кр. владе. Иако сматра да би требало ту материју уредити нормалним законодавним путем, он се ипак није могао одлучити, да тражено овлашћење одбије. На другој

страни Финансијски одбор не може одобрити, да се одлука када и како да се оснује Пољопривредна комора препушта појединим бановима. Важну институцију сталешке организације наше пољопривреде треба увести у живот што пре, али на територији целе државе, а не само по појединим крајевима. Финансијски одбор према томе предлаже, да се други став § 71, по којем ће се поједине коморе установити одлуком бана, брише.

7) У параграфу 92 тачка 8 спаја се Државна болница за женске болести у Љубљани са Општом државном болницом у Љубљани. Државна женска болница основана је као самостални завод издвајањем гинеколошког-породничког одељења Опште болнице г. 1923 и то из нарочитих разлога који и до данас постоје. Она се је развила у један узорни завод у коме је рођено год. 1935 преко 2000 деце са морталитетом од 2,35%, код деце, а 0,35% код матера. Финансијски одбор се није могао уверити, да постоје ма какви важни стварни разлози за укидање самосталности тога завода и извештен је, да би у широким слојевима народа било то спајање врло неповољно, јер су прилике у Општој болници због недовољног броја просторија и осталих потреба крајње дезолатне. Финансијски одбор предлаже, да се та одредба брише.

8) Краљевска влада је и за нову буџетску годину предложила овлашћење за доношење три политичка закона. Финансијски одбор је био мишљења, да су разлози који су лане говорили у прилог давања таквог овлашћења изгубили у својој основаности, јер се Кр. влада, која је тражење тога овлашћења лане правдала хитношћу и неодложношћу потребе нових политичких закона у духу слободе и демократије, за време од осам месеци ни у једном случају није се послужила датом јој могућношћу. Сада Краљевска влада не наводи више потребу за хитност нових политичких закона. Напротив, Господин Претседник Министарског савета је у своме говору у интерпелационој дебати 19 о. м. рекао, да се изборни закон још не може донети јер Кр. влада сматра да време за изборе још није зрело. Финансијски одбор ту аргументацију не може да прими без резерве. На Кр. влади је да оцени могућност расписивања избора за Народну скупштину, на њој у том погледу лежи и сва одговорност. Али доношење новог изборног закона, који цела земља очекује, нема никакве непосредне везе са самим изборима и могућност или немогућност тих избора не би смела бити разлог, да се са самим законом односно уредбом одуговлачи. Због тога Финансијски одбор доношење тих закона сматра још увек за хитно и неодложиво, то је и разлог, да обнавља свој пристанак за законодавно овлашћење Кр. влади у том погледу. За доношење закона о изборном реду Финансијски одбор пристаје на овлашћење за целу буџетску годину сматрајући да одговорност у погледу времена кад треба нови изборни закон донети у вези са изјавама Господина Претседника мора у целости да остави Кр. влади. За Закон о штампи и Закон о зборовима и удружењима, међутим, неки разлози за њихово одлагање уопште не могу постојати. Финансијски одбор сматра да треба овлашћење за њихово доношење ограничити, и тако Кр. влади и јавности предочио потребу за њиховим неодложним и хитним доношењем. Рок од 6 месеци даје Кр. влади у том погледу довољно времена, да спреми потребне пројекте ако то још није учинила. Налази да је и мно-

то дугачак обзиром на несносно стање у којем се југословенска штампа данас налази. Финансијски одбор допунио је према томе параграф 97 став 3 реченицом: да овлашћење за доношење уредбе са законском снагом о штампи, о удружењима, зборовима и договору важи до 1 октобра 1936 год.

9) У параграфу 100 предлаже Кр. влада да се овласти Министарски савет да може изузетно од постојећих законских прописа ликвидирати имовину бивших политичких странака забрањених 1929 год. Финансијски одбор против таквог овлашћења мора најозбиљније да устане. Приватна својина је заштићена постојећим општим законским прописима и приватна права појединаца па и правних лица не могу бити предмет никаквих изузетних мера. Одузмати специјалним законом приватну имовину, и када није у питању један крупни државни, или опште национални интерес, значи дирати у основе нашег друштвеног и моралног поретка. И за имовину распуштених странака морају да важе опште норме и пезина судбина мора да се остави оцени и одлучи редовних судова. Због тога, Финансијски одбор предлаже, да се § 100 у целости брише.

10) У § 105 тачка 1) Министру финансија се даје овлашћење да пропише организацију Поштанске штедионице. Према изјавама Господина Министра финансија нису у питању систем или начин пословања тога нашег највећег новчаног института, него његово унутарње уређење. Па је према томе очевидно да треба текст § 105 тачка 1) исправити на тај начин, да се изричито каже, да је у питању унутрашња организација Поштанске штедионице.

Финансијски одбор у току дискусије резервисао је био низ одредаба, које је после објашњења примљених од стране госпде ресорних министара, одобрио. У погледу одредбе из § 24 тачка 4) по којој обвезници службеничког пореза и за годину 1936/37 плаћају такозвани ванредни допринос у износу 1% својих припадљности, Финансијски одбор је био мишљења да тај допринос нема моралног ослоња, јер је својевремено био уведен у сврхе којима више не служи. Господин Министар финансија сложио се је са тим гледиштем и ставио у изглед, да се тај допринос (на који летос он не може да реситнира) за будућу годину укине.

У погледу овлашћења Министру правде да може спајати или образовати среске, или окружне судове где се укаже потреба, Финансијски одбор одустао је од тога да то овлашћење одбије, јер је Господин Министар изјавио да му је то овлашћење преко потребно за крајеве где судска организација још није потпуна.

Исто тако Финансијски одбор са задовољством је примио изјаву Министра грађевина да ће при доношењу уредбе о електрификацији земље радо потражити сарадњу Сената. Што се тиче ревизије законских прописа за бесплатну и повлашћену возњу § 63 тачка 5 Министар саобраћаја је био сложа са Финансијским одбором да се то овлашћење не односи на права сенатора и народних посланика у погледу њихових путовања на државним железницама и бродовима.

При овлашћењу из § 87 у погледу минималних надница и колективних уговора Финансијски одбор изразио је жељу да држава у својим уговорима за јавне радове практичним примером покаже пут ка корисном решењу тога важног социјалног питања.

Господин Министар социјалне политике сагласио се са захтевом да би питање минималних надница и колективних уговора морало у будуће бити предмет услова за уговоре државе код јавних радова.

У општој дискусији и код појединих одредаба Финансијски одбор се је бавио питањем начина редукције припадљности државних чиновника, и тражио ревизију односних мера. Са одобравањем је Финансијски одбор примио изјаву Господина Министра финансија да овлашћење из § 99, које даје Краљевској влади могућност разних мера у сврху смањивања државних расхода неће бити употребљено за даљу редукцију припадљности државних службеника и да ће Краљевска влада у погледу забране упослења пензионера код државних предузећа имати у виду изузетно тежак положај т. зв. старих пензионера са минималном пензијом.

Финансијски одбор савесно се је старао да свој задатак сврши стварно и лојално. Држао је седнице и по дану и по ноћи како би са своје стране помогао да Сенат доврши свој посао правовремено. Ако предлаже Финансијски одбор извесне измене и ако Сенат те измене које Финансијски одбор предлаже прими, он ће се послужити само својим уставним правом и извршиће само дужност своје савести. Сенат је у вршењу своје улоге регулатор нашег законодавства, који је у више прилика успешно вршио. И у временима кад је Краљевска влада била састављена у главном из редова политичке организације, којој припада и већина сенатора, Сенат је од године 1932 до 1935 пет пута вратио законске предлоге Народној скупштини и тако омогућио стварне и важне коректуре. Финансијски одбор је уверен да ће Сенат извршујући своју дужност према себи и својој мисији обавити свој законодавни посао у року, који оставља Народној скупштини пуну могућност, да и она са своје стране правовремено донесе потребне закључке, како би 1 априла могло после једне године газдовања са дванаестинама опет наступити редовно буџетско стање у државном газдинству.

Финансијски одбор дакле предлаже:

да се државни буџет расхода и прихода за године 1936/37 прими у целини са следећим изменама у Финансијском закону:

„§ 35 тачка 1 да се унесе следећи нови став: „Ове одредбе не важе за стране поданике југословенске народности, који су стално настањени у поменутих крајевима.“

Тачка 3 брише се.

§ 43 тач. 2 додају се речи: „А то у сагласности са Финансијским одборима Народног претставништва“.

§ 50 тач. 4 брише се.

§ 51 тач. 10 брише се.

Тач. 12 брише се.

§ 51 а (нов): „Одредбу § 129 Закона о општинама од 14 марта 1933 г. ст. 2 је разумети тако, да одлуку о разрешењу Претседника општине, чланова општинске управе, појединих одборника или целог одбора ради неуредног вршења дужности, Бан може донети само у овим случајевима:

1) За Претседника општине ако не врши у § 84 Закона о општинама одређене послове, и ако је био од надзорне власти три пута опоменут, или ако поред трикратне опомене није извршио наређења опште управне власти, које је по закону био дужан извршити;

2) За чланове општинске управе и поједине одборнике, ако не долазе на седнице или ако не врше послове, које има право да им наложи Претседник општине, Општинска управа или Општински одбор.

Ако Бан утврди безчасна дела претседника општине или члана општинске управе или општинског одборника кажњива по кривичним законима, он ће кривца одмах разрешити и предати га надлежном суду.

§ 130 Закона о општинама има се разумети, да може Бан разрешити општински одбор, општинску управу или претседника општине ако су њихова решења односно изјаве уперене против Династије, против државног и народног јединства, постојећег друштвеног поретка или уопште у изричитој опреци са основним одредбама Устава.

На лица која су била пре ступања на снагу овог Закона разрешена због дела по § 129 ст. 2 и § 130 Закона о општинама а због тих дела нису била осуђена по кривичном закону, пропис § 132 Закона о општинама не може се применити“.

§ 71 тач. 1 ст. 2 брише се.

§ 92 тач. 8 брише се.

§ 97 став 3 додаје се ова реченица: „Овлашћење за доношење Уредбе са законском снагом о штампима, о удружењима, зборовима и договорима важи до 1 октобра 1936 г.“

§ 100 брише се.

§ 105 тач. 1 између речи: „пропише“ и „организацију“ треба уметнути реч „унутарњу“.

За известиоце Одбор је одредио г. г. Светозара Томића и Јована Алексића, сенаторе.

Г. Др. Халидбег Храсница, члан Одбора, одвојио се и поднео одвојено мишљење.

У Београду, 21 марта 1936 год.

Секретар,

Светозар Томић, с. р.

Претседник

Финансијског одбора Сената,

Инж. Дака Поповић, с. р.

Чланови:

Милан Марјановић, с. р.

Јован Алтипармаковић, с. р.

Др. Алберт Крамер, с. р.

Јован Алексић, с. р.

Милан Л. Поповић, с. р.

Радослав Дукић, с. р.

Др. Богдан Гавриловић, с. р.

Павле И. Вујић, с. р.

Др. Саво Љубибратић, с. р.

Др. Јосип Немец, с. р.

Петар С. Петковић, с. р.

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч сенатор г. др. Халидбег Храсница да образложи своје одвојено мишљење.

Др. Халидбег Храсница (чита):

СЕНАТУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Предлог буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 год., који је одобрен од Народне скупштине и достављен Сенату на решење и одобрење, претставља сем прорачуна државних расхода и прихода и програм Краљевске владе, који се састоји у сређивању наших државних финансија и олакшању тешког стања наше народне привреде.

Овај законски предлог о буџету несумњиво претставља напредак од досадашњег буџета не само зато, што је у укупној суми мањи, него и зато што у себи садржи низ корисних мера, које имају за сврху подизање потрошне моћи широких народних маса и борбу противу привредне кризе.

Предлог Финансијског закона уз сада поднети предлог буџета државних расхода и прихода такође је несумњиво знатно бољи од ранијих Финансијских закона, јер не садржи прикривене издатке, који су често достизали и до стотине милиона, а све његове одредбе у ствари настављају само утврђени плански програм Краљевске владе, који у крајњој линији има за сврху побољшање наших привредних прилика.

Поред свега овога, већина Финансијског одбора Сената учинила је неколико измена у предлогу Финансијског закона било брисањем — изостављањем читавих параграфа или појединих ставова, или разним изменама и допунама.

Са оваквом одлуком већине Финансијског одбора не слажем се и мишљења сам, да се и поднети предлог Финансијског закона одобри и прими без икаквих измена, онако како је изгласан у Народној скупштини.

Подносећи Сенату ово своје одвојено мишљење, част ми је предложити, да изволи одобрити и примити без икаквих измена како поднети предлог буџета државних расхода и прихода тако и предлог Финансијског закона уз исти.

Ово своје одвојено мишљење заступају сам у пленарној седници Сената.

21 марта 1936 год.

Београд

Др. Халидбег Храсница, с. р.
сенатор

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч Министар финансија г. Душан Летица.

Министар финансија Душан Летица: Господо сенатори, предлог државног буџета за 1936/37 годину, који је пред вама, усвојен је и одобрен од стране Народне скупштине са извесним изменама и допунама како у рачунском делу буџета, тако и у Финансијском закону. Уверен да су г. г. сенатори са првобитним предлогом буџета, који је у законском року поднет Народној скупштини, упознати из мога штампаног експозеа, поднетог и Сенату, нека ми буде дозвољено да се овај час само у најосновнијим цртама обазрем на оно што сам тамо казао, а да се више задржим на овим допунама новог предлога буџета и Финансијског закона.

У рачунском делу предлога буџета, у сагласности са Краљевском владом, Народна је скупштина учинила измене повећањем укупног износа предлога, како у расходима, тако и у приходима, по 16,072.414 динара. Према томе укупан збир предлога буџета сада износи 10,323.513.198 динара. Повећање расхода извршено је код раздела Министарства правде са 5,000.000 динара, код Просвете са 4,846.153 динара, код Пошта, телеграфа и телефона са 7,000.000 динара, код Трговине и индустрије 299.699 динара и код раздела социјалне политике и народног здравља са 346.562 динара.

Повећање расхода било би за 1,420.000 динара веће да није уједно извршено и смањење расхода у толиком износу код раздела Врховне Државне управе.

Повећања на страни прихода у укупном износу од 16,072.414 динара извршена су: код Државних штампарија у Београду и Сарајеву са 550.000 динара, код прихода унутрашњег саобраћаја Министарства пошта и телеграфа са 7,000.000 динара, повећање прихода извршено је и код разних прихода Министарства финансија на име накнаде из државног фонда за јавне радове са 8,522.414 динара на основу Уредбе о јавним радовима. Ова сума употребиле се за интересну службу по зајмовима за јавне радове.

Можда би, господо сенатори, у буџетском предлогу при његовој расправи у Народној скупштини било учињено много више држави и народу корисних измена и допуна да у Финансијском одбору Народне скупштине није било доведено у питање и само доношење буџета. Финансијски одбор Народне скупштине при гласању у начелу одбацно је предлог буџета са 16 гласова против 15 гласова за предлог. При оваквом стању, а и с обзиром на потребу да се државној Управи на време обезбеди финансирање њених потреба, Народна скупштина је на предлог Краљевске владе огласила хитним предлог Закона о буџету расхода и прихода за 1936/37 годину, остављајући Финансијском одбору преклузивни рок од три дана за подношење извештаја. Овим својим закључком и доцнијим својим расправама у пленарним буџетским седницама и изгласавањем буџета у начелу и појединостима Народна је скупштина и сама најбоље обеснажила негативни начелни став већине Финансијског одбора према предлогу буџета, дајући Државној управи буџет расхода и прихода, а обезбедила је и Сенату Краљевине Југославије могућност да овај буџетски предлог проучи и реши још пре измака текуће буџетске године, како би се отклонило ванзаконско стање у финансирању Државне управе.

Краљевска влада може само да пожали што се буџетски предлог, због става већине Финансијског одбора Народне скупштине, није у њему и у појединостима претресао, јер би, верујем у то, такав претрес могао донети и земљи и народу још више корисних измена и допуна, но што их се, према првобитном буџетском предлогу, налази пред вама, господо сенатори.

Говорећи о рачунском делу буџета, дозволите ми, господо, да и овога пута истакнем решеност Краљевске владе, да буџет државни за 1936/37 г. доведе у равнотежу, изношењем са пуно искрености што стварније стања наших државних финансија.

Већ у извршењу садашњег буџета, Краљевска је влада морала посегнути за редукацијом државних кредита, да би олакшала притисак на државну благајницу. Познато је, са колико самоодрицања државни службеници и активни и пензионери, поднесе јесенас извршену редукацију њихових додатака. Ову меру налагали су високи интереси за учвршћивање платне способности државне благајнице. На овој страни, на страни издатака за службеничке припадљености учињена је овим крајња мера. Припадљености државних службеника сведене су на ниво, који се даље не сме и неће дирати, на минимум који ће се морати у неким групама кориговати подизањем, чим то дозволе привредне и буџетске прилике земље. Исто тако, мораће се учинити и ублажавања у данашњим извесним ригорозним одредбама, које одузимањем додатака погађају боље уследене пензионере па и оне, који су приморани да зарађују да би намирили своје животне потребе

које им њихове пензијске припадљености не могу да покрију.

Јесенас извршеном редукацијом личних припадљености, могао се само делимично прокрчити пут ка васпостављању буџетске равнотеже. Буџетску равнотежу тешко су компромитовале и одредбе по финансијским законима. Њих је ваљало претрести и државне управне задатке, које су оне обрађивале, обезбедити онако како ваља.

Продужени буџет за 1935/36 г., који данас важи, предвидео је таквих кредита по Финансијском закону у врло осетном износу око 630 милиона динара. Овај тешки, приходима непокривени терет за државну благајницу у новом буџетском предлогу скоро је посве уклоњен. Око 350 милиона тих расхода пребачено је у цифарни део буџетског предлога. Покриће курсне разлике при државним набавкама у иностранству пребачено је у највећем делу на односне буџетске кредите. Дотације и субвенције самоуправним телима нашли су своје посебно ванбуџетско покриће.

Зар није, господо сенатори, само овим пречишћавањем непокривених издатака по Финансијском закону, који су тако немилосрдно притискивали правилност функционисања државне благајнице, зар није самим тим, много учињено у васпостављању тешко поремећене буџетске равнотеже и стварању услова за ред у нашим државним финансијама? Оваквим енергичним мерама да се државне потребе, сврстају прописно и законски на своје место у државном буџету онде где им је место, као и новом техничком израдом државног буџета, дато је Министру финансија и Краљевској влади једно ефикасно средство, да у будуће онемогућава буџетске дефиците. Техничком изменом буџета, право отварања кредита преноси се на Министра финансија и код оних привредних предузећа и установа, које су отварање кредита до сада саме вршиле. Природно, да ће Министар финансија ово право искористићавати са свом опрезношћу, како и колико то буду тражиле привредне прилике у току извршења буџета.

Политика државних прихода, као и политика државних расхода, како је води Влада др. Милана Стојадиновића, у основу се одваја од политике, која је у том правцу раније вођена.

Више улагати у буџетске материјалне расходе да јачамо оронуту потрошачку снагу оног далеко претежнијег дела народа, који се бави производњом материјалних добара. У томе циљу, са посебном пажњом прилазити ка просечном доходу привредника, кад га узимамо за основ непосредних државних дажбина, све до тад, док се буде налазио у данашњим његовим ниским сразмерама у које је сведен дуготрајном привредном кризом, а добрим делом и кривицом нас самих. У истоме циљу, и са ванбуџетским средствима, што се год више може, подизати радиност у народу, дајући што више успеле свама радним снагама. А кад се добију таквим радом и улошком потребних средстава, и објекти, који ће у нашем народно-господарском инвентару, престављати сами по себи извор нових националних прихода, биће привредна криза и њезине последице, брже и ефикасније побијене. Порески терети, у обиму непосредних пореза, у колико се тичу земљишта осетно су спуштени. Обазрив поступак, при пореском разрезу и овршним мерама, благотворно се осећао у круговима пореских обвезника. — И, само буџетска неуравнотеженост,

о којој сам мало час говорио, и коју је у првом реду ваљало и уклонити, није нам дала могућности, да приступимо и политици обимније ревизије пореских основа и стопа у циљу општије пореске редуције. У оваквој ситуацији, оно што је учињено, с обзиром на животне потребе државе, за сад је много учињено. Где би се год дотакли, ма ког важнијег буџетског фискалног врела прихода, у овоме правцу, у државном би се буџету опет јавила празнина, која би нас повела онамо, одакле смо желели да измакнемо. Тек, пошто, успостављањем равнотеже међу државним расходима и приходима, покренемо правилно функционисање у финалсирању државних потреба, моћи ћемо да се обратимо, са поуздањем на успех, и овој ревизионој пореској политици у већем опсегу, но што смо то досад и засад могли да учинимо.

Упоређо, радећи на успостављању буџетске равнотеже, Влада г. др. М. Стојадиновића развијала је своје деловање и у правцу, да се народној привреди створе повољнији услови за њезин напредак. Цела година 1935 прошла је, а да Краљевска влада није посегла ни за једном пореском фискалном мером у циљу јачања средстава државне благајнице, мада је њезино стање овакве мере могло претпостављати, а и оправдати. Напротив, постављајући себи задатак, како да збрињава државне управне потребе, које немају свог буџетског покрића, Краљевска влада је у низу мера ишла баш противним путем, путем олакшавања јавних терета. Ја те мере овде нећу поновно да набрајам. Оне су већ у примени у практичном животу, оне су многоврсне, и захтевају цео домен јавних дажбина, и државних и самоуправних. Оне се, неоспорно, као корисне данас осећају у свима гранама наше националне производње, којој су у првом реду биле и намењене.

У овом буџетском предлогу Краљевска влада је свела приход од општих непосредних пореза на 145 милиона. Ово смањење односи се на све непосредне пореске облике сем земљарине. А како знамо, да је за годину 1936 и сама земљарина ефективно спуштена за пуну једну трећину, или за око 150 милиона динара, види се, колико је редуциран прилив платних средстава државној благајници из непосредних пореза.

Белики напор искрености учињен је по овом предмету предвиђања прихода за буџетски период за 1936/37. Код посредних пореза нисам употребио принцип примене резултата прошлих година. Непостојане привредне прилике последњих година, и тенденције које се називају у њиховом развоју последњих 12 месеци, упутиле су ме да се у предвиђањима више обратим овом новијем ближе стању, које показује тенденцију чврстоће и могућности кретања ка порасту потрошње. Наплата непосредних пореза иде у корак са потрошњом. И кад видимо да је потрошња јача, очекујемо и јачи прилив пореских прихода.

У непосредним порезима ствар је мало другачија. Наша привреда, изнурена дуготрајном кризом, треба најпре да се оспособи да буде извором јачег прихода. Тек онда кад она буде одбацивала јаче приходе, моћи ће се мислити на јачи прилив прихода од непосредних пореза. У овом предлогу буџета приход од непосредних пореза, како видимо, осетно је смањен, јер су и приходи као поре-

ске основице услед привредне кризе знатно смањени. Ова појава је општијег карактера. И многе друге привредно снажније земље, у току ових привредно-критичних година, пореметиле су своје раније социјално нормалније односе међу посредним и непосредним порезима. Нормална тенденција за подизањем буџетских прихода од непосредних пореза устављена је. Шта више, она се почела обраћати ка јачању приноса посредних пореза, за којима су државне управе све више посизале, да покрију државно-управне потребе. Апстрахујући социјалну страну питања, кад је реч о порезу, узима се оданде, где ће се мање оштетити интереси народне привреде. Од прихода и имовине као пореског основа, не очекује се данас ни на страни онај ранији ефикасни порески прилив. Њих спутавају последице привредне кризе. Јачати их подизањем пореских стопа, значило би још више уништавати их. Отуда ово обраћање ка потрошњи, одакле се јавне фискалне потребе данас релативно највише намирују. То је правило на страни, и код привредно снажнијих народа, па није чудо, да се по њему и ми управљамо. И поред тога, што имамо обилне природне услове за благостање народно, наша је привреда заостала. Према привредном напретку на страни, наша је привреда још у повоју. Отуда и наше релативно сиромаштво. Отуда и немогућност, од незнатих прихода које нам наша слаба привреда одбацује, да непосредним порезима покривамо већи део државно-управних потреба. Стога ће још доста дуго посредни порези морати да буду и остану најважније врело државних фискалних прихода.

Код трошарине и трошарина — предвиђено је по новом предлогу повећање за укупно 78 мил. динара. Ако се уважи смањење код такса, целокупно повећање свих посредних пореза према садашњем буџету предвиђа се само за око 12 милијона. Повећање посредних пореза заснива се на стварним резултатима наплате. У периоду април-децембар 1935 године наплата је код царина изнела 113,55%, а трошарина 101,44% од буџетом предвиђених сума. И по апсолутним цифрама, и по сразмерном предвиђању, наплата у овој буџетској години, боља је него у одговарајућем раздобљу прошле године. Ово исто важи и за монополске приходе.

Непрецењујући вредност ове појаве, пораст прихода од посредних пореза, као и пореза на пословни промет преставља ипак један повољан знак. Ови приходи зависе од куповне снаге и воље за трошењем пореских обвезника, а не од притиска пореске администрације. Када су, дакле, ови приходи у порасту, допуштено је закључити, да је и економска снага у извесном јачању.

Свакако да је ублажавање терета непосредних пореза, у вези са рационалнијим поступком на терену, као и снижење извесних посредних јавних дажбина, нарочито бановинских, било у доброј мери узроком овом погоднијем стању потрошње и прилива посредних пореза.

Господо сенатори, мало пре сам поменуо разлику између финансијске политике садашње Краљевске владе и ранијих влада за време привредне депресије. Та разлика, господо, добила је свој уочљиви практични израз и у монополској политици. Краљевска влада сматра, да дуванска монополска политика не сме бити вођена тако, да се њоме уни-

ја воља за садњом дувана који је један од најважнијих продукта нашег земљорадника.

Политика откупних цена и самог начина откупа греба да је таква, да привлачи што већи број садилаца дувана, и обезбеђује што повољнију продају дувана монопољским стовариштима. Супротно досадашњим резултатима, овако ће се знатно ограничити кријумчарење дувана у листу, знатно ће се повећати потрошња дуванских фабрика и добиће се довољан регрес за боље плаћени труд сadioца — земљорадника. Са овако вођеном дуванском политиком оствариће се услови и за ширу производњу дувана. И при зимушњем откупу дувана, и при утврђивању откупне цене за наредни откуп, ми смо имали већ прилике да видимо и резултате те политике. Садилац је — што давно није — остао у главном задовољан, а Монополска управа примила је релативно задовољавајуће количине дувана.

Целокупна финансијска политика Краљевске владе остаје непромењено везана за одржавање стабилности наше националне монете на њеном садашњем нивоу. Ову стабилност сматрам не само као битан услов за одржавање реда у државним финансијама, већ и као неопходну основу за здрав привредни развој.

Спровођење такве финансијске политике условљено је с једне стране осигурањем политичке стабилности и поверења у рад одговорних чинилаца, а с друге стране дејством, како редовних тако и извесних специјално наших финансијско-економских елемената. Два од њих стоје у непосредном делокругу Министра финансија. То су државни буџет и рад емисионог завода. Затим долази развитак нашег платног биланса у вези са трговинским, девизним, клириншким и у опште дужничким односима, а међу специфично наше унутрашње моменте, који су од утицаја на развој домаће валуте, спадају сељачки дугови, санирање банака и реперкусија јавних радова на тржиште капитала.

Што се тиче буџетског газдовања у текућој 1935/36 буџетској години, може се слободно рећи, да се оно кретало у знаку највеће опрезности и штедње и да је буџетска равнотежа била циљ, коме се стално тежило. Апстрахујући летећи државни дуг, регулисани и нерегулисани, који је производ тешких година кризе и чију висину и тежину не само отворено признајемо, већ и настојимо да се он ублажи, апстрахујући чињеницу да је буџет за 1934/35 г. из кога проистичу дванаестине за 1935/36 г., с обзиром на непокривене расходе у Финансијском закону био одобрен као неуравнотежен — можемо тврдити да је наша буџетска ситуација релативно задовољавајућа. То се огледа у чињеници да су за 9 месеци буџетске 1935/36 године — април-децембар — наплате прихода веће, него што износе расходи по истом буџету. Тако, док је извршено расхода за 89,71% од одобрених кредита, за исто време наплаћено је прихода за 99,55% што значи за 9,86% више. Вишак остварених прихода над извршеним расходима за овај буџетски период, узимајући у обзир ликвидне неисплаћене обавезе, износи око 415,000.000 динара. Разуме се, да ће овај вишак до краја рачунске године услед претстојећих пасивних месеци, потпуно и књиговод-

ствено ишчезнути. Стварно он ни данас не постоји, пошто се текући приходи употребљавају за исплату рачуна из ранијих година. Такво стање, у вези са недостатком обртног капитала, довољно јасно објашњава све тешкоће државне благајнице. Поводом оваквог стања Краљевска влада одлучила се да посегне за два мера, којима је био циљ помоћи с једне стране државној благајници, као банкар у неуравнотеженом државном буџету, а с друге стране истом мером нашој привреди дати основа за бољи напредак. Тако је новембарском уредбом дужницима старих пореских квота којима је дано право оброчне отплате пореског дуга у дужем времену, пружена могућност, да се могу уз врло повољне услове раздужити, и државној благајници раније уплаћеним сумама дуга дати ванредна средства за њезине потребе.

Најновијом уредбом о благајничким записима, дано је имаоцима расположивих привредно умртвљених готовина могућност да их на кратак рок најсигурније могу у њих корисно уложити. Државној благајници оваквим ванредним приливом појачава се платна способност и даје могућност да, измирењем својих обавеза, преко својих поверилаца убаци у привредни живот нова средства која ће појачати пулс привредног живота.

Обадве ове мере, нове су за наше прилике. И ма какав оне успех дале, оне дају доказ да је Краљевска влада у садашњим тешким временима у сталном покрету у тражењу путева и стварању средстава да се што више паралише штетан утицај последица привредне кризе, и подигне и учврсти поверење у нашу животну снагу и у нашу јавну платну способност.

Велики програм јавних радова, Краљевска ће влада још интензивније продужити и у наредној буџетској години. Недаће, које нам је нанела неродна прошла година, поред ванредних напора Државне благајнице за циљеве прехране, који се пењу на 36,000.000 динара, те недаће доста су ублажене јавним радовима, који су се због благе зиме продужили и у зимским месецима. Циљ ових радова није само да нам се њима изграде и створе опште корисни објекти. Њихова је социјална страна још јача, јер се њима даје рада потребнима и неупосленима. Њима се јача потрошачка снага удеоника и стварају услови за живљу унутарњу размену.

За реактивирање нашег привредног живота од пресудне су важности и регулисање земљорадничких дугова, а у вези с тим и санирање наших новчаних институција. Решење ових двају крупних проблема, неће се и не сме се вршити ма каквим експериментима ни у погледу улога на штедњу, ни у вези са нашом народном новчаницом. Вредност динара и штедни улози не смеју се дирати. Зато има других путева који ће нас довести ка циљу. Између села и вароши мора да се васпостави стари топли однос привредног поверења. И кад се поврати кредит земљорадников, живнуће нам цела земља.

14 октобра односно 1 новембра прошле године истекла је важност закључених споразума са иностраним имаоцима обвезница наших спољних зајмова, према којима су нашој држави биле одобрене извесне олакшице девизне природе за исплату доспелих купона поменутих зајмова, за време

од три године. Како је финансијска и монетарна ситуација земље, која је и диктовала закључење ових споразума, захтевала, међутим, давање даљих олакшица од стране иностраних поверилаца, то је с преставницима ових последњих приступљено вођењу нових преговора, који су окончани потписивањем једног пројекта за нов споразум, следеће садржине:

Интересна служба по државним спољним зајмовима врши се за даље две године, на тај начин, што се вредности сваког доспелог купона исплаћује 15% у девизи и 55% у новим 5% фондинг обвезницама, које се амортизују у року од 22 године. Остатак од 30% вредности купона одобрава се у корист наше државе и наменује образовање једног специјалног амортизационог фонда, из кога се врши откуп обвезница првобитних зајмова.

Упоредан са ранијим споразумима, нови пројекат споразума приказује се као осетно повољнији за нашу државу и у буџетском и у чисто девизном погледу. Плаћање у инострану валуту, за време прве две године његове примене, остају у главном исто као и по ранијим споразумима, и ако је исплата у готову по сваком купону повећана од 10% на 15%. За све остало време ова плаћања износе осетно мање од ранијих, захваљујући постигнутом отписивању скоро читаве једне трећине вредности купона. Ово делимично отписивање дуга омогућило је једновремено и смањење буџета државних дугова, који је у приложеном предлогу сведен у знатној мери и утврђен према стварним потребама плаћања.

Оволико сам, господо сенатори, нашао за потребно да вам дословно цитирам оно што сам и у Народној скупштини у овом погледу навео.

Дозволите ми сада да се вратим на предлог Финансијског закона, који је пред вама.

Говорећи о пореској политици, ја сам напоменуо да у току прошле године Краљевска влада није посегла ни за једном законском мером која би народу повећала његове пореске терете.

Овога пута, господо сенатори, морало се приступити ипак и за једном мером јачања буџетских прихода путем подизања пореске стопе. У првом реду тој мери узроком су издаци, предвиђени у § 15 предлога Финансијског закона. Ма како и била ова мера можда нескладна са изложеним основним правцима Владине фискалне политике; за њом се морало посегнути. Потреба је дана у главном и највишим нашим државним интересима. И, кад је она ту, није довољно предвидети је у Финансијском закону, а не постарати се и за њено покриће. Кад бисмо овако радили, ми бисмо пали у исту погрешку која је до сад била узроком буџетске неуравнотежености. То покриће потражено је у порезу на пословни промет подизањем његове основне стопе за једну четвртину. Да се ма који други порески облик, или више њих, узео као средство ове фискалне операције, последице би се у привреди нашој много осетније манифестовале, а ипак се не би могао постићи тражени релативно јачи успех. Прометни порез обухвата цео промет од производње до потрошње, код скоро свих врста производње добара и скоро у свима фазама промета, тако да ће се покриће односних буџетских потреба јачањем приноса из овог пореског облика релативно најмање осетити.

Да би се последице ове фискалне буџетске операције што више паралисале, паралелно с њоме, предвиђају се у Финансијском закону неколике фискалне мере које значе продужење наше политике ублажавања јавних дажбина. Добар део ових мера тангира баш промет. Тако се знатно смањују таксе за објаве. У таксама точаринским изведене су оправдане допуне, да би се оне ублажиле за мале точаринске радње. Али, највише је учињено за олакшање промета одредбом у § 26 тач. д). Њоме се од априла о. г. укида обавезно издавање рачуна. Такса рачунска у новом облику плаћаће се само онда, кад се рачун и издаје, а рачун се издаје онда, кад је то воља и жеља интересената. Верујем, да ће ова мера повољно бити примљена у свој нашој привреди, нарочито у ситном промету нашем, где се ова такса осећала као јака сметња развоју промета и као неподношљива и нерационална, с обзиром на вексаторност и неефикасност контроле. Поред тога спуштена је у оквиру закона о таксама и каматна стопа због одоцнеле уплате са 8% на 6%, а овршни трошкови сведени су на ону ниску меру, која је летос одређена за непосредне порезе.

Подизање таксене стопе за тантијеме од 1% на 10% треба делимично да изравна губитак на рачунским таксама, а ово подизање само по себи оправдано је с обзиром на исто толико оптерећење дивиденда посебним 10% порезом.

За подручје Србије и Црне Горе нарочито је важна измена у Таксном закону с обзиром на поступак са поднесцима који су нетаксирани. Досад је у том погледу заузето било и сувише уопштено оштро становиште, нетаксирани поднесци не смеју се узимати у рад. Нашом изменом ово становиште остаје у важности само онда, кад се поднесак лично предаје власти, односно службеним органима. Али кад поднесак стигне поштом од сад ће се поднесак свакако завести у протокол, а подносилац биће позван, да у одређеном року таксира или дотаксира свој поднесак. И тек онда, ако то не учини на време, сматраће се да поднесак није поднет. Ако је подношење таквог писмена везано за изврстан законски рок, па је оно као нетаксирано благовремено поднето, сматраће се да је благовремено, ако се такса у овом прописном накнадном року положи. За наш нарочито неуки, и законима невестити свет, ова измена у Таксном закону значиће једну брану за очување извесних права, које је он тако лако могао да губи, и губио због досадашњег сувише оштрог таксено законског гледишта.

И Закон о непосредним порезима нешто је дирнут у предлогу Финансијског закона. Ситни наши рибари, са обичним справама и чамцима са незнатним приходом, који не прелази границе обичајне наднице неће више плаћати течевине. Овај порез као ни прометни порез неће се узимати ни за воденице поточаре до два витла, на потоцима који пресушују.

Кредитном задругарству дане су олакшице, јер неће бити порезоване оне чисто кредитне задруге, које као чланице свог савеза уделе својих чланова не хоноришу више од есконтне стопе Народне банке.

Имовним општинама, које су због привредне кризе постале платно недовољно способне, а продајом њихове имовине нанела би им се несразмерна штета, овим предлогом Финансијског закона

бришу се сви до краја 1935 године дуговани порези.

У оквиру Монополског закона уз мере које су досад већ предузете, и које су нарочитим пажљивим поступком при зимушњем откупу дувана, као и повишењем откупних цена за 20% за наредну кампању, врло добро примљене у народу, у предлогу Финансиског закона, који је, господо сенатори, пред Вама, продужује се попуштање монополског фискалног обруча и даље. Нарочито је важна за сadioце дувана пројектована одредба, по којој се одбитак трошкова око откупа дувана, као и одбијање ферментационог кола, укида. И ово значи знатан поправак положаја сadioчевог у служби интересима државног монопола. А, да би се сadioцу обезбедила што потпунија стварна исплата уложеног труда по пројектованим одредбама, неће се више моћи од дуванског примања сadioчевога при исплати ни одбијати ни наплаћивати ни приватна ни административна потраживања, сем монополског потраживања и јавних дажбина. Сadioцима дувана дозвољавање се од сад да могу бити и мало-продавци дувана, што је до сад било забрањено. — Ублажена је и оштрина у монополским казнама, јер се распон кажњавања са троструког до десетороструког своди на једноструки до највише петоструког износа.

Предлог Финансијског закона који је пред Вама поред ових мера фискалног карактера, употпуњен је у Народној скупштини, на предлог Краљевске владе и знатним бројем других амандмана који засецају у све струке државне управе. Ја верујем, да ће сваки од г.г. мојих колега, изнети побуде и разлоге који су их руководили да предложе њихове амандмане, а ја ћу се г.г. сенатори, по реду важности, задржати на оним допунама, које сам ја, у управном подручју мога ресора предложио.

Господо сенатори, у своме штампаном експозеу, изнео сам разлоге, зашто нисам у рачунском делу буџета предвидео дотације самоуправним телима. Казао сам тамо, да ћу предлоге у томе погледу ставити доцније, и да ти предлози неће дирати у постављено начело овог буџетског предлога, у начело буџетске равнотеже. Знамо добро, да су ове бановинске субвенције и дотације, то је познато свој господи сенаторима, ранијих година имале своје место у Финансиском закону, али су оне тамо имале своје место као обавеза државне благајне да их плати, а без икакве бриге и старања да се за њих нађе и обезбеди и пуно покриће. Упућивања на обртни капитал да се из њега исплате те субвенције, као што је до сада чињено у Финансиском закону, као извор одакле се имала ова потреба да намири, на обртни капитал, који последњих година ни не постоји, збиља, најлакши је био излаз, да се отресе брига око покрића једног неопходног државног издатка.

Ово отворено питање, господо сенатори, ми данас решавамо у његовом основу. Решавамо га тако, да се оно више неће вратити као питање везано са државним буџетом и државном благајницом, решавамо га тако, да ће бановине за овај свој буџетски приход имати солидан свој непосредни извор прихода, који их неће чинити овисним о државној благајници и који ће им у вероватно пуној мери обезбеђивати кроз целу буџетску годину нормални прилив предвиђеног прихода са ове стране. Наравски, да овај замашни буџетско-реформни потез није

изведен без жртава. И он се ослања на фискалну операцију изведену у обиму стопе пореза на пословни промет. Жртве које се због раније изнетих потреба имају поднети, намењене делимично и овој самоуправној сврси, биће неоспорно праћене dobrим резултатима.

Према овоме, господо сенатори, не стоји оно што сам у току расправе у Финансијском одбору од стране једног од поштоване г.г. сенатора чуо као пребацивање да се у предлогу Финансијског закона у овој одредби налази и даље једна камуфлажа државних расхода без покрића.

Господо сенатори, далеко би ме одвело када бих вам износио све разлоге, због којих је финансијско стање наших бановина доведено у питање. Услед тога, што оне нису одговарале својим финансијским задатцима, потстепено се стварало уверење, стварала се једна психоза да бановине овакве какве су нису способне да живе.

Имајући овакву ситуацију наших бановина пред очима, новим мерама, које су предложене у Финансијском закону, предузета је санација буџетског стања бановина у два правца. Прво, у погледу државне субвенције и дотације, ова је досада, као што рекох, исплаћивана на име буџетског покрића, из фиктивног врела — по Финансијском закону, и услед тога није била уредно исплаћивана. Све ово изазвало је код већине бановина подбацивање у субвенцијама предвиђених прихода, и рушило равнотежу не само државног буџета него и буџета субвенционисања односно дотирања бановина. У § 12 предлога Финансијског закона предвиђено је оснивање бановинског фонда, који се образује са 18%-тном квотом наплаћеног прихода од скупног прометног пореза. Овај приход „бановинског фонда прометног пореза“ — како ће се он звати — делиће Министарство финансија свака два месеца по установљеном проценту у поменутом параграфу. Ефекат квоте скупног пореза, којом ће се дотирати овај фонд, с обзиром на досадашњу наплату пореза на пословни промет у његовој варијанти скупног пореза цени се на око 100 милиона динара.

Систем оваквих фондова није новина. Он је већ давно, наравски у својим посебним облицима, уведен код многих држава, дајући одличне резултате. Поред изнетих користи за буџете бановина, ова врста суделовања самоуправа на приносу једног државног пореског облика пореско-технички је најрационалнији начин црпљења прихода јавно-правних тела. И кад се на основицу овакве заједничке јавне дажбине примени умерено одмерена стопа, најсретније се у склад доводе обострани тангирани интереси, интереси привреде и интереси јавно-правних тела. Са овог и овако започетог система партиципирања ваља се кретати полако напред, чувајући битне интересе државне благајне, а снажећи и толико важне интересе јавне управе, поверене надлежности наших бановина. Поступним изграђивањем овог, на страни опробаног, система, наравски уз одговарајуће реформне ретуше у садашњем фискалном законодавству, ми ћемо наћи најбоље решење у данас још увек посве отвореном проблему самоуправних финансија.

Летос већ, у дванајестинском Финансијском закону, као први потез у стварању посебног фонда бановинских прихода, установљен је код Државне хипотекарне банке фонд бановинских тро-

шарина. То је први корак учињен у правцу ка стварању пореско-технички рационалног заједничког извора прихода свих бановина. Овај фонд се алиментира од бановинских трошарина на пиринач, кафу, чај, какао и калцијев карбид.

У циљу ублажавања привредне депресије приликом одобравања бановинских буџета, за 1935 годину, изведене су као што је познато опсежне реформне мере у опсегу бановинских такса и трошарина. Њих су поједине бановине у последњим годинама без довољне стручне контроле заводиле. Многе, овако заведене таксе и трошарине, кочиле су привредни рад и биле су осетан терет за становништво. Поред тога, оваким радом постојала је неједнакост у оптерећењу јавним дажбинама међу појединим крајевима све озбиљнија.

И због тога, да би се бановинама дао еквивалент за укинуте нерационалне и неумесне бановинске дажбине, заведен је 1 априла 1935 овај систем заједничких бановинских трошарина. У првој години примене овог система, он је дао врло повољне резултате. Бановинске финансије добиле су сигуран извор приноса, а у круговима потрошача ова мера једва да је озбиљније запажена као неко осетно оптерећење.

Овај успех, побудио је Краљевску владу, да у § 31 предлога Финансијског закона предложи проширење ових заједничких трошарина, које бановинама одбацују буџетске приходе без икаквог посебног њиховог управног трошка.

Као и летос, и овог пута уопштене су за све бановине неке врсте трошарине, које су практиковале само неке бановине. Уопштењем, следствено и заједничком трошаринском стопом, спречена су овако учестала криумчарења односних предмета међу појединим бановинама. И круг предмета бановинских проширен је овог пута на сечива за справе за бријање. С обзиром на ниску потрошачку цену овог предмета, неће се потрошња његова због трошарине умањити у широким потрошачким слојевима. С друге стране удовољимо и захтеву за порезовањем овог потрошног предмета, захтеву који је долазио из средине бријачког заната, који је привредном кризом такођер тешко погођен.

Према предрачунима, нове заједничке бановинске трошарине доносиле би бановинама око 25 милиона, а са онима које су уведене прошле године, и фактично доносе већ преко 45 милиона, бановинске заједничке трошарине треба да доносе бановинама око 75 милиона динара. Према Уредби о бановинским трошаринама од 29 марта 1935, бановине односно општине на подручју Управе града Београда партиципирају на овом приходу према броју становника у овим односима: Дравска са 8.21%, Савска са 19.41%, Врбаска са 7.45%, Приморска са 6.47%, Дринска са 11.1%, Зетска са 6.64%, Дунавска са 17.13%, Моравска са 10.31%, Вардарска са 11.31%, Београд са 2.07%.

Поменута Уредба о оснивању заједничког фонда бановинских трошарина, као и ове Уредбе у Финансијском закону за 1936/37 о оснивању бановинског фонда прометног пореза, претстављају два одлучна крупна потеза у правцу решавања проблема самоуправних финансија. Само овим мерама бановинама је обезбеђен приход од 170 милиона динара, без нарочитог оптерећења државне благајне и без учествовања бановина у трошковима око наплате.

Финансијским законом дана је могућност бановинама да уз одобрење Министра финансија могу свака за се, модификовати начин наплате трошарине на вино и ракију. Спровођење оваквих измена, у колико их Министарство буде одобравало, у пракси условљава се од стране Министарства финансија и захтевом да се над произвођачем не смеју вршити никакве вексације финансијског контролног карактера.

То би био, господо сенатори, кратак преглед важнијих легислаторских реформи у опсегу фискалног нашег законодавства у вези са предлогом Финансијског закона. У времену у коме живимо оне су свакако један корак напред, али не лако изведен. Изведен са будном пажњом да се не повреде виши наши заједнички државни и народни интереси. Овако ће ваљати и у блиској будућности радити. Увек напред, излазећи из немиле ситуације у коју смо доспели последњих година, и обезбеђујући пре свега примарне интересе државне заједнице. Брзе скокове не желимо да правимо, али ћемо зато ипак непопустиво, одлучно и смишљено корачати ка нашем циљу, оздрављењу државних и самоуправних финансија у потстицању наше народне привреде. Тај је циљ у свој програм ставила Влада др. Милана Стојадиновића. Она га је до сад у свакоме своме управном акту респектовала и у јавном излагању свога рада подвлачила. Она ће му, господо, и у будуће са свом истрајношћу тежити.

Са свим оним опсежним и солидно аргументованим излагањима, којима сам као ресорни министар, и пред Народном скупштином и пред сенатским Финансијским одбором, заступао, и у својим изјавама у јавности образлагао свој предлог Финансијског закона, као и са ово неколико накнадних својих изјава, са извршеним допунама предлога Финансијског закона, уверен сам да је Сенату Краљевине Југославије пружена довољна основа да буџетски предлог са Финансијским законом прихвати и тако обезбеди земљи законито функционисање њезине управе.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Има реч г. др. Грга Анђелиновић:

Dr. Budislav-Grgur Andelinović: Gospodo senatori, od ujedinjenja do danas nije se u Narodnom predstavništvu u teškoj atmosferi vodila budžetska rasprava. Ta teška atmosfera, koja je pritisla ceo naš unutrašnji i vanjski politički život te koja je u Narodnoj skuštini pri raspravi o budžetu došla u vrlo nezgodnoj formi do izražaja, oseća se naravno i u ovom poštovanom Domu. Ali čim je situacija teža, tim je i odgovornost ovog Doma, koji je zvan da bude u neku ruku regulator političkih odnosa u zemlji, i jača i veća. Ja sam duboko уверен da će Senat znati, u ovoj opštoj poremećenosti, da nađe pravi put, koji će odgovarati i interesima zemlje i njegovom dostojanstvu, a i temeljnim principima na kojima ova država počiva, a koji su u politici pokojnog Kralja Ujedinitelja našli pravo i verodostojno tumačenje.

Gospodo senatori, »Otac Čehoslovačke domovine« Masarik, napuštajući odgovorni položaj predsednika Čehoslovačke republike, kazao je jednu veliku misao: »Državna politika ne može da napusti osnovicu na kojoj je država osnovana«. Čovek, koji sa najširim liberalizmom gleda na sukob političkih i socijalnih interesa u svojoj domovini i u celom svetu,

svestan je da se, napuštanjem principa na kome je jedna država osnovana, ruši sam osnov iste i stvara kaos u državnom i međunarodnom životu. Dužnost je naša da s toga stanovišta gledamo i na razvoj političkih prilika u našoj domovini i da se s toga gledišta opredelimo u ovoj veoma važnoj i od ujedinjenja najinteresantnijoj budžetskoj raspravi.

Gospodo senatori, ako u grubim potezima gledamo na formu vladavine u pojedinim državama širokoga sveta, možemo u raznim nijansama da vidimo ocrtane dve velike grupe država. U jednim se vlada po metodama t.zv. autoritativnog, a u drugima po sistemu t.zv. demokratskog režima. Za mene — a to je moje intimno osvedočenje — demokratija nije sama sebi cilj, nego sredstvo i način kako da se vlada narodom i državom. U jednu reč, autoritativni ili demokratski režim dve su metode vladanja, koje se primenjuju prema vremenu, prilikama, razvoju i potrebama naroda. Ima momenata kad će najveći ideolog demokratije posegnuti za metodom autoritativnog režima, eventualno i obratno, ako to vreme i prilike zahtevaju. U političkoj istoriji poznata je ona rimska: »Videant consules!« Tu parolu mnogo su puta uskliknuli i državnici i čitavi narodi i ta se je parola mnogo puta u raznoj formi pojavila u životu svakog pojedinog naroda.

U prvom redu to vredi za naš narod, koji tekar 17 godina ima svoju zajedničku i slobodnu narodnu državu i koji je, priznajmo otvoreno, politički još u formaciji. Prema tome mi moramo na metode vladanja gledati sa izvesnom širinom, dok ne nademo i utvrdimo ne samo pravu metodu nego i pravu nijansu vladavine, koja odgovara našim tradicijama i našem političkom razvoju.

Tim ni jednog momenta ja za sebe ne stavljam u sumnju, da su tekovine parlamentarizma i demokratije, kao svojina čitavog kulturnog čovečanstva, ujedno i temeljna osnovica na kojoj se ima i naš politički život u svom konačnom razvoju da kreće.

Gospodo senatori, sa toga širokog gledišta treba promatrati i mi ga promatramo — akt šestog januara. Sa formalnog gledišta to je jedan »Videant consules«. »Konzul« je u jednom teškom po državu momentu preuzeo vlast i odgovornost. Formalno je mesto demokratske forme vladavine nastupila autoritativna vladavina Suverena. Ali to je samo sa formalnog gledišta! Autoritativna forma vladavine ima svoj rezon u jednoj velikoj ideji, koju u danom vremenu treba narod ubrzanim tempom da pospeši. Faktična je sadržina šestog januara bila: jugoslovenska politika. Prema Kavurovoj formuli: »Italija je stvorena, stvorimo Talijane«, htelo se stvoriti ubrzanim tempom preduslove, da se u Jugoslaviji formira jugoslovenski građanin, Jugosloven. Nije tu glavno formal! Kad se to nije moglo postići demokratskim metodima, »Konzul« je primenio princip: »Videant consules«, i pokušao autoritativnim putem spasti jedinstvo naroda i države i — demokratiju, koju je partizanski život, ne vodeći računa o celini, podredio ličnoj politici šefova i partiskih klika. To je bio prelazni režim, akt dozvoljen pobedniku na Kumanovu, Bregalnici, Ceru i Kajmakčalanu, sinu Kralja Oslobođitelja, Kralju Ujedinitelju, prvom jugoslovenskom Kralju. (Odobranje).

Nosioc akta i politike šestog januara bio je Kralj Aleksandar. Mi svi ostali bili smo saradnici, akteri, u podređenim ulogama.

Moram pri tome s ponosom da kažem da je iz ovoga doma Kralj Aleksandar uzimao sebi saradnike u svom velikom radu. Sadašnji drugi Kraljevski Namesnik, kao Senator, bio je Ministar prosvete, a treći Namesnik pomoćnik Ministra unutrašnjih dela i Ban Savske banovine u šestojanuarskom režimu.

Medutim, u našoj se štampi, gospodo senatori, sa napisima preko cele stranice najbezobzirnije i najnekvalifikovanije napada šestojanuarski akt, kao početak najgore tiranije. Gospoda aktivni ministri u svojim govorima tu tezu otvoreno i nonšalantno ističu i naglašuju. (Milutin Dragović: To su sitne duše!)

Kad bih bio zloban, mogao bih da pitam: Zar smo mi pojedini manji akteri bili oni, koji smo izmislili šesti januar?

Gospodo senatori! Autoritativni režim izgubio je svoj rezon smrću glavnog aktera. U toj ulozi ne može niko da zameni Kralja Aleksandra. Prema tome borba je sa vetrenjačama kad Kr. vlada svečano nagovešta, kad treba i ne treba, borbu protiv diktature i autoritativnog režima. Ko je taj ko bi mogao preuzeti diktaturu kod nas i ko je taj koga bi narod u tom njegovom smelom aktu sledio? (Glasovi: Tako je!)

Posle Kraljeve smrti moglo se postepeno likvidirati autoritativni režim i pokušati ponovno i postepeno sa demokratskim sistemom vladavine. Ali pri tome, likvidirajući formu, nije trebalo likvidirati sadržinu, nije trebalo likvidirati politiku 6 januara. Politika 6 januara ne može se likvidirati, ako se ne želi »napustiti osnovicu na kojoj je država osnovana« i srušiti sve ono, što smo kroz stoleća gradili. Politika 6 januara ne može se likvidirati politikom 6 marta. (Glasovi: Tako je! To je sigurno!)

Gospodo senatori, ja bih shvatio, da je iza smrti Kraljeve i vlade g. Uzunovića došla jedna prelazna i radna vlada. To sam potpuno razumeo nakon zlosretnе vlade g. Jevtića i još zlosretnijih izbora 5 maja. Ali onda je trebalo da Vlada g. dr. Stojadinovića ostane samo radnom vladom i da lojalno pristupi demokratskom sistemu vladavine, te kroz ovo vreme od 9 oktobra odnosno 21 decembra 1934 do danas, stvori sve preduslove za jedan pošten i umeren demokratski režim. Ovako smo uspeali da srušimo sve tekovine autoritativnog režima, nismo ništa učinili za ostvarenje demokratskog sistema, stvorili smo kaos i anarhiju u našem javnom političkom životu, a još k tome srušili smo nacionalno političku osnovicu na kojoj se naš politički život razvijao i jedino može razvijati.

U jednu reč mi se, po mome skromnom mišljenju, sada nalazimo u vladavini ličnog režima g. dr. Stojadinovića, prekrivenog jednom fiktivnom partizanskom formom, bez ikakve ideologije i bez ikakvog sistema.

Gospodo senatori, promotrimo malo otvorenije i ozbiljnije taj t.zv. demokratski režim g. dr. Stojadinovića, u ime koga on traži od nas poverenje i glasanje za budžet.

Pred 8 meseci g. dr. Stojadinović dobio je ovlašćenje od ovog Doma da donese novi Zakon o štampi i novi Izborni zakon za Narodnu skupštinu. Zašto on nije doneo ta dva Zakona? Ko je njemu to sprečio? Na tom pitanju pokazala se i njegova dobra volja i njegova iskrenost prema velikim demokratskim načelima, koje on sada, zajedno sa g. dr. Korošcem i g.

dr. Spahom, navodno jedini ortodoksno zastupa u čitavoj Jugoslaviji.

Gospodo senatori, nikada štampa nije bali tako skučena kao danas. Navešću nekoliko primera, kako se postupalo sa jednom legalnom strankom i jednom nacionalnom grupom u tom pogledu. Nas nekolicina političkih ljudi sastalo se na Pohorju, da zauzmemo stav prema ondašnjoj političkoj situaciji. Naša deklaracija, kojoj se ne može sa nijednog gledišta ništa prigovoriti, bila je zapljenjena. Sastali smo se u Hvaru i u Sarajevu. Naši umereni i vrlo oprezni komunisti bili su zapljenjeni. Komuniste JNS bio je zapljenjen u momentu, kad je jedan aktivni ministar na javnom zboru kuražno tvrdio, da smo se sa konferencije razišli neobavljena posla i posvađali tako, da komuniste nismo mogli da damo! Tako se postupalo prema jednoj legalnoj stranci, koja se svaki dan nesmetano kleveče i na koju se baca sva odgovornost za politiku 6 januara, ne dozvoljavajući joj ni da se brani, ni da klevete odbije. Mesto da Kr. vlada, u interesu bistrjenja situacije, dozvoli da jedna ovakva stranka zauzme svoj stav i prema demokratiji i prema hrvatskom pitanju, i prema samoupravi, ona guši njezin glas, dozvoljavajući u isti mah da se ona lažno optužuje i radi fašističkih tendencija i radi protu-hrvatskog kursa i radi centralističkog naziranja. Time se stvara u narodu teška atmosfera, osobito u tzv. prečanskim krajevima, u kojima 90% jugoslovenski orijentiranih Hrvata pripada ovoj stranci. (Glasovi: Tako je!)

Kao kruna svemu sledila je zabrana interpelacije 60 senatora u Senatu.

U isto vreme, kako su moji poštovani kolege već izneli ili će u debati izneti, dozvoljavalo se na svim stranama pisanje svega i svašta, rušeći osnovne principe nacionalne i državne politike. Štampa Ministra unutrašnjih dela g. dr. Korošca prednjačila je u tom defetističkom radu! (Jovo Banjanin: Tako je!)

Na koncu mogu, gospodo senatori, da Vas uverim, da će i ovaj moj današnji govor biti zapljenjen. (Veselost i uzvici: A, to je sigurno!)

Gospodo senatori, preći su na drugu stvar.

Izborni zakon, na osnovi koga je izabrana Narodna skupština od 5 maja, jest zakon autoritativnog režima. Više manje on odgovara pogledima i nazorima onoga vremena. Mi smo svi složni, da treba doneti napredniji i liberalniji zakon, ako hoćemo da, bilo u kojoj formi, uvedemo u državni život demokratski sistem vladavine. U tu svrhu dobio je g. dr. Stojadinović ovlašćenje pre 8 meseci i nije ništa učinio. Međutim ima kuražu da baca odgovornost za to na »fašističke« elemente i »indolentnost Senata«.

G. dr. Stojadinović je bio u izbornoj vladi g. Jevtića jedan od glavnih aktera. On je bio glavni govornik na poznatom Jevtićevom zboru u Zagrebu. On je bio glavni agitacioni adut, sa obećanjima ekonomskih i finansiskih reformama u području njegova ministarstva, u izbornoj kampanji Jevtićeve vlade. Zašto on onda svu izbornu kampanju i sav rad petomajske Narodne skupštine prebacuje na tuda leđa, kad je on, uz g. Jevtića i g. Jankovića, predstavljao ideološki triumvirat politike, koja je kulminirala u Jankovićevoj krilatici »ko glasa za Mačekovu listu, glasa za Janka Pustu«. (Ministar bez portfelja Vojislav Đorđević: To nikada nije kazao!) Ko? (Ministar Vojislav Đorđević: Dr. Janković.) U novinama je svuda to bilo izneseno. Nigde i nikada ministar dr. Jan-

ković nije to demantirao. Ja taj demanti naknadno, posle kako je njegova grupa stupila u vladu, lojalno primam na znanje, ali bih voleo, da je taj demanti bio onda, kad je g. dr. Janković bio u opoziciji, i onda kad je bio u vladi g. Jevtića.

Svakako ja mislim da mogu izjaviti, a da me niko ne demantira, da u ovom Domu nema nikoga koji će ometati rad Kraljevske vlade na donošenju jednog pravičnog i demokratskog izbornog zakona. (Glasovi: Tako je!)

Gospodo senatori, o samom budžetu i demokratskim metodama kojima je budžet donesen u Narodnoj skupštini govorio je u interpelacionoj debati nešto poštovani naš drug g. Jovo Banjanin. Ja sam bio onog dana u diplomatskoj loži u Narodnoj skupštini zajedno s njime, i mogu da se zakujem, da nije bilo nikakvog glasanja po predlogu da se skraćenim postupkom vodi bužetska rasprava u Narodnoj skupštini. Ja sam od Ujedinjena, dok nisam imao čast da stupim u Senat, bio narodni poslanik. Bilo je borba i svađa, kojima se sada ne možemo hvaliti, ali skandaloznije debate od ove u svom životu nisam video, a nadam se i neću videti. (Milutin Dragović: Daće Bog da nećemo videti!)

Ja znam, da nije ovo mesto sa koga se može kritikovati rad drugoga zakonodavnoga tela. Ali pojave, koje su se pri budžetskoj raspravi događale u Narodnoj skupštini, a koje su kulminirale u revolverskom hitcu jednog zločinca ili ludaka, takovog su karaktera, da diraju interese celine i da ne mogu proći bez opaske s naše strane kao političkih ljudi.

Pre svega pojava »Guksizma«, koja se javljala u vrhovima našeg političkog života bila je prvi znak za uzbunu u Narodnoj skupštini. Ako se sa najvišeg mesta — mislim Vlade, vladinog mesta — ne poštuje politički moral, a ako to nalazi i zaštitu najautoritativnijih faktora Kraljevske vlade, onda se ruši ona moralna osnovica, koja je potrebna za politički i partijski život u demokratskom i parlamentarnom režimu, te se stvaraju preduslovi za jedan novi dvadeseti juni 1928 god., a time i preduslovi za jedan novi 6 januar, ali — opetovaću ono što sam kazao pre osam meseci — bez ideologije i bez Kralja!

Iza pretsedničkog pitanja sledio je nekvalifikovani napad na parlamentarizam nelegalnom primenom skraćenog postupka u budžetskoj raspravi, koji je tešku atmosferu još jače otežao.

Pri tome mi je dužnost da kažem, da još jedanput naglasim da Jugoslovenski nacionalni nezavisni klub u Narodnoj skupštini nije nikada sudelovao u tehničkoj opstrukciji i nikada se s njom nije istovetovao.

Gospodin Pretsednik Vlade mesto da prethodno traži izlaza iz ove situacije, da nastoji naći kompromis sa raznim klubovima i gradi mostove za rad sa raznim grupama, on je svojim postupkom i svojim govorom, kao i postupkom i govorima članova svoje Vlade, a u prvom redu nasilnim postupkom svoga kluba i »bitiimajuće« stranke, stvorio jednu nevidenu atmosferu u Narodnoj skupštini. Mi mirni posmatrači otvoreno smo govorili i upozoravali, da se iz ove i ovakve atmosfere ne može izleći ništa dobro i da će razdraživanje i onako lako razdražljivih ljudi, s jedne i s druge strane, roditi fatalnim posledicama. Tako je i bilo! Na dan 6 marta očevideci su mogli da gledaju, kao u kakvom gangsterskom filmu, gde je-

dan narodni poslanik puca, a 20 drugih trgau revolvere iz džepa da se u slučaju kakvog napada obračunaju se protivnicima.

Za ovu sramotu nosi najveću odgovornost Kraljevska vlada, koja nije znala ni htela da ovu atmosferu ublaži i stvori preduslove za jedan miran i ozbiljan rad u Narodnoj skupštini.

I ovaj dugađaj, gospodo senatori, kojeg se mi svi, kao sinovi ove zemlje, zajedno imamo da stidimo, bez obzira na to da li smo u opoziciji ili Vladi — proglašuje Gospodin Predsednik Vlade početkom nove epohe u našem nacionalnom životu.

Šesti mart kontra 6 januar! Kako to da okvalifikujemo?

Gospodo senatori, posle ovoga žalasnoga čina, »od koga datira nova epoha naše političke istorije«, slede nove greške i nove protuzakonitosti. Hapse se protivzakonito narodni poslanici, optuženi za zaveru, u glavnom samo na osnovu činjenice što su noć pred atentatom zajedno sedeli u društvu sa atentatorom.

A što je još gore, dozvoljava se da se od strane službene štampe u »zaveru« mešaju politički protivnici bez razlike. »Slovenec«, »Jutarnji list« i »Obzor«, uz blagoslov inače toliko oprezne cenzure javljaju doslovice o »neuspešnom udaru fašističkih grupa« i drsko tvrde: »Čitava opstrukcija, koju je opozicija vodila poslednjih dana, naročito Jevtičevci i Pohorci, kako se sada utvrđuje, bila je uperena samo na to, da se onemogućiti rad Narodne skupštine i da se uvede jedno vanparlamentarno stanje«. Trebalo je pred javnim mišljenjem kompromitovati i eventualno u »zaveru« uplesti toliko omražene »Pohorce«!

Ali što je još strašnije i fatalnije otvoreno se, putem poluslužbene »Pravde« tvrdi: »Istraga sve jasnije ukazuje na zaveru da se nasiljem dođe do vlasti«. Onda nije nikakvo čudo, što strane novine govore o zaveri u vojsci i smenu ministara vojnoga dovajaju u vezu sa tom zaverom. Strane novine logički prosuđuju: da se bez vojske u jednoj organizovanoj državi ne može »nasiljem doći do vlasti«. U tom mišljenju utvrđuje ih čitav postupak Vlade, kao i rekonstrukcija, koja svršava de facto jedino smenom ministara vojske i mornarice.

Kuda ovo vodi?

Ako Kraljevska vlada ima niti jedne zavere u rukama, onda je njena dužnost doći sa dokumentima i obrazloženim predlogom pred Narodno predstavništvo, a u prvom redu pred ovaj visoki Dom.

Ovako lakoumno igrati se sa čašću, ugledom i interesima Države nema prava niko, ni pojedini građanin, ni Kraljevska vlada kao predstavnik naroda i državne celine.

Gospodo senatori, neodvisno od njezine »demokratske« politike, Kraljevska vlada vodi, po mome mišljenju, svoju posebnu nacionalnu i državnu politiku, koja nije u skladu sa »osnovicom na kojoj je ova državana osnovana«.

Vlada g. dr. Stojadinovića, u prvom momentu neka vrsta radne vlade, pretvorila se kroz najkraće vreme u jednu partizansku vladu, vladu Jugoslovenske radikalne zajednice. Nemoguće je sada rastaviti vladu od stranke i stranku od vlade: Vlada g. dr. Stojadinovića je čisto partijska vlada jedne nove, ad hoc stvorene stranke, koja se organizuje usprkos »demokratskim« parolama g. dr. Stojadinovića, odzgo pomoću vlasti.

To je u svojoj suštini koalicija jednog dela srpskih radikala, slovenačkih klerikala i bosanskih Muslimana, sa potpunim isključenjem Hrvata. Već po tome Jugoslovenska radikalna zajednica nema ni moralnog ni stvarnog prava da vodi ovu zemlju, niti je kvalifikovana za vodstvo državne politike.

U momentu njezina stvaranja ja sam otvoreno istakao, da formiranje Jugoslovenske radikalne zajednice znači u suštini zaokruživanje Hrvata. Ja primam borbu sa separatističkim hrvatskim elementima na bazi jugoslovenske politike, ali odlučno odbijam, i kao Jugosloven, jugoslovenski nacionalista, i kao Hrvat jugoslovenske orijentacije, na ovakvoj hegemonističkoj i partizanskoj osnovici borbu protiv Hrvata. Jer to je u suštini, u zadnjim konsekvencama — dozvoljavajući i zastave i poklike — borba protiv ravnopravnog položaja i adekvatnog upliva hrvatskog elementa u državi i državnoj politici.

Zar to ne dokazuje i govor Predsednika Narodne skupštine g. Čirića, koji zove »Srbe na okup«, da se udruženi u Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici pretstave kao protivnik ili partner dr. Mačeku i njegovom »hrvatskom frontu«?

Zar tu nejugoslovensku politiku ne kvalifikuje najbolje »Naš protest« grupe dr. Korošca u »Slovenec«, u kome se otvoreno govori, da su Slovenci stupili u ovu državu — molim, doslovce: »da bi pomoću dvaju bratskih naroda (Srba i Hrvata) zauvek osigurali opstojnost i pospešili porast Slovenstva«. Pa dalje: »Mi smo Srbima i Hrvatima srodni, ne kao najmanji deo nekakvog u praznom domišljaju opstojećeg jugoslovenskog naroda, nego kao slovenački narod«, da ne govorim o »jugoslovenskoj mešavini« i »jugoslovenskom blatu«, u kom neće dr. Korošec da utopi »svoju narodnu osebnost«. To se piše u istom momentu, istog dana, kad u »Samoupravi«, sa potpisom dr. Stojadinovića, dr. Korošca i dr. Spahe, izlazi proglas o osnivanju Jugoslovenske radikalne zajednice na temeljnom principu jednog jedinstvenog naroda!

Kojim pravom onda g. dr. Stojadinović traži od nas poverenje i kojim se pravom njegova Vlada prikazuje pred ovaj Senat, osnovan od Kralja Ujedinitelja i izabran na principima jugoslovenskog narodnog i državnog jedinstva?

Do koje se je anarhije i haosa srozala državna vlast i njezin autoritet sa ovakvim pomućenim pojmovima, nesrednim pogledima i neiskrenom politikom, koja se na jedan način pretstavlja u Beogradu, na drugi u Zagrebu, na treći u Ljubljani, na četvrti u Sarajevu, ne treba da govorim, jer će o tome sigurno govoriti mnogi drugi govornici. Ja za moju osobu, veran načelima 1 decembra 1918 i 6 januara 1929 godine, ne mogu u nikakvoj formi da dadem poverenje Vladi, koju optužujem da je vlada ličnog režima i nejugoslovenska, a da je ugled i autoritet države srozala do nule.

Gospodo senatori, moram priznati, da sam u prvom momentu, dok je Vlada g. dr. Stojadinovića istupala kao neka vrsta radne vlade, sa izvesnom dozom optimizma očekivao njezin nastup i prve početke rada. Meni je bilo milo, da se u jednoj izvesnoj formi govori o sređivanju prilika među Hrvatima i makar iz daleka stavlja u izgled rešenje hrvatskog problema.

Moram priznati dalje da me ni jedna vlada nije tako razočarala u tom pogledu kao ova. Uverio sam se, da je to sve bio blef i partizanska taktika.

O hrvatskom pitanju ja imam svoje određeno mišljenje, izgrađeno od onog momenta kad sam, u uverenju da vršim svoju dužnost, glasao za Vidovdanski Ustav. Ja sam o tom pitanju i zadnji put u budžetskoj raspravi o dvanaestina govorio i upozorio na njegovu važnost. Bio je to glas vapijućeg u pustinji!

I u Vladi i u opoziciji ja sam kroz godine isticao ovaj problem kao najvažniji u našem narodnom životu. Vrlo mu je malo njih posvećivalo pažnju i bojim se da će se setiti da je taj problem bio od vitalnog interesa za naš nacionalni i državni razvoj tek onda, kad voda dospe do grla.

Dozvolite mi, gospodo senatori, da iz jedne moje interpelacije, predane kasnije kao memorandum, citiram neke stavke, koje su i sada od aktuelne važnosti. Taj memorandum predao sam nadležnim faktorima 12 aprila 1932 godine, — da vidite da ima kontinuiteta u stvari — a prvobitno je bio upućen kao interpelacija Predsedniku Vlade pok. Voji Marinkoviću.

Ja sam hteo da je opet tiskam, ali ova je moja interpelacija pre par meseci bila zaplenjena od cenzure g. dr. Stojadinovića.

U toj mojoj interpelaciji rekao sam da treba čim pre pristupiti radu oko rešavanja u hrvatskom problemu, jer »i kod samih jugoslovenskih nacionalista, specijalno onih iz hrvatskog plemena počinje prevladivati uverenje, da se ovo pitanje po jednom planu neće da rešava«. Kazao sam: »Ako ovo uverenje prodré u dušu i ovih »poslednjih Mohikanaca«, kao što je na žalost prodrlo u duše prosečnih Hrvata, problem će se postaviti u mnogo težoj formi i mi ne možemo dogledati sve fatalne posledice u skoroj budućnosti«.

U toj interpelaciji ocrtao sam suštinu hrvatskog problema i izneo sam, prema mojemu shvaćanju, koji je način i postupak da se efikasno pristupi rešenju istoga.

Upozorio sam i kazao: »Pogledajte, Gospodine Ministre, sastav celog Vašeg Ministarstva. Ni jedno Ministarstvo u kom se odrazuje imperij državne vlasti nije u rukama Hrvata. Pogledajte organizaciju pojedinih Ministarstava, Banovina i Banovinskih uprava, sve više državne institucije, počevši od Hipotekarne banke do Poštanske štedionice, od Državnog saveta do Uprave monopola. Hrvati se mogu na prste prebrojiti, ali onde gde su, igraju sporednu ulogu.«

Istakao sam dalje: »Pitanje banovinskih autonomija treba postaviti na jednu solidnu bazu« i u grubim potezima naveo sam u kom bi se okviru banovinska autonomija imala da kreće.

Od onda do danas situacija se samo pogoršava. Ova Vlada je tako situaciju zaplela, da je na terenu postalo neizdrživo, a svojim pokušajem da oko jedne srpsko-radikalne grupe stvori front bez Hrvata, dala je moralno opravdanje celoj akciji dr. Mačeka.

Ja i ovoga puta upućujem apel, ne na Vladu, nego na čitav naš politički i patriotski svet, da ovom pitanju posveti svoju punu pažnju, jer se mi našom krivnjom jednog momenta možemo da nademo pred činjenicama, koje mogu da budu fatalne po samu egzistenciju naše države.

Gospodo senatori! Pri tome sam prisiljen da kažem nekoliko reči o tome, kako mi, ili bolje kako ja, shvaćam jugoslovenstvo.

U ovoj »novoj« epohi naše političke istorije postala je dužnost i vrlina napadati i klevetati jugoslo-

vensku ideologiju, te za sva zla u našoj zemlji bacati odgovornost na nju. Pokušalo se istovetovati jugoslovenstvo sa »fašizmom«; naravski fašizmom našeg balkanskog tipa, kojem ne znamo ni formu ni sadržinu. Kad to nije uspelo, stvorio se ad hoc tip »integralnog jugoslovenstva«, pozajmivši izraz iz starog Pribevića rečnika, da bi preko njega preneli na jugoslovenstvo sve grehe prošlosti i sadašnjosti.

Za mene nije nikad postojalo ni »integralno« ni »sintetično« jugoslovenstvo. To su dva izraza dnevne politike, od kojih prvi znači negaciju posebnog srpskog, hrvatskog ili slovenačkog nacionalizma, a drugi istorijsku činjenicu, da se jugoslovenstvo stvara iz tradicija i snaga srpstva, hrvatstva i slovenstva. Ta dva izraza nisu u suprotnosti.

Za mene postoji samo jedno jugoslovenstvo, realno jugoslovenstvo, koje računa sa činjenicom da je ova država osnovana na jugoslovenskoj ideologiji, na jugoslovenstvu t.j. na principu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod i da se ruši država, ako se »napusti osnovica na kojoj je ova država osnovana«. (Burno odobravanje).

Mi moramo računati sa činjenicom srpstva, hrvatstva i slovenstva i u prošlosti i u sadašnjosti. Moramo o tim faktima da vodimo računa i u dnevnoj politici i u našem političkom radu. Ali državna politika mora i može da bude samo jugoslovenska i osnovica države može da bude samo jugoslovenska, ako se neće da unese kaos u naš nacionalni i državni život.

Na toj osnovici bazira i mora bazirati naša vanjska, naša odbranbena i naša prosvetna politika.

Gospodo senatori, time — kako rekoh — mi ne bežimo sa tla realne politike. Ja sam prvi naprimér u Narodnoj skupštini i Senatu upirao prstom na opstojnost i važnost hrvatskog pitanja, ali sam duboko uveren da se taj problem može i mora da reši samo u okviru i granicama jugoslovenske politike (Glasovi: Tako je!)

Nismo mi nikad držali da neko negira jugoslovenstvo ako kaže da je Srbin ili Hrvat, ili da se odriče narodnog jedinstva ako kaže da govori srpsko-hrvatski ili slovenački, a ne upotrebi za to sto puta na dan »Jugosloven« i »jugoslovenski«. Ne negiramo mi našu istoriju, koja se razvijala u plemenskom, srpskom, hrvatskom ili slovenačkom pravcu, ali u jugoslovenstvu gledamo sintezu svega toga i hoćemo da u toj sintezi odgajamo buduće generacije i uputimo ih na rad u tom pravcu (Uzvici: Tako je!)

Jugoslovenstvo ne negira, nego spaja i okuplja. Ako je pri primeni metoda koja jugoslovenska grupa istupala radikalnije u toku naše političke borbe, to je bilo stoga, što je bila na terenu prisiljena, u borbi sa srpskim hegemonističkim ili hrvatskim i slovenačkim separatističkim pokretima. Protivnici, negirajući na drzak način pojam nacionalnog jugoslovenstva i uništavajući bezobzirno njegove moralne tekovine, izazivali su mnogo puta otpor naših prijatelja, koji su uvereni da rade u duhu delovanja čitavih generacija naših praotaca, koji su se borili i padali za veliku ideju Ujedinjenja.

U jednu reč: mi smo uvereni, gospodo senatori, da u jednoj državi, koja je osnovana na temelju principa jednoga naroda, može da postoji samo jedan nacionalizam. U Jugoslaviji mora da postoji samo jedan jugoslovenski nacionalizam, jer je to amalgam koji ujedinjuje i spaja sva naša plemena i sve naše

pokrajine u jednu jugoslovensku zajednicu i celinu. Ako se plemenski osećaj razvije do posebnog nacionalnog osećaja, do posebnog nacionalizma, onda je to prvi početak odvajanja, separatizma.

To ne znači da mi prema svim plemenskim, regionalnim i tradicionalnim osećajima i potrebama, kao realni političari, ne moramo imati obzira, i u svome političkom radu da ne moramo o njima voditi računa.

U ovom pitanju se u Beogradu, uprkos svih naših opomena, neprestano i sa svih strana grešilo i greši.

Gospodo senatori, kad mi te propuste Beograda kritikujemo, prebacuje nam se da smo i mi sudionici istih, time što smo učestvovali u nekim od tih vlada i podupirali neke od tih režima.

Mogu općenito da kažem da su politički ljudi, poznati pod opštim imenom jugoslovenskih nacionalista — u glavnom pri tom mislim na one iz t. zv. prečanskih krajeva, a u prvom redu na Hrvate — sudevali u tim vladama i režimima više kao „pomoćne trupe“ pri vladi, nego li u vladi; kao što sam rekao u poslednjoj budžetskoj raspravi za Hrvate jugoslovenske orijentacije: kao „stranačka legija“ ili „kolonijalni oficiri“. Mi smo morali, prisiljeni okolnostima, neprestano da tražimo kompromise i izlaz između ekstreme, srpsko-hegemonističkog i hrvatsko-separatističkog. Nikada mi nismo došli do punog izražaja, niti je naša politika jedinstva i ravnopravnosti postala vodećom politikom države u onako punoj meri, kako smo mi to želeli i tražili.

Ali pri svemu tome mogu da ponovim izjavu, koju smo učinili i na Pohorju i u nedavnom komunikeu Jugoslovenske nacionalne stranke, da mi, gledajući realno na prilike i odnos snaga u zemlji, pozdravljamo svako rešenje naših unutrašnjih pitanja, pa rešenje dolazilo od ma koje strane, ako je isto u okviru opštih nacionalnih i državnih interesa i na bazi jugoslovenskog narodnog i državnog jedinstva (Glasovi: Tako je!). Mi pri tome ne gledamo na interese naše grupe i naše partije, te smo spremni da i iz opozicije, širokogrudnom objektivnošću, pozdravimo svaki pokušaj smirivanja u zemlji i dizanja s dnevnog reda svih pitanja koja razdiru naš unutrašnji život. Nama je stalo do toga, da se zemlja i odnosi u zemlji smire, te da se već jednom pristupi konstruktivnom radu.

Gospodo senatori, drugi su govornici govorili ili će da govore o situaciji na terenu uopšte, a u prvom redu u tzv. prečanskim krajevima. Ja ću samo da istaknem: da jugoslovenski nacionalistički elementi nisu od Ujedinjenja do danas; ni u vremenima najžešćih partijskih borbi, bili izvrgnuti raznim progonima odozgo i odozdo kao za vreme ličnog režima gosp. dr. Stojadinovića. Sva njihova krivica bila je ta, što su bili i ostaju unitariste i nacionaliste, te što su se raliirali 6 januara na bazi politike Kralja Ujedinitelja.

Mi niti tražimo, niti smo tražili neki privilegovani položaj u državi, ali imamo prava tražiti, da se s nama postupa kao sa ravnopravnim građanima!

Vlada g. dr. Stojadinovića mesto obećanog smirivanja donela je građanski rat u malome i pripremila uslove za frontalnu borbu Srba i Hrvata, u kojoj borbi nacionalistički jugoslovenski elementi imaju da budu oni, preko kojih će batine da padaju.

Ali uprkos svemu tome, mi koji smo stali na

braniku jugoslovenske ideologije, koju su nam namirli Gaj i Štrosmajer i u teškim danima god. 1914 i pod režimima Stürka, Tise i Khuen Hedervaria, ostaćemo dosledni i verni toj ideologiji i pod režimom dr. Milana Stojadinovića.

Gospodo senatori, pre nego završim, dužnost mi je osvrnuti se na neke napadaje naših dojučerašnjih drugova. Jedan bivši potsekretar u Min. unutrašnjih dela, za vlade P. P. režima, koji je u hrvatskim krajevima bio optuživan kao desna ruka Svetozara Pribićevića, u ono doba, u eri progona Hrvata, eri falsificiranja izbora i eri batinjanja, ustaje sada kao predstavnik demokratije i parlamentarizma. Njegovim imenom skopčana je najcrnja stranica borbe protiv Hrvata; tako bar kažu Radićevci i hrvatski opozicionari. Ali nije mu dosta da se dodvorava g. dr. Mačeku, grdeći na sve ono što je ljubio i rušeći sve ono što je gradio, nego u isti mah nastoji da se dodvori g. dr. Stojadinoviću. Ako ovakove lidere ima demokratija, onda nam uistini preči opasnost, da će to biti demokratija balkanskoga tipa, koja nas je svojim ekcesima dovela do 20 juna 1928. g.

Još jedan drugi gospodin, na konferenciji 20 o. m. u Zagrebu, takode bivši ministar g. Pribićevića u raznim režimima, koje su u Hrvatskoj zvali batinškim i protu-hrvatskim, digao je hajku na Senat, i „Senatske Pohorce“. Zar je to onaj gospodin, koji je svojedobno sipao sve i sva na Hrvate, na njihovu prošlost i na njihove tradicije, koji je u Varaždinskoj županiji na najsramotniji način falsificirao izbore, (Jedan glas: Jeli to istina? — Sada se je popravio!) koji je na najgrublji način terorizirao narod u toj staroslavnoj i najhrvatskijoj oblasti?! On, koji je samo presipanjem kuglica i terorističkim letećim četama mogao sa ostacima ostataka da dobije mandat, poručuje sada nama, koji smo u najtežim danima i protiv vlade i protiv opozicije dobivali svoje mandate, da ne govorimo u ime naroda. Istina je, ni ja, ni niko ne može da govori u ime celog jednog naroda, celog jednog plemena ili cele jedne pokrajine, ali govorimo u ime hiljade i hiljade naših istomišljenika, koje je i on nekada predvodio, dok nije pao na kolena pred gosp. dr. Mačekom, moleći za milost i parče mandata. Onda mu nije postojalo ni „hrvatsko pitanje“, ni Hrvati kao pleme, ni kao ime, dok sada otkriva novi svet, tretirajući pitanja, u koja ne veruje, kao što nije verovao ni u ono, što je pre deset godina ispovedao.

Ti dezerterci, bez uverenja i onda i sada, ti borci za demokratiju, sa najcrnjom reakcionarnom prošlošću, ti krivi Jugosloveni i krivi Hrvati, imaju prava da nama sada prebacuju nedoslednost, nama, koji vodimo borbu i protiv bezobzirne vlade i protiv zavedenog naroda i protiv bezglave opozicije, bez vlasti, bez novaca, i bez ikakve potpore, verujući samo u svoje ideale i u pobedu istine. Ti »uskoci« usuđuju se napadati svoje drugove iz biv. Demokratske i Samostalne demokratske stranke, koji su ostali verni svojim načelima.

Mi poštujemo ljude od načela! Ja ću pred mnogim protivnikom iz drugih tabora da skinem šešir, ako u radu njegovu vidim doslednost i logiku. Politički čovek može i mora da greši, može da za volju kompromisa pravi ustupke i čak da se gdekada, možda, udalji od pravoga puta, može da menja i stekne drugo uverenje, ali ne može da laže, da vara i da izdaje svoje drugove i svoja načela.

U doba, kad je pojam »Ras Gukse« postao suverenim pojmom jednog dela političkih ljudi, mi ponosom možemo da kažemo, da nikada iz vida nismo izgubili svetlo, kojim smo se vodili i upravljali na našem putu. Naša je politika i naš je rad od 1 decembra 1918 otvorena knjiga, koju narod može da lista kad hoće i kako hoće.

Gospodo senatori, Kraljeva politika, politika 6. januara je sinteza politike inaugurirane 1 decembra 1918. Ta politika u svojoj suštini znači narodno i državno jedinstvo, te puna ravnopravnost i saradnja svih delova naroda u izgradnji Jugoslavije. Uprkos svih promena i svih peripetija ima u Jugoslaviji još dosta njih, koji će toj politici mrtvoga Kralja ostati dosledni i verni. Mi u okviru te politike nalazimo mogućnost za sredivanje svih odnosa i sigurnost za ekvilibrij svih nacionalnih snaga. Sa gledišta te ideologije, koja za nas predstavlja „osnovicu na kojoj je ova država osnovana“, promatramo i promatraćemo rad svih vlada i svih političkih stranaka. Na formu dajemo manje, nego li na suštinu, uvereni da je ovoj mladoj državi i ovom narodu u formaciji potrebna jedna velika ideja, koja ih može okupiti, očuvati i održati. Stoga između ideje 6. januara Aleksandra Karadorjevića i ideje 6. marta Milana Stojadinovića biramo bez kolebanja ideju 6. januara.

Dosledan izloženim načelima glasati ću za izveštaj većine Finansijskog odbora. (Pljeskanje i uzvici: Živeo!)

Потпредседник др. Мирослав Плој: Реч има г. Милан Симоновић.

Милан Симоновић: Господо сенатори, ако не рачунамо изгласане дванаестине прошлога лета, ово би био четврти буџет по реду, који је упућен Сенату на изгласавање и на одобравање. У једној конференцији Сената, одржаној, такође, прошле године, имао сам већ прилике да нагласим, да је Сенат код нас, несумњиво, релативно нова установа. и да, са обзиром на то, од нас самих, од рада свих нас у овоме дому, од тога, колико ћемо се уживити у своју дужност и улогу, које нам је творац Сената наменио, зависи, велим, да ли ће се Сенат у нашем државном и политичком животу показати корисном и потребном установом или ће, напротив, постати непотребна и излишна установа. (Др. Васо Глушаи: Непотребне напомене!)

Како овај буџет, тако и ранија претходна три, Сенат је, господо, добио скоро у исто доба, у првој половини месеца марта. Приликом раније буџетске дебате чули су се многи приговори господо сенатора против тога, што нам је Скупштина тако доцкан доставила изгласани законски предлог о буџету. Али, господо, код сва претходна три, како у Финansiјском одбору тако и у пленуму Сената, без обзира на то, што су сва три претходна законска предлога била цифарски већа, а по Финansiјским законима била знатно масивнија и садржавали много тежих онредаба, него што их има у овоме садашњем Финansiјском закону, — примера ради навешћу једно познато овлашћење, које смо ми изгласали за озакоњење познатих железничких уговора, ми смо, господо, без икаквих измена и те Финansiјске законе и те цифарске буџете изгласавали раније.

У овој прилици, као што видите из прочитаног извештаја већине Финansiјског одбора, већина Финansiјског одбора стала је на једно друго станови-

ште. Она је са извесних, не могу рећи тако много крупних разлога, разлога од великог значаја, извршила извесне измене у предлогу Финansiјског закона. А последица тога је враћање буџета Народној скупштини на усвајање ових измена у Финansiјском закону, које би ми евентуално требали да изгласамо.

Господо сенатори, пред нас се самом том чиницом намеће, хтели ми или не хтели, то питање: хоћемо ли ми сада поћи за ставом наших другова у већини Финansiјског одбора или ћемо остати верни оној пракси коју је пленум Сената имао приликом изгласавања ранија три буџетска предлога: одобравајући их без икаквих измена.

Ово је питање несумњиво, с обзиром још и на то што је Сенат код нас релативно нова установа од веома крупног и великог значаја како са гледишта Устава тако и са чисто политичког становишта.

Нека ми је, господо сенатори, дозвољено да о томе несумњиво крупном и значајном питању дам и сам своје скромно мишљење.

Познато је да су скоро све модерне државе усвојиле у погледу законодавства систем два дома. Горњи домови или Сенати или су изабрани или су мешовити. Наш уставотворац усвојио је овај други систем дајући Круни право да именује половину сенатора а другу половину да може бирати народ посредним гласањем. Установљење Горњих домава односно Сената правда се углавном тиме, што Сенат треба да послужи као брана пренагљеним законодавним реформама које би потекле од стране Доњег дома. Сенат, а нарочито то важи у монархијама, треба да буде она брана која ће задржавати евентуалне неуставне или сувише партизанске или превремене одлуке Доњег дома. Оба Дома сачињавају заједно законодавно тело. Па ипак, господо, несумњиво и по теорији и по пракси, та два Дома нису потпуно изједначена, — нарочито у погледу буџетскога права и у погледу става према влади. Ја ћу ради потврде овога свога мишљења, а са вашом дозволом, бити слободан да цитирам једно несумњиво ауторитативно мишљење, мишљење нашег познатог научника и ауторитета у теорији јавног права. Слободана Јовановића, који у својој књизи „О држави“ на страни 350 овако каже: „Код буџета већ се чини извесна разлика у правима два Дома. У великој већини држава, Доњи дом има извесну надмоћност над Горњим домом. Та се надмоћност састоји у његовом праву приоритета: о буџету решава прво Доњи дом, па онда Горњи“. — А на страни 351 каже овако: „Из овога излази, да у пракси права равноправност између Домова постоји само у чисто законодавној области. Ван те области, у питањима о буџету и о влади, Доњи дом се јавља као надмоћнији чинилац. Са својим буџетским правом и са својим надзором над владом, Парламент прелази у област управе. Компликован поступак дводомног система подешаван је за дуге и исцрпне претресе законодавних предлога. Из тога разлога, Парламент га мора упростити чим пређе у област управе: он мора ту примити нешто од оне концентрисаности, од оне способности за бржу и комбинованију радњу којом се карактеришу управни органи“.

Из овога аутентичног тумачења видите, господо сенатори, да је у теорији несумњиво признато

право надмоћности, преваге Доњем дому, када се ради о буџетском праву и о ставу према Влади.

Сада би било, господо сенатори, на реду, да видимо, како та ствар стоји по позитивним одредбама нашега садањег Устава. Пре него што би се у то упустио било би вредно да поменем, да је наш велики неумрли Краљ својим Манифестом од 6. јануара 1929 год. несумњиво то хтео да постигне, да прекине, да расчисти са дотадањим политичко-партијским организацијама, чије су претерано заоштрене борбе биле, како је то Он врло лепо био казао, почеле да угрожавају и саму егзистенцију наше државе. Враћајући поново уставно стање 3 септембра 1931 године и уводећи нову установу Сената, Он је довољно дао нагласити и самим саставом Сената, да је Његова жеља била да Сенат буде изнад партијских интереса и изнад заоштрених партијских борби.

А сада, господо сенатори, дозволите ми, да ово питање промотримо са гледишта позитивних одредаба нашега Устава. Ако се прелиста наш Устав, наћићемо да о тој материји изрично говори само члан 64 Устава, који гласи (чита): „Законски предлог који Народна скупштина усвоји шаље се Сенату на рад и обратно. Ако је законски предлог усвојен у целини и од Народне скупштине и од Сената, сматра се да је Народно претставништво предлог примило. Ако су учињене какве измене или допуне од Сената односно од Народне скупштине, онда се законски предлог враћа Народној скупштини односно Сенату на решавање. Када се ове измене и допуне приме од Народне скупштине односно Сената, сматра се да је Народно претставништво предлог примило. На случај, да се Сенат и Народна скупштина у пријему једног законског предлога у целини или у појединостима не сагласе, сматра се да је предлог одбијен и у истом сазиву се о њему не може више решавати. Ако се случај понови и у идућем сазиву, о томе законском предлогу одлучиће Краљ”.

Господо сенатори, ако се нарочито обрати пажња на текст последњих двеју реченица овога члана, одмах ће бити јасно да се овај Уставни пропис не може применити на буџетско право, него да је овде реч само о законима у ужем смислу тј. да се ради овде о законима, који су по својој садржини закони у правом смислу речи, а не овако само формално, као што је буџет. (**Јово Бањанин:** То је адвокатски!) Ја мислим да и ово није излишно ради пречишћавања извесних појмова.

Буџет је, господо сенатори, као што сам напоменуо, само са формалне стране закон. Али он мора сваке године да се донесе, а по смислу нашега Устава и с обзиром на члан 102 Устава, велом, не може се ова одредба односити на буџет, јер уставотворац искључује ту могућност да земља може до идућега сазива остати без буџета, а не може се никако претпоставити, да је Круна за себе задржала то право, ако се Сенат не сложи са питањем предлога буџета у идућем сазиву, да ће Круна решавати то питање.

Што се тиче буџетскога права, ја сам већ напоменуо да ту има превагу, разуме се, Доњи дом. То право приоритета у неколико подвлачи и сам наш Устав у члану 102 става другог, где се вели да ће се буџет сваке године прво упућивати Народној скупштини на решавање, а време се његовог решавања не ограничава. А логична је последица

тога да Народна скупштина може не само овако касно него и много касније да нам пошаље, да нам остави само један минимум времена просто само за изгласавање буџета. Господо, то је једна фактична могућност.

Господо, сем тога ако се друге уставне одредбе разгледају и ако се обрати пажња на дух Устава, дошло би се до следећег: Кад Скупштина неће једној влади да вотира буџет, Устав је то већ предвидео, да се онда она распусти, а Влади је дата могућност да путем Указа може буџетирати. Земља се не сме да стави у стање екс-лекса, јер у том случају г. Министар финансија и Главна контрола морали би наредити да се одмах обуставе исплате на свима благајнама, да се првог априла обуставе све исплате из државних каса. Државна би машинерија била потпуно укочена. И да се због сукоба између Владе и Скупштине то не би десило, наш Устав предвиђа да у случају таквога сукоба, ако Влада ужива поверење Круне, Скупштина има да буде распуштена. Али овакве или сличне одредбе за Сенат нема. Као што знамо, Сенат је тело перманентно које се по нашем Уставу не може распустити. Претпоставимо да између Сената и Владе дође до сукоба и Сенат не хтедне да изгласа предложени буџет Влади. Шта би била последица? Да не би била укочена државна машинерија, да се не би дошло у стање екс-лекса, дошло би се до те нелогичности, до те апсурдности, да би Народна скупштина била распуштена, да би се по Уставу могло буџетирати Указом.

Па, господо, свакако да се не може претпоставити да је наш уставотворац то желео и мислио. Ако би се то ипак примило, онда би у самој ствари изишло ово — да буде кажњена Народна скупштина, која нема никакве кривице за сукоб између Владе и Сената и да је с друге стране Сенат посредно преузео прерогативе Круне у погледу распуштања Народне скупштине.

Ово, господо, што у погледу уставних одредаба важи за случај кад би Сенат у целини одбацио буџет, исто то важи и кад се деси случај делимичних измена, као што је сад нама предложила већина Финансијског одбора. Ма какве измене унели у цифарски део буџета или у Финансијски закон, ми самим тим стављамо Народну скупштину пред ову алтернативу: или се има безусловно приклонити и усвојити потпуно без икакве измене све оне измене које је Сенат наметнуо, или мора доћи до њеног распуштања. И једно и друго, господо, немогуће су ствари, и сигурно је да уставотворац то није желео нити је то мислио.

Ако би се тако схватило, да Сенат на овакве измене има право, онда би изгледало да је Сенат не само изнад Н. Скупштине, него би био, у самој ствари, и изнад Круних прерогатива. Да се не би десило распуштање Парламента, ако га Круна цени као неопортуно, она би морала да санкционише те измене и ако би она сама лично била против истих. (Један глас: То су врло слаби софизми. — **Милутин Драговић:** Уставотворац није знао да има и таквих сенатора!)

Мени је мило, господо, што то Ваше противно мишљење чујем. Ја сам сигуран био да се један велики број наших поштованих другова не слаже са мојим мишљењем.

Ја, господо, и ваше мишљење не могу потпуно да сматрам објективним, јер смо ми сви лични, али

ћу се позвати на једнога сведока, који ће за ово бити компетентнији и незаинтересованији и од вас и од мене, на професора јавног права г. Др. Лазу Костића, који баш у својој књизи „Коментар данашњег Устава“, о овоме питању има исто гледиште, које сам ја изнео.

На страни 251 тога свог коментара нашег данашњег Устава, он вели:

„До сад је све говорено о буџетској власти Народне скупштине. Међутим, буџет не доноси Народна скупштина сама, већ као формалан Закон њега морају да приме сви законодавни фактори Њега „одобрава“, како у Уставу стоји, Народно претставништво. Значи да Сенат такођер партиципира у доношењу буџета. Учесће Сената је неоспорно; питање је само да ли је власт Сената у овоме погледу једнака власти Народне скупштине. У законодавству важи принцип равноправности домова, у буџетском питању тај принцип се не спроводи увек до краја. Обично је, у другим државама, буџетско право Доњег дома јаче него горњег; у случају неслагања домова, став Доњег дома побеђује.

Наш Устав не даје никакву формалну превагу Скупштини. Обадва дома имају буџет да изгласају, па се онда тек буџет подноси Краљу на потврду. Али је с правом постављено питање (Сл. Јовановић) шта ће бити ако се домови не сложе; решење се не може препустити арбитражи Краљевој (чл. 64 Устава), јер би се на то морало чекати до идућег сазива. А сазив се не може закључити и започети нови док буџет не буде решен (чл. 60 Устава). Наше позитивно право не предвиђа уопште овакав случај; следствено оно га и не решава.

Али, ако не формално, стварно је позиција Скупштине ипак јача у доношењу буџета од позиције Сената. Буџет се увек подноси на решавање Скупштини и то четири и по месеца пре него што буџет мора бити апсолвиран. Скупштина га може претресати дуго и детаљно; по Пословнику мора се у Пленуму свршити за два месеца, али је питање кад ће га Финансијски одбор упутити Пленуму. Сенат има за расправљање буџета, само онолико времена, колико му Скупштина остави, јер по Пословнику Сената он мора тако подесити свој рад на буџету, да буде готов до краја марта месеца. Њему не остаје обично ни толико времена да се упозна са тачном садржином буџета. О неком мењању цифара не може бити ни помена, јер би тада цео предлог морао да се поново враћа Скупштини, а за то нема довољно времена. Продужење буџета (чл. 103 Устава) не може се вршити мимо Народног претставништва, све док је Скупштина на окупу. Сенат би могао само онда да одбије скупштински предлог буџета, ако жели да Народна скупштина буде распуштена, али тада и он губи право да сарађује на доношењу буџета за четири месеца, па евентуално и за целу годину. (Чл. 107). Његова позиција и његов утицај се не би распуштањем Скупштине ни мало побољшали. Зато ће Сенат, волео неволе, одобравати буџет онакав какав је изашао из Скупштине. Он неће у пракси имати могућности да ма шта унесе у буџет и у Финансијски закон од свога; све што ће моћи, то је да искористи буџетску дискусију у циљу подвргавања критици рада Владе”. (Јово Бањанин: Има сто других професорских мишљења!).

Ја бих врло радо, господо сенатори, желео да чујем противно мишљење и у овоме питању. И ако би ме ви убедили ја бих лојално морао да признам да сам убеђен. Дотле, ја остајем при своме мишљењу.

Господо, сада дозволите ми да пређем на разматрање овог крупног и значајног питања са гледишта политичког. Али, пре него што бих се у то упустио, ја морам да вас потсетим на извесне утврђене чињенице, а то су:

1) Да је овај предлог буџета у техничком погледу, у погледу прегледности и јасноће, бољи од претходних;

2) Да је цифарски мањи од претходних;

3) Да смо уз раније предлоге буџета једновремено добијали и предлоге о повећавању намета: било непосредних пореза, било такса, било трошарина, а да сада то не само да није случај, већ да овај буџетски предлог предвиђа знатно смањивање порезе код највећег броја пореских обвезника, код свих власника земље;

4) Да су финансијски закони уз прошле буџетске предлоге поред цифарског дела расхода садржавали огромне посебне камуфлиране издатке који су износили на стотине милиона динара и који су имали за подлогу само имагинарне вишкове прихода и уштеде расхода, а да садашњи предлог Финансијског закона не садржи ни један такав прикривени расход; и

5) да садашњи предлог Финансијског закона садржи уз то већи број корисних одредаба које по једном систематском плану уз поменуто олакшавање намета и уз претстојеће масивно извођење јавних радова имају да допринесу појачавању потрошачке моћи широких народних маса у свима крајевима државе, а тиме да допринесу бар у неколико и оживљавању привреде.

Већина Финансијског одбора у свом извештају поднетом Сенату вели: „Предлог буџета за 1936/37 год. долази пред Финансијски одбор Сената из Народне скупштине где је претресан и изгласан по хитном поступку. Та чињеница сама по себи налагала је Финансијском одбору Сената његово изнимно и свестрано разматрање...” У том истом извештају већина одборска на више места истиче и подвлачи, да се Финансијски одбор савесно старао да свој задатак сврши стварно и лојално.

Господо сенатори, ја молим г.г. чланове Финансијског одбора, нарочито одборске већине, да ми не замере, што сам ја принуђен да им учиним следећу замерку. Кад је већина Одбора сматрала за потребно да нарочито нагласи, да је овај законски предлог усвојен у Скупштини по хитном поступку и да тиме правда своје изнимно поступање, разматрање истог, мислим, да су објективност и лојалност онда налагале и то да се једновременно нагласи и подвуче и следеће: да се нагласи да су Кр. влада и скупштинска већина у току буџетске дебате имали да се боре са незапамћеном техничком опструкцијом и да преживе онај одвратни, ужасни злочин, који нас је све, целу нашу земљу, како је то тачно казао врло уважени сенатор г. Бањанин, осрамотио пред целокупним цивилизованим светом.

Кад је већ реч о извештају већине Финансијског одбора, ја морам да нагласим и то, да је та већина одустала у току рада од већег броја својих захтева да се чине извесне измене у Финансијском

закону задовољивши се изјавама ресорних министара. Већина је сматрала да се може задовољити и самим тим изјавама, да ће се дотичне одредбе примењивати у овом а не у оном смислу.

Господо, ја сам у предњем делу свог говора већ напоменуо да Сенат и по свом саставу и по несумњивој улози коју му је његов Творац наменио у нашем политичком и државном животу, има да буде изнад партијских интереса и борби и шта више да је његова дужност кад наступе овако тешка и мучна времена претеране борбе и партијских страсти, да са своје стране у границама бар својих могућности допринесе стишавању тих борби, нарочито онда кад оне узму велике и узнемиравајуће размере.

Господо, дозволите ми да сада још нешто мало кажем о томе, шта би све наступило, ако би ми пошли за мишљењем већине Финансијског одбора, и ако би то мишљење прихватили у пленуму и усвојили. **(Др. Васо Глушац:** Нису ни оних 15 људи из Финансијског одбора траву пасли!).

Неминовна последица тога било би враћање буџета Скупштини, а та чињеница свакако да би изазвала још један нов, један оштар сукоб са Краљевском владом и са већином Народне скупштине. **(Јово Бањанин** иронично се смеје). У том сукобу, господо, смејали се ми, или не, право и Устав не би били на нашој страни. Сем тога, господо, нисмо ли ми дужни да се запитамо: зар у овако тешким и мучним приликама не морамо и ми да водимо рачуна и о томе, да би можда враћањем буџета и нехотично дали повода, или пружили нову прилику, да се онако страховите сцене, онаква незапамћена техничка опструкција развије поново у Народној скупштини.

Краљевска влада, господо сенатори, дала је како у току скорашње конференције, тако и на оној јавној седници приликом претреса двеју интерпелација, и за све време рада у Финансијском одбору, несумњиве доказе са своје стране о својој доброј вољи и о помирљивости.

Несумњиво је, господо, да се пленум Сената овога момента, кад треба да решава о поднетим мишљењима која су потекла из Финансијског одбора, о мишљењу већине и мишљењу г. Храснице, налази — ако ми дозволите да се тако изразим — у једном искушењу: хоће ли поћи за новим ставом већине Финансијског одбора, или остати, као што сам већ напред напоменуо, при својој ранијој пракси и усвојити буџет и Финансијски закон без икаквих измена.

Ја бар тако мислим, то је моје скромно мишљење, да ће ових дана очи нашега народа несумњиво бити уперене на Сенат. **(Милан Поповић:** Тачно, нашом заслугом!)

Тежина прилика, улога која нам је намењена у нашем политичком и државном животу намећу нам, господо, да и ми покажемо што већу широкогрудост, да покажемо што дубљу далековидост, да покажемо да смо у стању да се што више издигнемо изнад партиских интереса и да пружимо несумњивих доказа своје добре воље и своје предиспозитивности. **(Милан Поповић:** И да ступимо у ЈРЗ!)

На крају свога говора, господо сенатори, нека ми је допуштено да кажем, да имам и то уверење, да исто онако као што је Краљевска влада при раду Финансијског одбора била вољна да својим изјавама господу сенаторе, чланове већине Финансиј-

ског одбора у многим питањима успокоји и одврати од намере, да их мењају, ја сам исто тако, господо, сигуран и уверен да ће Краљевска влада несумњиво показати исту добру вољу и помирљивост и у погледу оних оспорених параграфа, одредаба Финансијског закона, који нам се по извештају већине предлажу за промену.

У толико пре, господо, не би требало да буде спора између нас с једне стране и Краљевске владе и Народне скупштине с друге стране, што саме те одредбе, које се мењају, као што сам већ једанпут напоменуо, нису тако крупног и тако великог значаја.

Ради се, примера ради, о измени два члана Закона о општинама. Покушава се да им се даде уже тумачење и да се извесне одредбе и у основи измене. Ја морам да кажем да смо ми Закон о општинама изгласали, изгласао га је овај Сенат 1933 године. Био нам је добар у 1933 г., а сада нам у 1936 г. није добар.

Моје је уверење да је излаз и компромис могућ и ја сматрам да би била велика политичка погрешка усвојити извештај одборске већине и сматрам да је дужност Сената да, одбацујући мишљење већине Финансијског одбора, одобри и усвоји целокупан законски предлог буџета и Финансијског закона онако како га је изгласала и усвојила Народна скупштина. Моје је лично мишљење да би таквим помирљивим и широкогрудим поступком Сенат много више оправдао онај назив који и ми тако често употребљавмо, назив високи Дом. Дозволите ми да овај свој говор завршим попут оних дубокоумних речи из светог писма: „Будимо и ми људи добре воље е да би био мир међу нама”.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Има реч сенатор г. Иван Пуцелј.

Ivan Pucelj: Gospodo senatori, ja sam i kao čovek vrlo mirne prirode i moja politička praksa mi je diktovala to isto držanje i zbog toga, jer smo mi Slovenci najmanja grana u velikom slovenskom narodu, a ja sam bio u tome malome narodu šef najmanje partije, pa već po tome nisam mogao da uzmem sebi za uzor ni Ahila, ni Herakla ni Hektora, pa ni Kraljevića Marka sa buzdovanom, nego sam samo mogao da se ugledam na Odiseja, pa da se malo služim s vremena na vreme taktikom Odiseja iz Homera, a, tokom godina moga političkoga rada došao sam do uverenja, pa sam to povodom dolaska na Vladu g. dr. Milana Stojadinovića i napisao, da čovečanstvo ne pati toliko od programskog i načelnog razmimoilaženja, koliko pati od grešaka i mana koje nosimo svi bez razlike, samo to jedni priznajemo, a drugi ne, ali koje nosimo svi bez razlike u našoj prirodi, nosimo u našim temperamentima, pa to obično ističemo u borbi kao glavno i najvažnije. Ja sam se divio mome kolegi g. Milanu Simonoviću, koga lično mnogo poštujem i koji mi je inače vrlo dobar prijatelj, jer mi znamo šta je govorio onda kad je stilizirao interpelaciju — kad ja nisam saradivao — i za koju je on sigurno dao najobilniji tekst i mislim da sva g. g. senatori koji se ovde nalaze mogu posvedočiti da je to istina.

Pa i ako, kao što sam rekao, pomalo uzimam za uzor taktiku Odiseja, ipak me je mnogo interesovalo kako će da obavi svoju današnju ulogu. On je to učinio dobro, veoma majstorski, i ja se ne čudim da u očima seljaka advokat važi kao onaj koji ume da se

snade u svakom momentu, na svakom kraju, za svaku ideju, za svaku ideologiju. On je bio čak i malo opasan gospodi na ministarskim klupama. Ja sam gledao kako su se neka gospoda Ministri uplašili te njegove retorike; pa, kako je neki dan naš Predsednik Finansijskog odbora g. Daka Popović vršio deobu u tri kategorije: na one prve, druge i treće kategorije, — možda se neko iz treće kategorije pomalo uplašio da bi mogao uprazniti mesto i ustupiti ga g. Simonoviću. Mada nam je i g. Simonović dao jednu lekciju, mada nam je pre toga i g. Predsednik Vlade takode dao lekciju o tome kako Senat treba da se ponaša; da ne treba da bude u Senatu nikakvih političkih klubova; da ne treba ništa da se interesiramo za politiku, — uprkos toj lekciji g. Predsednika Vlade, uprkos lekciji i g. Milana Simonovića, ja ostajem na mome ranijem gledištu i mislim, da baš Senat treba da se interesira za politiku u našoj zemlji, i te kako da se interesira.

Rekao sam vam, gospodo senatori, da sam i po prirodi i po godinama službe pomirljiv čovek, uvek sklon ka dobrom, poštenom sporazumu, ka saradnji sa svima, ako nisu tangirana načela, oni temeljni principi za koje sam se uvek zalagao od moje devetnaeste godine. Ove godine, 1936, u junu ili julu, biće 40 godina od prvog pamfleta, od prvog napada koji je sagrašio onaj isti »Slovenec« koji to i danas radi protiv moje ličnosti, brutalno i surovo, ali me to nije uplašilo, nego me je baš to okuražilo i dalo mi potstreka za čitav moj dalji rad. Ali, uprkos tome, gospodo, što sam u stalnoj borbi sa Slovenskom ljudskom strankom gdegod se nalazio i ma što radio, uprkos tome, kažem, moram ovde da vam izjavim: da sam bio jedan od onih koji sam se na moj imendan prošle godine — mi Slovenci nemamo Krstu slavu, nego slavimo imendan — dakle na taj moj kućni praznik, iskreno obradovao, kada je došla Vlada g. g. Stojadinovića i Korošca, da smo dobili ovakvu jednu Vladu. Zašto? Pre svega, gospodo, trebao bih ovde reći, ali to bi me odvelo suviše daleko, zašto sam podneo ostavku 28 marta 1934 godine pokojnom Kralju, koji mi je onda slao g. Uzunovića, te sam to izvršio i formalno kao što treba. Već onda sam ja bio za smirenje i za saradnju sviју, pošto su se naše naročito ekonomske i socijalne prilike razvijale u tom smeru i u tom pravcu, da je trebalo popuštati, ostavljati političke razmirice, ostavljati političke strasti, pa naći puta i načina kako da sednemo svi za jedan sto, i da saradujemo naročito na ekonomskim i socijalnim problemima. To se, gospodo, može videti iz otštampanih mojih govora iz toga doba. Kad sam ja o tome govorio, slušalo me je više od polovine pristalica g. Korošca, i svi su pljeskali mojim pogledima i mojim nazorima, i svi su odobravali ono što sam ja tada govorio.

Rekao sam, to bi me odvelo predaleko, ali ja sam se obradovao i iz tih razloga i iz mnogih drugih razloga, jer je to mnogo značilo za sređivanje naših unutarnjih političkih prilika, kada su ušle u jednu vladu grupa oko starog radikalnog odbora sa g. Acom Stanojevićem, grupa g. Korošca i grupa g. M. Spahe.

Grupa g. Ace Stanojevića bila je protivna gotovo svima režimima posle 6 januara, ali se je ona ograničavala samo na apstinenciju. Nije učestvovala na izborima, a i inače, bar ja to nisam primetio, nije

se isticala ni u kakvim drugim aktima koji bi mogli biti mnogo štetni za državnu politiku u to doba.

G. Korošec je bio u šestojanuarskom režimu. Za vreme njegovo raspuštena je Slovenska ljudska stranka, i onda je on osetio potrebu, da je obnovi. Na prvim stranicama »Slovenca« objavio je da državni interesi zahtevaju da se raspusti Slovenska ljudska stranka. I za vreme dok je on bio u tome režimu raspušteno je bilo i vežbačko društvo »Crao«, i on je u tome režimu bio, gospodo, sve do 27 septembra 1930 g., a posle toga njega je nasledio docnije ban a sadašnji inž. g. Dušan Sernec.

U tim dakle, po rečim »Slovenca«, najcrnjim danima diktature Slovenska ljudska stranka učestvovala je puna 32 meseca. Ko se ne bi obradovao tome pokajanju i toj velikoj reparaciji što je ta stranka ušla u vladu g. Stojadinovića. A g. Spaho koji je bio i uz g. Korošca i uz Glavni radikalni odbor, ušao je za vreme poslednjih izbora u udruženu opoziciju i učestvovao u tim izborima. I kad je on ušao u vladu ja sam to smatrao za jednu veliku i dobru stvar u interesu i države i narodnog jedinstva, i u interesu sređivanja naših unutrašnjih političkih prilika, a pre svega očekivao sam od ovakve jedne vlade velike i uspešne zamahe u cilju sanacije našeg ekonomskog i socijalnog položaja.

Drugi razlog zašto sam se bio toliko istinski i iskreno obradovao obrazovanju ove vlade jesu naše specijalne slovenačke prilike. Mi, gospodo, imamo u Slovenačkoj u glavnom tri zadržna saveza. Prvi i najvažniji je »Zadržna zveza«, koju gotovo u ogromnoj većini sačinjavaju pristalice dr. Korošca; druga je »Zveza slovenskih zadržna«, koju ponajviše sačinjavaju moji prijatelji i koju zbog toga nazivaju i »Puceljeva zveza«; a treća je ona koja ima oko 85 zadržna. U svima tim zvezama imamo mi Slovenci oko 1000 naših gospodarskih zadržna. Među njima ima, mogao bih skoro reći, oko dve trećine kreditnih zadržna, seoskih kreditnih zadržna. U tim kreditnim zadržnama ima tzv. smrznutih uloga, t. j. uštedovina maloga sitnog čoveka, do jedne milijarde i 800 miliona dinara. Nikakva vladina odluka, nikakav zakon i ni jedna uredba ne može da privede kraju to pitanje onako kao što treba, ako pre svega mi, koji radimo na terenu, ne sednemo za jedan sto pa da uredimo ono što do nas stoji, da tako pomognemo urediti to pitanje. Tek pošto smo mi utvrdili radni plan, tek posle toga bila bi efikasna pomoć vlade i pomoć Narodne banke i drugih novčanih zavoda, kako kažem, pošto bismo mi sami prvo ispravili i uredili ono što do nas stoji. Ja sam očekivao da će posle ulaska dr. Korošca u vladu biti rešavana pre svega ova pitanja.

Osim ovih smrznutih uloga u našim zadržnama ima još oko 900 miliona smrznutih uloga i u regulativnim štedionicama, u našim bankama i našim novčanim zavodima, koji nisu kreditne zadržne. Tako mala Slovenačka ima smrznutih uloga oko dve milijarde 700 miliona. Mi smo svi, a ne samo ja, očekivali, da ćemo, posle dolaska ovakve jedne vlade koja je u svojoj deklaraciji kazala da je za smirivanje političkih strasti i za saradnju sviју, zajednički raditi i na terenu i u Beogradu, da bismo tako našom pomoću došli što pre do onoga što narod od nas očekuje. I deklaracija Kraljevske vlade nam je to obećala, obećao nam je to i g. Predsednik Stojadinović i g. dr. Korošec. Svi ovi narodni poslanici bili su, osim g. Pevca, birani na listi g. Jevtića. I svi ti narod-

ni poslanici koji su išli g. dr. Stojadinoviću ili g. dr. Korošcu, vratili su se nama u naš zajednički klub sa porukama da se ne prenaglimo nego neka mirno čekamo, jer će svako biti pozvat na saradnju, neće se niko proganjati, neće biti nikakvih persekucija, i neće biti ničega što bi taj veliki državni posao mogao da omete ili da odbije. Tako je izjavio i g. Korošec i g. Stojadinović. G. Predsednik vlade je meni rekao da neće biti promene ni u osobi bana, da neće biti ništa promenjeno, osim možda nekih reparacija, za koje sam i ja bio da se svrše i poprave, jer iskreno i otvoreno priznajem, kao što sam uvek iskren i bio, da je naš režim, u kome sam ja saradivao, mnogo grešio, pa i onaj koji ga je nasledio, jer uvek može da greši — kao što to reče g. dr. Stojadinović — samo onaj koji radi; ne greše samo oni koji nikada ne rade.

Kad sam, gospodo senatori, ovako gledao na stvari, onda, moram reći, da me je iskreno obradovalo obrazovanje vlade g. dr. Stojadinovića. I ne samo da sam ja u ovoj kući glasao za poverenje i za dvanaestine i za sva ovlašćenja koja je vlada od nas tražila, nego sam se založio i u Narodnoj skupštini, i svi moji prijatelji poslušali su moj savet i dali su svoj glas poverenja vladi dr. Stojadinovića. Tako je g. dr. Stojadinović imao za dvanaestine i za ova ovlašćenja u Skupštini 217 glasova, a sada je spao na svega 185 glasova. To znači da vlada dr. Stojadinovića nije izgubila samo moje poverenje, nego je izgubila i poverenje u Narodnoj skupštini, uprkos mahinacija koje smo tamo videli, i koje bi bilo dobro u interesu nas sviiju da se ne dešavaju, ili da se sada rasprave u ovoj kući, pa da se ne pokušava sa ovakvim mahinacijama u ovom našem visokom Domu.

Ali, gospodo, ja sam se, kako sam rekao, u tim mojim nadama, u tom mome očekivanju kruto prevario. Ja se toga ne stidim. Zaista, mislim, neka čivutska poslovica kaže: da uvek ima štetu onaj koji je prevaren, a ne onaj koji vara. Ali ja mislim, da za političara ovo ne važi, nego ja kažem, da u politici ima štetu onaj koji vara, a ne onaj koji je prevaren. Zaista u današnjem dobu, mislim, da je uzrok sve ove naše bede moralna kriza, i malo će biti razumevanja za ono što ja kažem, ali ja, koji tvrdo verujem u dobrog genija našeg naroda i njegovu lepšu budućnost, verujem da će doći posle nas neko, koji će osuditi sve ovo, u prvom redu zato, što se politički ljudi služe nemoralnim sredstvima. Dakle, ja sam se prevario, ali ne osećam štete, jer je moj moralni kapital tim samim što sam verovao mnogo veći nego njihov, kad sam u tim nadama razočaran.

Posle ovoga nastupilo je u Slovenačkoj tako nešto kao za vreme Torkvemade u Španiji, ili za vreme cara Ivana Groznog ili Maljuta i njegove »opričine« u Rusiji, i gotovo nema primera u našoj političkoj istoriji za ono što se dešava od avgusta pa dalje sa ljudima koji se nisu protiv ničeg ogrešili, koji nisu ništa drugo uradili, nego što su lojalno i pošteno sledili pozivu našeg Velikog pok. Kralja (Uzvici: Slava mu!) i prišli Njegovoj politici. Kad budem o tim stvarima iznosio dokaze, ja ću se naročito kod Ministarstva prosvete i kod Ministarstva unutrašnjih dela, poslužiti i pojedinostima, ali bih Vam, gospodo, jer oni to taje i ne priznaju, predložio, da se makar pošalje anketa iz ovoga Doma na teren, pa da se u tu anketu delegira većina onih, kojima je ova Vlada simpatična, pa da se ovako sigurno, zvanično utvrdi

šta radi Korošec i njegov mali Gebels za Slovenačku g. Krek. (Smeh). Gone se ljudi iz službe, kao na pr. sreski ekonom Ivan Nemec u Konjici; idealni mladić, položio ispit, pouzdano političko lice, jer mu je sam Ban na dekretu izrazio svoje priznanje 29 decembra, a 31 decembra obustavlja mu prinadležnosti! Zamislite, gospodo, mladić u 27 godini, ni kriv ni dužan otpušten, bačen na ulicu, a ne zna razloga zašto. Ja se bojim, da se takvim radom mogu vaspitavati ljudi i da će ih biti više koji će se zbog ovakvog postupka izbezumiti, pa raditi ono što niko među nama ne želi, a ne samo Ivan Nemec u Konjici. Isto tako sreski ekonom Kopitar u Kočevju otpušten je bez ikakvog razloga, bez istrage, bez ičega. To nisu pojedini slučajevi. Ima nekoliko i krupnijih slučajeva. Otpuštena je učiteljica domaćinske škole Turnšek iz Celja sa 7 godina službe. To je žensko lice, ne zna šta je politika, vrlo je vredna, a otpuštena je iz službe, najurio ju je ban g. Natlačen, bez razloga, bez istrage, bez ičega i nismo mogli saznati uzrok zašto je to bilo. Raspitivali smo i tražili razlog i naposietku sve se svelo na ovo: pa šef kancelarije g. Bana dr. Kovačič ima sestru, koja odavno čeka na službu, pa je trebalo da joj se nađe mesto.

Gospodo, i putare i ugovorne poštare sve se baca na ulicu. Ja ne znam razlog zašto. Ako su promenili opštinske odbore koji su postavljeni, dobro, neka to rade. Ako su promenili banovinska veća, dobro, ranija su bila postavljena, pa i nova neka postave, kad već imate jednu stvar. Gospodo, strašna je bila njihova kritika ranijeg režima, a u ekonomskom i socijalnom pogledu 100% su morali stupati stopama Dr. Marušića kao četverogodišnjeg ljubljanskog bana. Samo su kao nešto novo, kao ideju dali svega ove četiri stvari: prvo, da se ukida banovinska trošarina za crkveno električno osvetljenje. Dobro, i ja bih to uradio. Drugo, da se reguliše honorar kateheta na osnovnim školama. To je dobro, i ja bih to učinio. Treće, da se zaštiti sveštenički ugled. To ja ne bih primio. To nije dobra stvar. Ako je sveštenički ugled negde u opasnosti, ili ako je pretrpeo kakvu štetu, onda bih ja mislio da su sveštenici sami pozvani da ga podižu i zaštite. I kad bi se naši sveštenici manje bavili politikom a više bili u crkvi, niko ne bi mogao govoriti da se ma sa koje strane ugled njihov srozava.

Četvrta ideja je najoriginalnija, g. dr. Krek će to bolje znati: da treba izdati uredbu, po kojoj će biti zabranjeno stajanje pred našom crkvom za vreme Božje službe i to 200 koraka daleko. Ja ne znam šta bi bilo sa saobraćajem, da se to sprovede; železnice istina ne idu blizu crkava, ali bi g. Ministar građevina došao u nezgodan položaj, jer po našim selima sve crkve nalaze se pored drumova ili u najvećoj blizini drumova. I onda su tu i drugi putevi. I sada kad bi bilo zabranjeno stajati za vreme službe Božje 200 koraka od van crkve, ja ne znam kako bi izgledala Ljubljana. Promet bi se ukočio i niko u Ljubljani ne bi smeo na ulicu, i to svake nedelje gotovo 4 do 5 sati posle podne, jer neprekidno u to doba traju službe Božje po crkvama. Ovo nabrajam samo kao karakteristiku, čime su siroti većnici smatrali da treba da se udovolji onima, koji su ih doveli na to mesto.

Čim su oni došli na vlast, — razume se nisu bili već odavno na vlasti, — ponašali su se — izvinite me za ovu reč — kao decal Ja tako ne bih radio. Ja sam, blagodareći sudbini ili kome drugom, bio duži

niz godina ministar u ovoj zemlji, pa sam se bar prvih dana trudio i čuvao da ne učinim nešto što bi moglo biti predmetom ismejavanja. I kao što vam kažem oni su se prvih dana tako ponašali — ne kažem dr. Korošec o kome imam lično vrlo lepo mišljenje — ali ovi partijski sovjeti koji rade na terenu, oni su se planski uputili prvo na tzv. sinekure. Evo prvo šta je bilo. Mi Slovenci imamo jedno mesto u Upravi Državne hipotekarne banke, i jedan od prvih akata ove Vlade bio je, da se je taj čovek promenio. Pa dobro, mislilo se nije to tako strašno, doći će neko drugi iz Slovenačke na to mesto. Medutim g. Korošec dao je to mesto g. Stjepanu Bariću, koji mu bar u sadašnjim prilikama ne može mnogo pomoći u Hrvatskoj! (*Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho*: G. Barić je bio i ranije u Hipotekarnoj banci pa ste ga izbacili!) Pa dobro, ako je bio ranije, ali ja sam samo to hteo da naglasim da tamo nemamo više Slovenca i meni se čini da se je ovo učinilo zato što se je htelo nešto drugo da postigne pa se izgleda nije uspelo.

Druga nekakva sinekura je neki Upravni odbor za agrarnu reformu za ovu razvlaštenu zemlju naših nemačkih grofova i knezova u Slovenačkoj. Dakle, drugi njihov važan akt bio je taj da se odmah to izmeni, a da li su ti novi ljudi koji su tamo dovedeni sposobniji za posao nego što su bili oni ranije, ne znam, ali se vidi šta se time hoće i šta se namerava.

Treća stvar je bila radio. I kada su sve to posvršavali, onda su prešli na ova gonjenja o kojima sam već govorio i o kojima ću još detaljnije govoriti kod budžeta nekih Ministarstava.

Gospodo senatori, ja po svome uverenju nisam federalista. Nisam federalista ne toliko iz političkih razloga koliko iz ekonomskih. Ja mislim da najmanji i najslabiji nikako ne smeju imati potrebu da podeli jednu zajedničku imovinu, jer će oni posle dobiti najmanji deo. To smo iskusili mi seljaci kad su se komune, opštinska zemljišta podeljivala: gurali su najmanji najviše, a posle toga su s tom deobom bili najviše nezadovoljni. Zašto? Jer je prema iznosu površine svoje zemlje svaki posed dobio proporcionalno onoliko koliko je otpadalo na redovno njegovo zemljište. Drugim rečima manji su dobijali samo po jedno parče, a veliki posjednici veliki deo toga zemljišta. Ovako bi ispala i federativna podela u našoj zemlji za nas Slovence. Prema tome ja nisam federalista. Mislim da ne mogu biti federaliste ni Crnogorci, ni Primorci, a može biti da bih bio federalista da naša Slovenačka leži negde između Petrovaradina i Novog Sada. Onda bi to svakako drukčije izgledalo i ko zna kakvi bi u tim prilikama bili moji pogledi na federaciju.

Ali, gospodo senatori, i sa političkom federacijom ne možemo biti zadovoljni, jer danas živimo stvarno u politički federativno podeljenoj zemlji. Bosna ponosna svojina je g. dr. Spahe, Slovenija prepuštena na milost i nemilost g. dr. Korošca i njegovih ljudi. Linija Split—Zagreb nije interesantna za nikoga u ovoj zemlji, a ostali dio svojina je g. Predsednika vlade i njegovih onamošnjih lokalnih interesa. Kako su srezovi podeljeni, ne znam, ali naša zemlja je politički stvarno federativno podeljena. To nije, gospodo senatori, nikakova fraza, nego to proizlazi iz toga, što je trebalo odmah menjati bana u Ljubljani tobože iz državno političkih razloga, trebalo je menjati banove u Skoplju, Novom Sadu i Nišu, a niko

nema interesa da menja bana u Zagrebu, u Splitu i na Cetinju.

Mi dakle imamo pokrajina u kojima se po državnoj potrebi goni i masakrira nevino činovništvo, a u drugim krajevima možete biti i opozicionar i nacionalista i raditi šta hoćete, a da se niko za to ne brine. Gospodo, to mora svakoga čoveka, svakoga patriotu da boli i ja ću kasnije apelirati na nacionalnu strunu i srbijanskih radikala i Srbijanaca, jer oni nose glavnu odgovornost za progon nacionalnih elemenata, kao što se to događa u Slovenačkoj.

Gospodo senatori, kada mi iznašamo ova fakta, nama se onda odgovara sa humorom ili sa cinizmom. Mi Slovenci volimo humor i ako je taj humor dobar mi u njemu uživamo. G. Predsednik Vlade dosada sa svojim vicevima nije imao velikoga uspeha, bar po mojem utisku i po mojem ukusu, pa ni na banketu u Sarajevu, ni u Narodnoj skupštini, ni pred nama na konferenciji od prošle subote, gde je rekao, da je tražio hitnost oko donošenja budžeta u Narodnoj skupštini samo zato, da taj budžet bude što duže pred Senatom. A kada je nama odgovarao na naše podnešene žalbe, tako je odgovarao, da iz odgovora nismo videli drugo nego jedan cinizam, a cinizam u politici vodi do očajanja.

Gospodo, ne samo da Vlada nije postigla dosada svoga cilja, kao što je kazala, stišavanje političkih strasti, nego je upalila ponovno vatru partijske netrpeljivosti i u krajevima gde je bilo prije dosta mirno i gde se ranije nikada nije toliko krvi prolivalo kao sada.

Gospodo, možda se ja odvajam od vas, ali to mene ne može nikako smetati, da ne objavim svoje mišljenje. Gospodo, ja uvek priznajem i priznavao sam da postoji hrvatsko pitanje i da ono traži najhitnije rešenje. Ja sam bio 15 godina zastupnik u Narodnoj skupštini one grupe Slovenaca, koja je uvek bila mišljenja, da je bez Hrvata nama teško, ali da protiv Hrvata nikada ništa nećemo, i ja sam se nadao, gospodo, da će ova vlada, kad je govorila o stišavanju strasti i o smirivanju naših zategnutih političkih odnosa, pristupiti ka rešavanju hrvatskog pitanja. A, gospodo, posle ovih velikih izjava, koje sam ja nazvao cinizmom, mislim da g. dr. Vlatko Maček, koji je i u javnom i u privatnom životu pošten čovek, toliko pošten da se nikada neće služiti lažima, ni onda kad bi možda malo trebao da pomogne u taktici svome idealu, da taj doktor Vlatko Maček neće ništa da vjeruje i sa te strane za mene nema nikakve nade, da ova vlada može to pitanje rešiti. Pa, gospodo, i samo prisustvo g. Korošeca mislim da je jedna velika smetnja tome. Ja bih želeo zbog ličnosti gospodina Korošeca da to nije tako, ali ja znam i vi svi znate i čitav narod zna, da je to stvarno tako. Govor Milice Vandeckar-Devčić, 20 februara u Narodnom kazalištu u Zagrebu, izraz je raspoloženja gotovo celokupnog hrvatskog naroda, tako da tu ni ličnost g. dr. Korošeca ne pomaže, ne pomaže nikakva cenzura i nikakvo sakrivanje prave istine, jer se danas bolje zna za taj govor, nego za mnoge govore kojima vi hoćete da ispravljate ovakvo jedno neraspoloženje.

Zbog toga bi, gospodo, bilo u interesu rešavanja hrvatskog pitanja, da se ova vlada što pre povuče sa svoga položaja. (*Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho*: Previše skromna želja!) To je stvar vašeg ukusa, ali dozvolite, da se ja služim svojim

pravom i kažem urbi et orbi, što mislim, jer smatram da je to najbolje. (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: Za koga najbolje?) Za narod! (*Milutin Dragović*: Za celu zemlju!) Sa ovakvim radom stvoreno je jedno očajno stanje u narodu. Slovenija nikada nije ekonomski tako sirotno stajala, kao sada. Vratite mi, u Slovenačkoj gde je bilo zbog vrednoće našega čoveka uvek dobro, prilično dobro i u najgorim danima, došlo se sada tako daleko, da u nekim brdskim krajevima nemaju ni najobičnije potrebe za život.

Gospodo, Slovenija je jedna katekzohen šumska pokrajina, i više od dve trećine naših srezova, najmanje 60% žitelja žive od prihoda svojih šuma. Sa sprovođenjem sankcija vrednost šuma ubijena je i svedena na nulu. Druga naša privredna grana to je stočarstvo. Zbog sankcija nama je zatvorena granica za Italiju, i stoka se kod nas prodaje gotovo u bescenje, a kad naš seljak nema prihoda iz šuma, kad naš seljak nema prihoda iz svoje štale, onda je njegova privredna snaga uništena, i on je prepusten gladi.

Vi znate, gospodo, da smo mi industrijska pokrajina. Znamo da imamo velike ugljenokope. Poznata vam je akcija ove vlade u pogledu naših ugljenokopa, i ja razumem da je g. Spaho morao o tome da vodi računa i da da prednost Bosni. (*Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho*: To su vrlo krupni državni razlozi!). To su i partijski razlozi. Ali znam da naša industrija zbog toga propada i da od toga pati najviše naš siromašni radnik, koji radi najviše 10, 12 pa možda i 14 dana u mesecu. (*Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho*: To su krupni državni razlozi!). O tim razlozima vi međusobno sami govorite. (*Jovo Banjanin*: Vi periodično govorite o državnim razlozima, a po sedam godina ne znate za njih. — *Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho*: I vi, g. Banjanine, o tome uvek vodite računa!)

Gospodin Pretsednik Vlade, prilikom prošle interpelacije o teškom ekonomskom stanju seljačkom, izjavio je da seljački proizvodi nisu nikada tako visoko stajali, i rekao je dalje i to da nikada poreski tereti nisu bili tako snošljivi kao što su danas. Ja bih molio da g. Pretsednik Vlade ili neki njegov »Gebels« ode na teren pa da iz nekoga čoska to glasno objavi, razume se, bez onih sto dvadeset žandarma koji su stajali oko Senata za vreme konferencije prethodne subote. Neka on to tamo ponovi, ako on ili ko od članova Vlade ima kuraži da to učini. (*Ministar šuma i rudnika Đura Janković*: Ja sam to govorio u Ljubljani, pa mi ništa nije bilo). Dobro su vas tamo okrpili! (*Ministar šuma i rudnika Đura Janković*: Ali su mi aplaudirali svi Vaši prijatelji). Čak su vam kazali da ste se kaplarski ponašali. (*Ministar šuma i rudnika Đura Janković*: Niko me nije demantovao.) Pitajte Škrbeca i druge, pa da vidite šta će vam reći.

Ali to nije zadatak mog govora. Gospodo, za sve te teškoće ova Vlada je pronašla jedan jedini lek, pronašla je recept na kome stoji napisano JRZ. Oni daju taj recept pre svakoga zla. A pošto naš seljak ovako teška slova ne može da izgovori, on je to prosto nazvao Jerusalim. Kao što u Jerusalimu grob Isusa Hrista čuvaju i muslimani, i pravoslavni, i katolici, tako su se i ovde udružili. Medutim naš seljak ne može da razume taj recept za popravljjanje teškog ekonomskog stanja u kome se nalazi i za

izlaz iz ove strašne besposlice. On to ne prihvata i ne zna šta je g. dr. Korošec govorio na terenu. Stvar, gospodo, medutim izgleda mnogo drukčije; kad budete išli na izbore, vi ćete čuti seljakov odgovor, ako se na vreme ne poboljšate.

Kakve su stvarne političke prilike u narodu, karakterističan je ovaj vic, koji je slovenački, pa je prema tome vrlo dobar. Susrela su se dva prijatelja u tramvaju i rekli su jedan drugome: Zdravo! Jedan od njih pitao je vatreno drugoga: Kako ti prijatelju misliš, kakvo je tvoje mišljenje o političkoj formaciji a naročito o JRZ. Ovaj drugi, zabrinut, okrenuo je glavu desno, okrenuo je glavu levo pa je kazao: Moje je mišljenje o JRZ takvo, kako s kim govorim. Zbog špijunaže koja tamo postoji, zbog gonjenja ljudi, ovi ljudi nemaju kuraži da iskreno iskazuju svoje mišljenje kao što se od jednog karakternog čoveka traži. (*Ministar šuma i rudnika Đura Janković*: Ja sam čuo taj vic mnogo ranije.) Vi ste stariji od mene, pa ste ga valjda zato i čuli ranije! (*Dr. Grga Andelinović*: Dobar vic se daleko čuje!)

A da vidimo sada, gospodo senatori, šta se govori o političkim slobodama. Ja se po svome mišljenju odvajam u tome pogledu i od mišljenja mog uvaženog druga g. Banjanina. Ja mislim, da nije sa političkim slobodama baš ovako, kao što se govori kod udružene opozicije, i ja se vrlo dobro sećam jednog svog razgovora sa g. Milanom Kostićem, koji mi je pre nekih 14 dana izjavio: »Pa to je varanje, da možemo da održavamo zborove, da možemo da govorimo slobodno narodu o onome što mislimo. Pozivaju nas na zborove udružene opozicije u Srbiji i mogu govoriti na primer na zborovima g. Davidovića, ali nam ne daju pravo da sazivamo zborove preko ni u Sremu ni u Vojvodini.« Gospodo, to ne mogu ni drugi, a i ukoliko se markira to davanje slobode i u koliko se ipak dozvoli održavanje zborova, govori se cenzurišu, koriguju i nikada narod nije upućen u ono što je tačno na jednom zboru kazano. Medutim, sigurno bi zaslužila naša javnost da čuje šta kaže jedan g. Miša Trifunović, šta je kazao jedan dr. Laza Marković, jer svi znamo da je g. dr. Milan Stojadinović došao pomoću ovih ljudi na ovo mesto, na kome danas sedi, pa bi bilo od velike važnosti da to čujemo i čitamo. Ja, gospodo, brižljivo pratim štampu, pa kad sam iz nje čitao o zborovima koji su održani u Sarajevu i Novom Sadu, ja sam mogao da pročitam samo to da je tamo govorio g. Miša Trifunović, da je govorio g. Krsta Miletić i ništa drugo.

Gospodo, jesu li to političke slobode? Je li to vraćanje političkih sloboda? — To je jedno obično varanje, utvrđivanje jedne neistine i da sam ja ministar ove vlade, pa da mi kažu da pravim reklamu za ovakvu jednu stvar, ja bih to otklonio i ne bih išao sa ovakvim programom u narod.

Pa, gospodo, ne samo da se ovako postupa sa udruženom opozicijom, već je isti slučaj i sa parlamentarnom opozicijom i, kad je moj prijatelj narodni poslanik g. Lenarčić tražio od sreskog načelnika u jednom mestu da održi zbor, on je od njega tražio da mu pokaže napisani govor. Ovaj mu je na to odgovorio: »Ja sam običan seljak, govore ne pišem, nego govorim onako, kako mi leži u duši, te govorim ono što znam i čujem«. Onda mu je sreski načelnik kazao da mu zabranjuje da govori uopšte

o vladi i ministrima. E, pa kad jedan narodni poslanik ne može da govori o vladi i o ministrima, jedan bistar i zdrav seljak, onda možete da shvatite situaciju, kad je ovaj seljak rekao načelniku da neće uopšte da govori, jer kad ne može i ne sme da govori o vladi i njenom radu, a ne može da laže, onda on uopšte neće da govori. I postigao je mnogo veći efekat nego najboljim svojim govorom.

Gospodo, desilo se i ovo, da je ovaj narodni poslanik ili neko drugi bio kažnjavan sa 500 dinara globe. Pravnici Marka Natlačena objašnjavali su, da imunitet važi za narodne poslanike i senatore, ali da važi samo za sudske kazne, ali za policiske kazne taj imunitet ne važi. Da je to istina, videli smo sada i ovde povodom ovoga nezgodnog slučaja sa nekim narodnim poslanicima.

Kad sam bio ove godine malo van naših granica, a ja to volim da činim, kadgod mogu, jer mislim da se svaka kuća može bolje posmatrati, kada se ne sedi u sobi, kad se stalno ne boravi u unutrašnjosti, i kao što je slučaj kod kuće, kad hoćete videti i vanjske stene i fasadu i krov, treba da izadete izvan granica, isto tako sam ja, u nameri da vidim šta se o nama govori i kako se na nas gleda, išao kao običan turista u Austriju. I razgovarao sam sa onim starim prijateljima, koji su tu bili još pre 30 godina, sa socijalistima u Villachu i sa hitlerovcima, u koliko su imali kuraži da govore i mogu vam reći da u tim krugovima naše prilike vrlo dobro poznaju, pa su mi postavljali pitanje: »Pa kako gleda Beograd na zadržanje katoličke akcije?« Ja kažem: »Ja mislim da se Beograd za ovo pitanje ne interesuje.« Oni dalje kažu: »Pa vi znate (kao što ja dobro znam), da je Katolička akcija crkvena organizacija, da je njen vrhovni šef Papa i da je vrhovni šef u svakoj dijecezi njen biskup, a predsednik Akcionog odbora po mogućnosti jedno lajičko lice. Kaže: »Kako vi objašnjavate to zadržanje slovenačke Katoličke akcije, koja je 100% prešla u režim sa svojim predsednikom dr. Krekom, a pored toga zadržanje hrvatske Katoličke akcije, koja je gotovo 100% protiv režima? Papa ne može dozvoliti ni u kome slučaju i nikada, da se pristalice naše katoličke vere na ma kom terenu među sobom svađaju i da istupaju jedni protiv drugih.« Katolička akcija trebala bi da je samo crkvena, vanpolitička organizacija, ali sad baš čitamo, da je dao ostavku na predsedništvo Hrvatske katoličke akcije njen dosadašnji predsednik, mislim dr. Protulipac. Mi čitamo i razloge: dao je ostavku zato što nije mogao da očuva katoličku akciju od političkog upliva.

Eto, gospodo, ja tome Nemcu, zabrinutom za razvoj naše politike, nisam mogao mnogo šta odgovoriti, jer se Beograd do sad i zvanično i nezvanično istinski nije mnogo za ovo brinuo, ali će doći momenat, kad će se brinuti! (Dr. Grga Andelinović: Biće kasno!) Ali mislim da će ga onda boleti glava.

Ne mogu biti zbog toga nikako — kako bih rekao — nesrećan, ako se ova moja proricanja ne bi obistinila. Biću nesrećan, ako bi se obistinila. Ja ne bih govorio o toj katoličkoj akciji, da je to za Sloveniju istinska nepolitička organizacija. Ja i moji prijatelji verujemo u Boga, jer smo praktični katolici. Dajemo Bogu što je njegovo, crkvi što je njeno, a u politici naš politički mozak nikome ne damo pod kiriju. A vidite, gospodo, kod nas i katolička akcija i apostolstvo i bilo koja crkvena organizacija za vreme izbora

i kod svakoga političkoga akta rade za Slovensku ljudsku stranku, za nju agituju i glasaju i zbog nje terorišu one koji nisu njeni članovi, da bi ih učinili onim što su i oni.

Gospodo, ja sam iz jednoga kraja, gde se za vreme moga političkoga rada izlagala u crkvi Sveta Euharistija ili Sveto Telo za pobeđu klerikalnog kandidata. Tu su se nadalje zloupotrebljavale ispovednice i moja žena nije dobila 1920 godine na misijonu apsolutorij iz razloga pošto je ona žena jednoga čoveka koji najviše zavađa slovenačkog seljaka — kako su to oni kazali — pošto sam politički radio. Pa nemojte nam zameriti da mi to drukčije gledamo i da ne možemo razumeti da nas vi sa te strane ne poduprete kao što mi to od vas zaslužujemo (Aplauz) i ne dajete nam moralne podrške kakvu mi u interesu zemlje od vas tražimo.

A sada, gospodo, — ja vas zamaram — ali je danput godišnje dobijam ovaj momenat da opširnije govorim. Ja ću još nešto progovoriti o poslednjoj tački o kojoj sam prinuđen da sa ovoga mesta govorim kao vrlo važnoj tački i po mome i po vašem mišljenju. Gospodo, to su tako zvana dokumenta kojima se poslužio Pretsednik Vlade g. dr. Stojadinović u svome odgovoru povodom interpelacije potpisane od nas 62 senatora iz ovoga visokog Doma. G. dr. Stojadinović, pored moje najbolje volje, ne verujem da se 1917 godine interesovao za politički rad g. dr. Korošca u Bečkom parlamentu, pa pre zaključujem da mu je ovu malu sitnu stvar kao dokumenat dao sam g. dr. Korošec.

Gospodo, g. Pretsednik vlade, kaže: da li se može reći, da nije jugoslovenski nacionalista jedan g. Korošec, koji je još u bečkom parlamentu 1917 godine rekao u lice austrijskoj vladi ove reči: »Na Balkanu sve mrzi Austriju. Ako hoćete da vodite zdravu balkansku politiku, onda treba uvideti važnost jugoslovenstva«.

Gospodo, u bečkom parlamentu 1917 godine g.g. Masarik i Klofač, pa svi Česi redom drukčije su govorili, hrabro su govorili, mnogo hrabrije nego što su ovi vrlo skromni dokazi o nekoj hrabrosti g. Korošca. I kako je to samome g. Korošcu vrlo slabo izgledalo, on je g. Pretsedniku vlade nadalje dao ovaj dokumenat: »I docnije, nekoliko godina docnije, za vreme svetskog rata, u tom istom austrijskom parlamentu u Beču 12 juna 1917. godine g. dr. Korošec kaže ovo: »Želim da iz prolivene krvi iznikne jugoslovenska sloboda. Mi hoćemo slobodu, no ako je to što mi hoćemo veleizdaja, onda, gospodo, kažem vam da nemate dovoljno vešala da bi mogli obesiti sve veleizdajnike i nemate dovoljan broj pušaka da bi mogli pobiti sve, jer svi Slovenci, Hrvati i Srbi hoće slobodu, hoće zajednički život, i u toj zajednici rad za svoje blagostanje.«

I ovo su lepe reči. Ali ja mogu da razumem zašto je g. dr. Stojadinović cenzurisao našu interpelaciju, ali, gospodo, ne mogu videti potrebu zašto je cenzurisao tu izjavu g. Korošca, jer g. Korošec, kako iz samih reči proizlazi, bio je ubeden da to nije veleizdaja, i stvarno to nije ni bila veleizdaja, jer je on tražio Jugoslaviju u okviru preslavne Habsburške monarhije, pod slavnim škiprom Habsburške krune. (Aplauz) To su njegove reči. Vi, gospodo, iz slobodne Srbije nikad se ne biste mogli odreći svoje nacionalne slobode, svoje državne samostalnosti i svoje Dinastije. A to što je g. Korošec tražio tada, to nije

bilo ništa drugo nego trializam u granicama stare Austrije, uz žrtvovanje svega onoga što je naš jugoslovenski Pijemont stvorio u toku istorije. Ali, uprkos ranijih izjava g. Korošca u bečkom parlamentu i izjave koju je ovde izneo g. Predsednik vlade, ja vam moram reći još nešto; da vam bude jasno zašto vam moram to izneti. Meni je žao što se g. Korošec spustio tako nisko i osetio potrebu da svoje nacionalno uverenje brani kroz usta g. Predsednika vlade, i da nam g. Predsednik vlade iznosi dokumenta o tome. Jer, zna se i u selu i u beogradskim avlijama šta se misli o ženama koje brane svoju čast nekim dokumentima i sudovima. Pa, i osobe političara koje tako rade, liče donekle na te žene, i svet kroz takvu prizmu posmatra ono što radimo mi političari. Ja držim da je g. Korošec bolji nacionalista, da je jugoslovenski bolje orijentiran, i da je uvek bio dobar i bolji nacionalista, nego je uspeo g. Predsedniku Vlade da ga odbrani tim dokumentima. Ali, kad su se već ovde morali čitati dokumenti iz toga doba, neka mi bude dopušteno da i ja pročitam jedan klasičan dokumenat, koji će vam pokazati da je Slovenska ljudska stranka bila drukčija, no što se pokušalo ovde da nam se ona prikaže.

»Slovenec«, br. 181 od 11. avgusta 1914. godine donosi pod naslovom: »Reči ljubljanskog kneza — biskupa Dr. A. B. Jegliča vojnicima« govor, koji je posle otslužene Sv. mise održao biskup Dr. Jeglič, a koji je između ostalog kazao sledeće:

»Muževi! Zove vas car da osvetite sa oružjem u ruci krajnje nepravedno, već višegodišnje nastojanje raskomadjanja i uništenja naše divne Austrije, pod skiptrom naše staroslavne Habsburške carske porodice. Zove vas car da osvetite lukavo zavodenje naše omladine na izdajstvo otadžbine i cara, da, na crno, sramno izdajstvo!

Muževi! Zove vas car da sa oružjem u ruci branite katoličku Austriju, našu katoličku carsku porodicu od zakletih neprijatelja samog Isusa, prisutnog u sakramentu ljubavi. Da li vam je poznato od kada postoji ta naročita mržnja protiv naše carevine, protiv svetlog vladara, od kada su napori protiv carevine i carske porodice postali naročito bezobzirni, naročito divlji? Od septembra 1912. godine, od onog slavnog kongresa u carskom Beču, kada smo se na čelu sa carskom kućom klanjali svome Isusu, svome Gospodu i Bogu. Zato u boj protiv neprijatelja Božjih, protiv neprijatelja katoličke Austrije, protiv neprijatelja katoličke habsburške kuće!

Muževi! Kako uzvišen, kako svet, kako Bogu ugodan je boj u koji ste pozvani! S vama je pravda, svama je Bog, Gospod vojnih četa!

Muževi! U srednjem veku odjekivao je kroz celu Evropu poklič: »Tako Bog hoće!« I hiljade su ostavljale svoje domove i pošle da oslobode Jerusalim iz ruku nevernika. Poklič »Tako Bog hoće!« digao je i vas u sveti boj za predobrog cara, u kazneni boj protiv nesavesnih zločinaca. Dakle napred! S vama je Bog, napred s odličnim vojskovođama, napred ka slavnoj pobedi!

Ovo su krasne, apostolske reči, koje neka prate sve slovenačke vojnike u pravednoj borbi. Doneli smo ih, pošto nam patriotska dužnost nalaže da se obnaroduju svima.

U teško doba, gospodo, izdao je sekretarijat Slovenske ljudske stranke ovaj cirkular, ovaj raspis svima svojim mesnim odborima i povereništvima:

»Strogo poverljivo!

Cirkular Sekretarijata S.L.S.

Gospodi poverenicima S.L.S.

Grozni zločin u Sarajevu, životinjski surovo ubijstvo plemenitog i moćnog zaštitnika Slovenaca i Hrvata i njegove preblage supruge, otkrio je rak-ranu na narodnom tijelu Jugoslovena:

Zloninačka srpska zavera.

Nema nikakve sumnje da ta zavera dejstvuje takođe u Slovenačkoj i da pokušava da na primamljiv način otuđi verni slovenački narod svojoj veri i Austriji. U tom smislu rade razni listovi, koji se doduše koji put pretvaraju, ali je njihov glavni pravac dosledno okrenut poništenju hrišćanstva naroda i trovanju sa otrovom veliko-srpskog, protiv-austrijskog nacionalizma.

Radi se o zaveri protiv opstanka katoličkog, slovenačkog naroda!

U tom ozbiljnom času je dužnost u prvom redu S.L.S. da sačuva naš narod od opasnosti, koja mu pretila.

Obraćamo se svima našim poverenicima sa hitnom molbom da toj stvari obrate najveću pažnju i da o svemu što saznaju neodložno izveste sekretarijat S.L.S. u Ljubljani. Naročito se umoljava za izveštaje o sledećim tačkama:

1) Da li se opaža u vašem kraju kakva pojava u smislu veliko-srpsstva, odnosno protiv Austrije? Sa koje strane?

2) Da li se širi u vašem kraju štampa i ko je širi?

3) Ko je u vašem kraju pretplatnik kakvog lošeg lista kao što su: »Slovenski narod«, »Dan«, »Naš glas«, »Slovenski dom«, »Učiteljski tovariš«, »Sava«, »Zarja« i t.d.?

4) U kojim gostionicama ili drugim javnim lokalima je izložen koji od tih listova i koji?

Molimo za najhitniji odgovor na ta pitanja, kako bi vođstvo stranke moglo blagovremeno preduzeti sve potrebne korake.

Otađbina je u opasnosti, zato svi muževi na palubu!

Sve za veru, dom i cara!

U Ljubljani u julu 1914. godine.

Gospodo, zbog ovog cirkulara ja sam dobio žig P. v. »politisch verdächtig«, politički sumnjiv, a ko zna šta to znači za običnog vojnika, — jer ja sam bio redov, nisam imao drugih ambicija u staroj Austriji; — to vam mogu ispričati samo Česi, jer je ovakvih bilo malo, a najviše među onima koje je general Šemnic u Višegradu pozdravio sa rečima: »Das sind südslavische Schweine aus Laibach« — »to su jugoslovenske svinje iz Ljubljane«!

Ja, otac šestoro nejake dece, a poslednje dete mi se rodilo kad sam već bio na frontu, ja sam nosio taj žig P. V. Desio se žalostan i potresan slučaj da je dete palo u vrelu vodu i umrlo i sad možete zamisliti srce jednog oca kome se ovako nešto dogodi a o kome se tako nešto misli. Taj žig P. V. nosio sam još i godine 1918, kad je nemački sreski načelnik u Kočevju uvideo da treba to sve, taj moj P. V. predati zaboravu, pa sam na osnovu toga kao otac šestoro dece bio od fronta oslobođen za dva meseca. On je pokušao da to ispravi i predložili su me za nekog vojnog prometnog žitnog komesara. To je u stvari bio jedan švindl, ali je bilo učinjeno samo zato da bi se spasao otac šestoro nejake dece. Ali, gospodo, desilo se ovo: da se našao jedan sveštenik koji je, politički otrovan, išao protiv mene i denuncirao me pa rekao: u tako teška vremena ne smemo da dajemo

mo takva mesta ljudima kao što je Pucelj. I zamislite: poništen je bio dekret i dobio sam nov dekret, prema kome sam morao 1 novembra ići na front.

Ali tako su bili gonjeni i svi drugi. Našem drugu dr. Trinajstiću ne treba nikakvih dokumenata da je uvek bio ispravan Jugosloven. Našem starom dr. Gregorinu isto tako ne treba dokumenata, pa da vidite šta su uradili, kako su se ponašali i šta su sve reskrali. Moj prijatelj dr. Marušić bio je srpski dobrovoljac i išao je sa vama preko Albanije. Moj kolega i prijatelj dr. Kramer bio je u češkoj »Mafiji« i svuda ga je bilo. A šta da kažem o našem starom g. Hribaru, koga momentano nema ovde, pa o pok. bolešljivom i siromašnom Žerjavu koji je morao u kazamate u tvrđavu na ljubljanski grad!

G. Korošec nije pisao ovo što sam pročitao, ali on nije to ni sprečio, a nije ni uticao u ono doba kad se je onako s nama radilo, da se onako s nama ne radi. Ja nisam mogao da pribavim prevod ove stvari, jer se pesma teško prevodi. »Slovenec« je 27 jula, kad je bio predat ultimatum, a to znate šta znači 27 jula 1914 godine, bio doneo u feljtonu, gde je inače mesto za literaturu, jednu političku pesmu. Još Gothe je kazao: »Ein politisch Lied, ein garstig Lied« (politička pesma je ružna pesma.) A kad se pravi ovakva pesma političkog karaktera 27 jula, posle ultimatumu Srbiji, na slovenačkom jeziku, u glavnom organu Slovenske Ljudske Stranke, onda možete da zamislite njen efekt!

Ja to govorim samo zato da se ne zaboravi i jer su me ovi dokumenti izazvali i zato sam prinuden da o tom govorim, a vi, gospodine Ministre Đuro Jankoviću, morate malo i slovenački naučiti. U toj pesmi koja nosi naslov »Bojni grom« kaže se ovo:

Krvava pesma do nebes
upije;
kri Ferdinandova je vmes,
Zofije.

Zvali ste nas dolgo dni
na klanja...
iz dolge vstali smo noči
in spanja.

S kanoni vas pozdravimo,
vi Srbi;
dom hladan vam postavimo
ob vrbi...

V imenu Božjem pride k vam
armada
pogledat, kaj se sveti tam
z Belgrada.

Očistimo vam sveti križ
od praha,
za nas je bojni grom in piš
bez straha

Nožnicam meč izderemo
bliskavi,
da prestol vam operemo
krvavi.

Z zeleno vas odenemo
odejo;
na veke vam zaklenemo
vso mejo.

Pravične stare plačamo
dolgove,
zmagalci spet se vračamo
v domove.

Gospodo, da li je onda čudo, da je odmah sutradan nastalo takvo oduševljenje da »Slovenec« od 29 jula 1914 g. donosi pod naslovom »Ljubljana manifestira«, izveštaj, da se je pred deželnim dvorcem popeo — iz svoje sopstvene inicijative i bez ikakve potrebe zbog svog oduševljenja i uverenja — na kandelabar ondašnji advokatski koncipijent Marko Natlačen i izgovorio ovaj govor:

»Imamo rat! Već sedmu godinu nam preti i zvečka sabljom naš sused tamo dole na jugoistočnoj granici naše prostrane otadžbine. Kao što gleda silni lav na malog, drskog miša, tako je gledala moćna, viteška Austrija na tog svog suseda — kepeca. Ali tim viteškim ponašanjem Austrije sused patuljak postajao je sve jači i urođena mu drskost, oholost i proždrljivost čudnovato je porasla, tako da smo se nalazili već u ozbiljnoj opasnosti da nam otkine lep komad naše teritorije. Zločinačko ubistvo 28 juna bacilo je čudnovatu svetlost na taj velikosrpski postupak; svetlost koja je odmah otkrila svu ozbiljnost i opasnost položaja. Da sačuva svoje zakonito vlasništvo, da osigura sebi i svojim narodima mir, koji je uslov blagostanja i svakog napretka, a pošto dobra reč nije više pomogla, Austrija je morala da se latí krajnjeg sredstva, da zgrabi oružje.

Imamo rat! Velike i teške biće žrtve, koje će morati da položi naš narod na zajednički žrtvenik otadžbine, ali slovenački narod podneće drage volje te žrtve, pošto zna da se bez velikih žrtava ne može postići ništa velikoga.

Šest vekova nalazi se naš narod pod skiptrom preslavne Habzburške dinastije. Šest vekova je verno sačuvao vernost Habzburškim vladarima. Ni jedne liage nema slovenačka trobojka! Svesni da je naša budućnost moguća samo i jedino u Austriji, u mnogonarodnoj velesili, ostaje slovenački narod takode i u ovom teškom času veran tradicijama svojih dedova: veran svome caru i veran Austriji. Dokazaćemo ponovo da je istinu govorio Koseski kada je kazao: breg i hrast se klimaju, ali vernost Slovenaca je nepokolebljiva! Živela Austrija!

Govornika je narod burno aklamirao i klicao: Dole Srbija! Živeo rat! Živela Austrija! i slične rodoljubive poklike.

Lepo je i spontano govorio iz sopstvene pobude, a mi znamo da se g. Marko Natlačen nikada nije mnogo promenio. G. Banjanin vam je citirao jedan govor, a moglo bi se citirati toga i više. Sada pazite dobro. Taj dr. Marko Natlačen izgovorio je taj govor istoga dana kada je »Slovenec« doneo malo denuncijsku vest: »U riječkim novinama javljaju, da je Supilo nestao negde sa Rijeke.« A vi znate, šta znači Supilo za politiku Hrvatske i Slovenačke. Isti broj donosi: »Aretacija u Gorici, — znači hapšenje u Gorici. Trst. Javljaju iz Gorice da su tamo uhapšeni advokat dr. Dinko Puc i Andrija Gabršček.«

Zamislite našu sudbinu. Taj dr. Dinko Puc, koji je bio hapšen u Gorici zbog srbofilstva, zbog svoga jugoslovenskog uverenja, taj dr. Dinko Puc morao je uprazniti bansko mesto onome dr. Marku Natlačenu, koji je izgovorio ovaj govor, koji sam vam malo čas pročitao. (Aplauz).

Gospodine Gregorine, gospodine Trinajstiću, kako Vam je sada u duši, i kako može biti u duši meni, kad nas sada gone ovi ljudi?! Neka mene vešaju, ako sam se nešto ogrešio, kada sam bolestan, u krevetu, dobio poziv iz Dvora, da uđem u Vladu 1 septembra 1935 godine, i tome se pozivu odazvao i bio veran i

lojалан! Neka mene vešaju, ako je to kakav greh! Ali, gospodo, neka se ne gone ljudi, koji su najispravniji, najpošteniji i najidealniji, a koji su samo poslušali moj savet ili savet mog prijatelja Marušića, ili savet dr. Kramera, pa prišli lojalno politici pok. Velikog Kralja. Neka vešaju nas, ali neka ne rade onako kao što rade. Ja ne apelujem na Vas, gospodo, koji sedite u senatorskim klupama, nego na vas, koji sedite u ministarskim klupama. Nemojte primiti na svoju dušu ni jedno ni drugo, i ako niste kadri da se ovo ispravi i reparira i svede na meru kao što treba, a priznajem da smo i mi radili i grešili, a da me g. Stošoviću pitate, šta treba ispraviti, ja bih vam rekao ovo i ovo, kako ću se ispovediti kod budžeta Ministarstva prosvete, šta sam grešio. Samo jedan primer. Da bi se ja unizio u očima naroda, a ja živini sa ženom u brdskom naselju od 100 kuća, i da bi mi napakostili, premeštena je i moja kćerka, koja je učiteljica i moj zet, koji je učitelj. Ja se time ponosim. Ja se ponosim da je i moje dete i moj zet među onim licima koja su premeštena, samo ne dajte, ne dopuštajte nevine žrtve. Inače mi se nećemo nikako smiriti. (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović: Šta ćemo raditi kad imamo 1400 nezaposlenih učitelja?*)

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: G. Ministre, imaćete prilike da govorite. (Ministar prosvete Dobrivoje Stošović: Nije strašna tragedija, gospodine senatori, što je premeštena vaša kćerka!)

Ivan Pucelj: To nisam uopšte ni tvrdio, ali govorićemo i o tome. Gospodo, još jedan mali dokumenat. Ne bih želeo da tragično završim. Imaćemo dosta prilike za tragiku. Gospodin Predsednik vlade ovde je malo veselo citirao i svoje uspomene iz doba njegovog kandidovanja u mariborskom okrugu, i to nam je navodio kao neki primer, kao neku idilu između ondašnje Slovenske ljudske stranke i ondašnje Radikalne stranke. Međutim stvar tako ne stoji. Vidite u »Domoljubu«, — moja arhiva se ponosi ovakvim stvarima, — to je organ Slovenske ljudske stranke, koji me napada već 40 godina i mnoge njegove stranice moram metnuti u svoju arhivu — ima jedan članak »Novac za izbore«, koji je izašao u 47 broju od 19 novembra 1924, a koji glasi:

»Velikosrpske centraliste, radikali i liberali trebaju ogromnih novaca za izbore. Biće potrebno podmićivati na veliko, deliće se vagonima novine bes-

platno, trebaće dobro plaćenih agitatora u masama, biće potrebne redovne plate Orjunašima i Srnaovcima, koji će oružjem pobiti sve one koji se bore za slobodu i poštenje, protiv centralizma i državnih lopova.

Biće potrebni milioni i milioni. Odakle? Naravno iz državne blagajne, kao uvek. Radikalni vode podigli su već iz američanskog dolarskog zajma poslednja dva miliona dolara, namenjena za opravku železnica, puteva i mostova u državi. Sam Ministar finansija potvrdio je da je taj novac zaista podignut iz Narodne banke. Dva miliona dolara, to je više od 130 miliona dinara.

Ove milione okretaće radikalni i liberalni vode tako, da će se veliki deo upotrebiti za izbore. Mesto mostova, drumova i železnica dobijaćemo za naš sopstveni novac cele korpe »Jutra« i »Domovine«. Propovedaće nam se na sve načine liberalno, velikosrpsko evanđelje, a Orjunaši će nas batinati za naše novce — ako im budemo to dozvolili.

Velikosrpski korupcionaši otpočeli su opet sasvim na veliko sa pljačkom državne blagajne.

A znate li, gospodo, ko je bio Ministar finansija u to doba? G. dr. Milan Stojadinović, kobajagi veliki prijatelj ondašnje Slovenske ljudske stranke i dr. Korošeca! Dakle, ni ta idila sa te strane ne izgleda onakva kako nam je ovde rečeno!

Gospodo senatori, ja ću da završim. Blagodariam vam na mirnom strpljenju i pažljivom saslušanju mog govora. Nekolike detalje izneću još kad bude diskusija o Ministarstvu unutrašnjih dela i o Ministarstvu prosvete, sa vašim pristankom, a sada da kažem samo još jedno.

Ono što sam vam ovde morao pročitati, istorijska su dokumenta — u svima bibliotekama možete ih naći i pročitati. Ona su potkrepljena u toliko više i pisanjem ondašnjih novina. I g. Banjanin i g. Andelinović i g. Kramer i drugi imali su dosta prilike da nam to iznesu i prikažu: da vuk nije ni dlaku sasvim promenio a kamoli ćud! (Aplauz.)

Потпредседник др. Мирослав Плој: Господо сенатори, са вашим пристанком прекидам седницу, а наставићемо је после подне у 4 и по часа.

Седница је прекинута у 14.15 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 5

БЕОГРАД, 1936 ГОДИНЕ

КЊИГА I

IX РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 23 МАРТА 1936 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ :

Претседник

Др. ЉУБОМИР ТОМАШИЋ

и

Потпретседници

Др. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Др. УРОШ КРУЉ

Секретар

Др. ЂУРА КОТУР

Присутни су г. г. Министри: Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо, Министар без портфеља др. Шефкија Бехмен, Министар пољопривреде Светозар Станковић, Министар социјалне политике и народног здравља и заступник Министра правде Драгиша Цветковић, Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић, Министар грађевина др. Марко Кожул, Министар шума и рудника Ђура Јанковић, Министар просвете Добривоје Стошовић, Министар финансија Душан Летица, Министар пошта, телеграфа и телефона др. Бранко Калуђерчић, Министар без портфеља др. Михо Крек, Министар без портфеља Војислав Ђорђевић и Министар физичког васпитања народа др. Јосип Рогич.

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 16.30 ЧАСОВА

Потпретседник др. Урош Круљ: Настављамо прекинуту седницу. Реч има сенатор г. др. Бењамин Шуперина.

Dr. Benjamine Šuperina: Gospodo senatori, žao mi je što prije prelaza na samu stvar moram reagirati na jutrošnje napade g. senatora dr. Andelinovića na moju ličnost. U koliko se ti napadaji tiču mog privatnog života, ja sam na njih već jutros dolično odgovorio. No g. dr. Andelinović je ustvrdio, da sam ja bio Madaron, da sam glasao za bana Tomašića, te da spadam među ekstremne radikalne elemente koji glasuju za svaku vladu.

G. dr. Andelinović ili je u zabludi ili je svesno govorio neistinu, jer ja nikada nisam bio Madaron, niti sam glasao za bana Tomašića.

Ja sam od svoje petnaeste pa do svoje trideset osme bio pristaša stranke Prava, te me je ona nekoliko puta kandidovala, pa i protiv dr. Franka. Prije 32 godine surađivao sam sa braćom Radićima na osnutku Hrvatske seljačke stranke, te sam joj kroz šesnaest godina bio prvi potpredsjednik. Da pak ja glasam uz svaku vladu, to znadu sva gospoda senatori da to nije istina. Meni je ban Tomašić ponudio

bio da budem član delegacije za zajednički sabor u Budimpešti. Ja sam to odbio. Isto tako sam odbio ulazak u Vladu dr. Marinkovića, koji me je u salonским kolima dao dovesti iz Zagreba u Beograd dana 20 travnja 1932 godine. U svakom slučaju bio sam rukovođen samo svojim čistim političkim uvjerenjem. Kad g. Andelinović kaže: sad koliko vam da Vlada, vi ćete primiti — on se očito zabunjuje i gledajući u ovaj mikrofoni, on je mislio da je to ogledalo. (Smeh na leviци).

Gospodo senatori, imamo pred sobom proračun sa Finansijskim zakonom koji je primila Narodna skupština i po propisima postojećeg Ustava sprovela Senatu. Pri ocjeni toga proračuna nameće mi se prvo pitanje, kakova je to Narodna skupština koja donosi ovako važan zakon, makar i ograničen na jednu godinu dana. To je Skupština birana na temelju jednog neobičnog izbornog zakona i sa nemoralnim i kriminalnim sredstvima. To je poznato čitavoj našoj i inozemnoj javnosti, te nipošto ne vjerujem da će već radi toga porasti finansijski i politički kredit naše zemlje. Ta ovako izabrana Skupština, čim se je sastala, proglasila je jednoglasno svojim firerom g. Bo-

goljuba Jevtića, protivnika slobode i demokratije, te je nemoguće da ovakva Skupština može biti pogodan instrumenat »za smirivanje i stišavanje« i za normalizaciju naših političkih prilika. I ako se današnja Vlada služi tim instrumentom, onda time dokazuje koliko drži do pravog i istinskoga parlamentarizma, kojemu teži. Ne mogu ovom prilikom prešutiti činjenicu da je pretsjedništvo Narodne skupštine razdijelilo narodnim poslanicima dnevnicе, koje pripadaju poslanicima udružene opozicije, koja je zaključila da u ovakvoj Skupštini ne može surađivati. Teško je naći pravo ime ovakome postupku u vrijeme kada tolike hiljade naroda gladuju i kada u Zagrebu akcioni odbor za pomoć bijednicima iz pasivnih krajeve sakuplja milodare u novcu i hrani, te kada »Hrvatska žena« u Zagrebu na hiljade gladne djece iz tih krajeva preseljava u Posavinu i Slavoniju, da se kroz zimu prehrane kod čovjekoljubivih seljaka. Kad jedna Vlada može da radi sa ovakvom Skupštinom, onda nije daleko misao da će ona sve učiniti da omogući slične Skupštine i u budućnosti, pa da tako Narodne skupštine služe svakoj vladi, čime se naravno gubi suverenitet naroda. Pa treba još da razmotrimo sa kakvom je većinom donesen proračun u ovakvoj Narodnoj skupštini. Sa 169 glasova u načelu, a u konačnom glasanju navodno sa 185 glasova. Nigde nisam čuo ni čitao kakav stav zauzima Kraljevska vlada u oči ovih činjenica, naročito obzirom na to da više od jednoga milijuna glasača nema svojih predstavnika u Narodnoj skupštini.

Odbrana, da ona nije parlamentarna vlada, jeste takve prirode, da se njome ne bi smjela poslužiti vlada, koja je pri svome nastupu svečano obećala doneti liberalne političke zakone, a još manje može se braniti propisima Poslovnika o kvorumu i većini prisutnih poslanika, osim ako se je priključila mnjenju današnjeg pretsednika senatskog kluba Jugoslovenske Nacionalne Stranke, koji je nakon što su Hrvati i prečaški Srbi posle umorstva vođa hrvatskog naroda i predstavnika Seljačko demokratske koalicije, ostavili Narodnu skupštinu u godini 1928. izjavio, da krnji i okropan lonci na dulje traju. Ja ću se na pitanje političkih zakona još vratiti, te ću se sa nekomliko riječi osvrnuti na sam proračun, ma da priznajem da nisam uzeo riječ toliko radi toga proračuna, već više radi ocjene naših općih političkih prilika.

Nesumnjiva je prednost ovog proračuna prema onima iz vremena apsolutizma i autoritativnih režima, da je pregledniji i iskreniji, jer mu Finansijski zakon ne služi plaštem, pod kojim se skrivaju rashodi, koje treba pred javnošću zatajiti, a za koje u računskom dijelu proračuna nema pokrivača. Pa ono sa t.z. revolving kreditom! Bivši autoritativni ministar finansija nije o tom dao nikakvog obavještenja, niti u Finansijskom odboru, a kamo li na javnim sjednicama Narodnog predstavnništva. Trebalo je zatajiti, da se veliki dio zlatnoga pokrivača ne nalazi kod Narodne banke u Beogradu, već u podrumu Narodne banke u Parizu. U ostalom nije toliko važno kako izgleda nama prezentirani proračun. Mnogo je važnije kako se on izvršava, napose kako se izvršavaju poreski zakoni, na temelju kojih se prikupljaju prihodi. Ja ću u tom pogledu ukazati na dva dokumenta, koje imam pri ruci.

Prigodom rasprave proračuna za godinu 1934/35 u Finansijskom odboru Senata dao je ondašnji g. Ministar finansija članovima toga odbora pregled naplate neposrednih poreza za poslednje četiri godine t.j. za godine 1930, 1931, 1932, 1933. To je dakle

akt koji zaslužuje potpunu vjerodostojnost. Prema tome pregledu iznosi opterećenje na glavu pojedinog stanovnika prema naplati neposrednih poreza u godini 1933: Moravska banovina din. 72, Vardarska din. 55, Zetska din. 53, Drinska dinara 72, Vrbaska din. 50, Primorska dinara 64, Savska dinara 162, Dravska dinara 198, Dunavska dinara 234. Nesrazmer je strahovit, kada se zna da je na primer ekonomsko stanje naroda u Moravskoj banovini na daleko bolje nego na primjer u Savskoj ili Dravskoj banovini, a da i narod u Dunavskoj banovini, naročito onaj u Vojvodini, pada u gospodarstvu sve niže i niže. Sada treba da se upitamo koji su razlozi ovom nesrazmjeru?

Prvi je razlog taj, što je poreska osnovica za sve vrste neposrednih poreza u pomenutim trima banovinama s one strane Dunava i Save previsoka, te što se u tim banovinama porezi nesmiljeno utjeruju. To se najbolje vidi iz pomenutoga pregleda, u kojemu je za sve banovine sračunat i procenat ubranoga poreza. Prema tome pregledu je od razrezanoga poreza u godini 1933 utjerano u Moravskoj banovini 69%, u Vardarskoj 69%, u Zetskoj 71%, u Drinskoj 53%, u Vrbaskoj 83%, u Primorskoj 67%, u Savskoj 95%, u Dravskoj 101% a u Dunavskoj 88%.

Sve ovo je u skladu sa općom državnom politikom koja se provodi od godine 1918. Ja ne vjerujem, da će i pod ovom vladom biti drugačije, jer je nejednakost i podvlašćivanje ovdje uhvatilo tako jaki korijen, da se to može popraviti samo radikalnom promjenom državne politike, naročito u pogledu nutarnjeg uređenja države.

Drugi moj dokumenat je izvadak iz knjige našega druga g. senatora Dake Popovića pod naslovom: »Banat, Bačka i Baranja« iz god. 1935, pa ću biti slobodan, sa dozvolom g. Pretsednika, da iz te knjige pročitam kratki pasus koji glasi ovako: »Po pojedinim tehničkim odeljcima Dunavske banovine naplaćeno je od 1. aprila 1933 do 31. marta 1934 na ime otkupa ličnog rada ukupno 17,950.894 dinara. Od ove svote na Bačku i dva baranjska sreza pada 12,699.718 dinara, na Banat 4,023.352 din. i na Srijem 1,619.189 dinara. Ostali tehnički odeljci plaćaju na isto ime i u isto vrijeme ukupno 1,228.887 din.« Ja ni malo ne dvojim da su ovi podaci sasvim tačni, jer je g. Popović pretsednik našeg Finansijskog odbora i ne bi mogao pod svojim imenom dati sve to na javu, kada ti podaci ne bi odgovarali istini. Samo se sada pita, koji su tehnički odeljci, koji su od navedenih dinara 17,950.894 za čitavu Dunavsku banovinu dali samo 1,228.887 din.? Pošto osim Bačke, Baranje, Banata i Srijema samo južni t.j. srbijanski dio Dunavske banovine sačinjava sastavni dio te Banovine jasno je, da su onaj ostatak od 1,228.887 din. dali samo srezovi ovog južnog teritorija Banovine. Eto i tu imamo primer kakova to jednakost i ravnopravnost vlada u našoj zemlji.

Slušao sam sa galerije u vrijeme opstrukcije u Narodnoj skupštini govor narodnoga poslanika g. dr. Vojislava Došena, koji je obrazlagao hitnost zakonskoga predloga o reviziji katastra radi ujednačenja zemljarine u cijeloj državi. To je bio jedan stvarni govor koji se je temeljio na službeno utvrđenim činjenicama i službenim aktima. Posle njega uzeo je riječ prvak radikalne zajednice b. ministar dr. Janjić, koji je razlaganje g. dr. Došena nazvao antisrbijanskom politikom. Čini se, da je g. dr. Janjić imao pravo, kada je politiku jednakosti, ravnopravnosti i pravde okrstio antisrbijanskom politikom. Dana 26. srpnja pr. god. slušali smo ovdje našega druga

g. Frana Kukuljevića—Sakcinskog, člana J.N.S. i njenog Kluba. On je za naše sreske načelnike kazao, ja citiram njegove riječi: »Oni su danas panduri, policajci i ništa drugo«, a iza toga opisao je, kako su državni poreski organi pred Božić 1933 g. haraćili po hrvatskim selima, kako su majke i djeca plakali, jer im se iz doma vuče i ono malo posteljine iz kreveta, otimlje ono malo odijela i obuće, koju jadnici nose samo nedeljom i svecom. Tako su, kaže g. Kukuljević, svi ovi jadnici dočekali Rođenje Hristovo u tuzi, žalosti i plaču, dok su muževi, ocevi hranitelji obitelji, stojeći na pragu svoje siromašne kolibice, zdvojno zurili pred sebe, blijedi, mirni ali tužni, što dočekaše u svojoj slobodnoj državi ovakve strašne i crne dane. Ova haraćenja vršila su se u doba autoritativnih režima, te su naravno produžena i u godini 1934. Nu, mislite li, gospodo senatori, da je nakon nastupa današnje vlade krenulo na bolje? Varate se.

U hrvatskim krajevima je haraćenje pojačano. To haraćenje detaljno je opisano na dvadeset stranica »Evolucije« koju u mjesečnim svescima izdaje Milica Devčić—Radić, kćerka umorenoga vođe hrvatskoga naroda Stjepana Radića. Tu su četrdesetorica hrvatskih seljaka iz sela Đurdanci kod Đakova sa svojim potpisima iznijeli užasne muke, koje su pretrpili kroz nekih 8 dana pred Božić godine 1935 prigodom utjerivanja poreza. Ivan Mažuranić je u četvrtom pjevanju svoga eposa: »Smrt Smail-Age Čengića« pod naslovom »Harač« opisao kako je ovaj stolački feudalac u davnim vremenima kupio porez, nu pjesniku je slobodno i uveličavati, ali ovo što se je u dvadesetom vijeku dogodilo u Đurdancima, to je strahovita, užasna istina. Ne samo da je narod potpuno opljačkan, već je i na najbestijalniji način mučen. Žandari su ljude pljuskali, kuñdačili, bacali na zemlju i po njima gazili. Vezani ljudi morali su kleknuti te jedan drugoga šakama udarati. Nekima su u nosnice natrpali so i nanijeli im unutrašnje ozlijede, od kojih su pljuvali krv. Mnogi su utekli u susjedne šume, a kod kuće su ostala gladna djeca i starci i nenahranjeno blago. Na ovaj mrski, barbarski način stižu g.g. Ministri finansija viškove prihoda, razumije se iz prečanskih, naročito hrvatskih krajeva. S druge strane čitamo u novinama, da se je država obezbijedila za dva milijuna poreza na imanju bogataša Milivoja Boškovića, falsifikatora novca. Znači, da taj gospodin uopće nije plaćao porez, pa bi nam g. Ministar finansija trebao kazati, koliko još ima Boškovića, koji ne plaćaju porez niti se porez od njih utjeruje.

Opažam, da sam još godine 1934 prigodom proračunske debate utvrdio, da su u godini 1933 Dravska, Savska i Dunavska banovina dale državi samo na neposrednim porezima 458,587.306 dinara više nego svih ostalih 6 banovina zajedno sa Beogradom, Zemunom i Pančevom, a da pravi pretstavnici naroda tih krajeva od Ujedinjenja do danas nisu imali nikakav ili vrlo neznatan udeo u državnoj upravi. Kako je u naplati neposrednih poreza bilo godine 1933, tako je nesumnjivo bilo i 1934 te 1935, pa bi bilo vrlo dobro, kada bi nam g. Ministar finansija dao o tome službene podatke. Imao sam prilike, da kao bivši član Finansijskog odbora upitam g. Ministra, da li odgovaraju istini glasovi prema kojima se porezi ubiru po načelu kontingentiranja. On mi je odgovorio, da to ne stoji. A ja kažem: Da, formalno to ne stoji ali stvarno jest tako, jer Ministarstvo finansija traži od pojedinih finansijskih direkcija, da imaju godišnje od svake vrsti poreza ubrati toliko i toliko milijuna, a

direktori to razdijele na poreske uprave i nema toga direktora ili poreskoga činovnika koji ne bi ovakove naloge izvršio osim ako riskira da bude izbačen iz službe.

Odatle i potiču nesrazmjerja u razrezu i naplati neposrednih poreza u pojedinim krajevima države. Da kod toga stradaju građani i seljaci, koji nisu privrženici odnosnoga režima ili vlade, to je opće poznata stvar. To su nemilice iskorišćivali pristaše autoritativnih režima, naročito veletržci i veleindustrijalci, kojima je bila prva nacionalna i otadžbenička briga da pod svoj upliv dobiju finansijsku kontrolu, trošarinske urede, te poreske i reklamacione odbore. S druge strane najgora prolazi sirotinja, pa imade slučajeva, gdje su radnici kroz decenije štedeći dinar po dinar sakupili oko dinara 4.000 te sagradili kućicu, od koje im je poreska osnovica za kućarinu odmjerenjena sa godišnjih 8—10.000 kao da ti siromasi na uloženi kapital vuku godišnje 200% kamate. Svi ti ljudi proklinju čas kada su se odlučili na štednju i gradnju kućice.

Život i iskustvo dokazuje, da nije od nikakove ili vrlo male važnosti sadržina proračuna. Od važnosti je, kako se to izvršava. Imademo primjera u Zagrebu. Ja sam bio pozvan kao svjedok pred suca Okružnoga suda u Zagrebu u čijoj zimi od 10 stepeni ispod ništice. Našao sam suce i perovođe u kaputu i sa šeširima na glavi. Svi drhću od zime. Peć hladna. Pitam, šta je to, a oni odgovaraju, da se tako muče već nedelje i nedelje i da nadležni kažu, da nema proračunske mogućnosti za nabavu drva. Jednako je sa osvetljenjem. U zimi se prekida rad u četiri sata poslije podne, jer država ne plaća električnoj centrali u Zagrebu. Čitali smo pretstavke Rektorata hrvatskoga Sveučilišta u Zagrebu. Predavanja su obustavljena, jer nema goriva i svjetla. Razumije se da za najnužnije potrebe u hrvatskim krajevima, ako su proračunom predviđene partije i pozicije premalene, ne postoje naknadni, kamo li vanredni krediti, pa se za te krajeve daju premaleni krediti, da se onda uzmožne kao na pr. zagrebačkom Sveučilištu predbaciti loše gospodarenje i rastrošnost, jer da su u nekoliko mjeseci potrošili ono, što je bilo predviđeno za cijelu godinu. Znade se, da je država hrvatsko Sveučilište u Zagrebu posvema zanemarila.

Eto vam problema poštanske zgrade na željezničkoj stanici u Zagrebu. Dok sam bio Ministar pošta i telegrafa predložio sam tadanjemu Ministru finansija i sadašnjem Ministru Predsjedniku g. dr. Stojadinoviću, da u proračun Ministarstva primi kredite za izgradnju dviju pošta u Beogradu tj. na željezničkoj stanici i u centru grada, jedne pošte u Zagrebu na željezničkoj stanici, zatim pošte u Skoplju, Splitu, Subotici, Mariboru, Kninu i Sisku. Sve te poštanske zgrade imale su koštati okruglo 150,000.000 dinara. G. Ministar finansija prihvatio je moj motivirani predlog time, da se za proračunsku godinu 1926/27 unese prva rata od 50,000.000 dinara, te je cjelokupni državni proračun podnio na odobrenje Ministarškom savjetu. Tom prilikom je naročito naglasio, da Ministarški savjet može kod pojedinih ministarstava skinuti ili dodati koju stotinu hiljada pa i milijun, ali da se u proračunu Ministarstva pošta i telegrafa ne može ništa oduzeti. Ministarški savjet je proračun primio onako kako je bio predložen i ja, znajući da vlada ima u Skupštini dvotrećinsku većinu i da znatnijih izmjena neće biti, napisao sam list ondašnjem gradskom načelniku u Zagrebu sada pokojnom ing. Heinzlu da će se na godinu početi sa izgradnjom poštanske zgrade na željezničkoj stanici u Za-

grebu, te sam dodao da ova stvar ima još proći kroz Finansijski odbor Narodne skupštine i samu Narodnu skupštinu. Razumije se, da je ta moja rezerva bila samo formalne prirode. Nu za kratko vrijeme uvjerio sam se kako je moja opreznost bila i stvarno umjesna. Nakon što je Finansijski odbor Narodne skupštine izglasao par ministarskih proračuna, iznenada je ondašnji Pretsjednik Vlade sazvao u Pretsjedništvu Vlade konferenciju svih Ministara, svih državnih podsekretara i nekoliko videnijih članova Finansijskog odbora, te je svima preporučio najveću štednju. Proračun Ministarstva pošta i telegrafa nije nitko ni spomenuo, i ja nisam imao razloga i da pomislim, da se ta štednja tiče onih 50 miliona dinara za poštanske zgrade. Nu kada je došao na red moj proračun, i nakon što sam dao iscrpni ekspozicij, prva riječ Pretsjednika Finansijskoga odbora g. profesora dr. Radonića bila je, da je taj proračun prevelik, i da onih 50 miliona treba brisati. Ja sam naravno bio iznenađen, nu sva moja razlaganja nisu naišla na nikakav odziv, i Odbor je od onih 50 miliona dinara milostivo dozvolio samo 1,400.000 dinara za pošte u Kninu i Sisku. Tu sam prvi put osjetio, što to znače »tajne sile« u ovdašnjoj politici. Kod svih ostalih Ministarstava smanjeni su proračuni ukupno za kojih par miliona. A zašto je to učinjeno? Jedino i isključivo zato, da se onemogući izgradnja pošte u Zagrebu, a to potvrđuje činjenica, da je za par godina nakon toga izgrađena velebna poštanska zgrada na železničkoj stanici u Beogradu, dočim se monumentalna poštanska zgrada u centru Beograda nalazi baš u izgradnji. Učinjeno je nešto malo i u Mariboru, ali o tom da bi se izgradile pošte u Splitu, Subotici i Zagrebu nema ni govora. A sada da vidite kako se je to dalje razvijalo. Država naravno neće da gradi poštu u Zagrebu, ali nedavno sam čitao u novinama, da će općina grada Zagreba izgraditi pomenutu poštu sa zajmom od dinara 10 miliona, koji će dobiti od Poštanske štedionice. Upitao sam na obavještenim mjestima kako to da općine u Hrvatskoj troše za zgrade koje služe državnoj upravi, pa mi je rečeno, da Vlada neće da se u to upušta, već da će općina grada Zagreba povratiti Poštanskoj štedionici uzajmljenu svotu u desetogodišnjim anuitetima po jedan milion dinara sa kamatama, a da će dobiti regres od države. Međutim, Poštanska štedionica je čisto državna ustanova, te njoj služe sve pošte u državi, i ona je izravno iz svojih sredstava već podigla poštu na železničkoj stanici u Beogradu, a na jednaki način gradi i poštu u centru Beograda, te su obadvije zgrade u zemljišnim knjigama i upisane na njeno ime, pa kada je to moguće u Beogradu, zašto da bude sasvim drugačije u Zagrebu? Poznavajući priliku je sasvim jasno, da grad Zagreb neće nikada viditi onih 10 miliona, osim možda koju hiljadu za prvi anuitet. Tako je učinjeno i kod Zakladne bolnice u Zagrebu. Država se je, u vrijeme kada je pok. dr. Drinković bio Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja, posebnim zakonom obvezala, da će za izgradnju Zakladne bolnice u Zagrebu dati 10 miliona dinara, nu do danas nije dala ni prebije pare. Zakon je svakako jači od ugovora između općine i države, pa kada država ne poštuje zakon, kako će se pokloniti ugovoru? Znade se i to da država i onako duguje Zakladnoj bolnici i Bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu teške milione a da ništa ne plaća. Međutim država od pošta u užoj Hrvatskoj, t.j. na teritoriju Savske poštanske direkcije dobiva godišnje toliko čistoga prihoda, koliko joj donose pošte iz svih ostalih direkcija, što utvrđuje činjenica,

da je čisti prihod pomenute direkcije u proračunskoj godini 1934/35 iznosio nešto preko 58 miliona dinara. Pa ipak današnja Vlada, sljedeći primjer svojih prethodnica neće da u Zagrebu na železničkoj stanici podigne pristojnu poštansku zgradu, već pušta da joj preko 500 činovnika kuluči u tijesnim sobicama sadašnje zgrade, u kojoj nakon nekoliko mjeseci rada redom oboljevaju. Ako pak hoće Hrvati, da rade u higijenski uređenoj zgradi, neka im ju sagradi općina grada Zagreba, a ova će naravno odnosne izdatke prevaliti na svoje građane i seljake, koji svoje proizvode prodaju u gradu. S druge strane vidimo, da država u drugim banovinama sredstvom subvencija i dotacija diže zgrade koje bi morale po postojećim zakonskim propisima graditi općine i banovine.

§ 69 Finansijskog zakona nikako ne popravlja opisanu nepravdu, prvo stoga, što samo od odluke g. Ministra pošta ovisi, da li će se poslužiti danom mu ovlasti na zaključenje zajma od 20,000.000 dinara kod Poštanske štedionice za izgradnju poštanskih zgrada u Splitu, Skoplju, Zagrebu, Dubrovniku i Hercegovom; drugo što je pitanje, da li će Poštanska štedionica dati zajam, treće, što samo od odluke g. Ministra ovisi, za koje će od onih pet pošta utrošiti zajam. Za zagrebačku sigurno neće, jer je imenovano gradsko vijeće u Zagrebu već stvorilo zaključak o zajmu od 10,000.000 din. kod Poštanske štedionice.

Lijepo je g. Ministar unutrašnjih poslova u Skupštini govorio o najtješnjem zajedničkom životu sa Hrvatima i da je ravnopravnost najbolji put za pribijanje njihovoga povjerenja. Tako pričaju i ostala g.g. Ministri na svojim zborovima, kada propagiraju i organizuju Radikalnu zajednicu. Nu mi Hrvati sve te zavodljive riječi i obećanja nerado slušamo, jer iz osamnaestogodišnjeg iskustva znademo, da su djela sasvim drugačija. I ova Vlada ostavila je u hrvatskim krajevima, naročito u Hrvatskoj i Dalmaciji, onaj isti režim, koji su postavili g.g. Uzunović i Jevtić. Ništa se nije promijenilo, osim što se svijet smije sastajati i razgovarati. Dakako sve je to do opoziva, jer zakona nema, bolje rekuć postoji zakon, na temelju koga su poapšeni i policijski strogo kažnjeni svi oni, koji su se usudili, da se pozdrave sa dr. Trumbićem na njegovom putu kroz Bosnu.

Ja pitam Kraljevsku vladu, šta je ona učinila da se uspostavi savez Hrvatskih učiteljskih društava, koji je u vrijeme apsolutizma morao likvidirati i komu je naprosto oteta imovina od 8,000.000 dinara te je predata nekakvoj sekciji Jugoslovenskog učiteljskog udruženja, mada taj Savez u svom 46 godišnjem radu imade neprocjenjivih zasluga za hrvatsku prosvjetu i mada je taj Savez na svojoj izvanrednoj skupštini od 25 svibnja 1931 g. zaključio točno po propisima zakona, da se njegova imovina, kada je već mora izgubiti, preda Akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Znade se, da je autoritativni režim rastjerao malo ne sva kulturna hrvatska društva, na pr. Savez hrvatskih pjevačkih društava, premda niti Ustav niti zakoni ne brane t.zv. plemenska kulturna udruženja, već samo stranačko-politička. Dapače, i »Hrvatskom Radiši« bio je već postavljen komesar, a policija je spremila materijal, pomoću kojega će raspustiti Maticu hrvatsku. Ja sam se bio primio patriotske dužnosti, da osujetim ova zla, ali su odnosna g.g. Ministri naprma mojim razlaganjima ostali i gluhi i slijepi. Znade se da je Vlada godine 1932 zaključila bila, da se radi tobožnje štednje ima dokinuti nekoliko srednjih škola, a to je učinila jedino i isključivo radi toga, da ima povoda za otpuštanje 360 srednjo-

školskih nastavnika Hrvata, što potvrđuje okolnost, da je nakon toga otpuštanja uspostavila sve te škole, ali je u službu vratila tek kojih desetak nastavnika Hrvata. Da li će ova Vlada to popraviti, ili će se po običaju izgovoriti da nema tobože proračunske mogućnosti, kako mi je već izjavio g. Ministar prosvjete, kada sam intervenirao za uspostavu nekih nastavnika. Najveća većina nastavnika otpuštena je na temelju lažnih denuncijacija konfidenata, koje plaća država. Pitam Kraljevsku vladu, kani li nastaviti sa španjolskom inkvizicijom, koju su u žandarmeriju i policiju uveli autoritativni režimi u hrvatskim krajevima, jer postupak žandarmerije kod utjerivanja poreza u selu Đurdancima dokazuje, da sistem torture nije napušten.

G. Ministar unutrašnjih poslova primio je prije nekih 14 dana sa najodličnije strane iz Zagreba pismo, u kojem je upozoren na strahovita mučenja pritvorenika u zagrebačkoj policiji. U tom pismu upozoren je na sedam slučajeva zvjerskog mučenja, od kojih je jedan završen smrću pritvorenika. Od tih sedam slučajeva iznijet ću ukratko onaj Franjice Budak, bivše učiteljice u Karlobagu, majke četvero male djece. Nju su u noći 8 veljače o. g. odveli policajci u sobu br. 20 II kata zagrebačke policije. Kada je ušla u sobu, stali su je ispitivati policijski činovnici i konfidenti, i kada nisu od nje dobili ono što su željeli, naredili su joj da skinje cipele i čarape, i kad je to učinila, svezali su joj otraga noge i ruke lancem, koji je bio spojen sa drugim lancem. Ispod ruku provukli su joj četverobridnu željeznu motku, koju su postavili s jedne strane na stol, a s druge strane na stolicu, tako da je ostala visiti na motci u zraku između stola i stolice, sa tabanima gore. Usta su joj začepili starom krpom, te je stali tući pendrekom i šakama po tabanima, rukama i trbuhu. Čuškali su je po obrazu i vukli za kosu, pritiskivali motku i bjednicu lju-ljali. U takovom stanju držali su je jedan sat i pol. Nakon mučenja od jednoga sata i pol čuo se iz pokrajne ćelije glas tobožnjeg ženskog djeteta: mama, mama, priznaj, ubiše me! Siroti majci pričinilo se da je to glas njene ćerke, pa je u očaju progovorila: »Odvezite me, sve ću priznati«. Skinuli su je i ona je onda policajcima tečajem trosatnog ispitivanja otkrila gde se nalazi njen muž, jer su čitavo to mučenje policajci organizovali i proveli samo u tu svrhu da saznaju gde se nalazi njen muž Mirko Budak. Međutim znade se, da žena u krivičnom postupku nije dužna da svjedoči o krivicama muža. Sasvim je sporedno kakova su to krivična dela, koja se isleduju na ovaj barbarski način. I policajci morali bi kod istraživanja krivičnih djela služiti se svojim umom i duhom, da nađu istinu. Ovako se oni uče, da je mnogo jednostavnije pomoću zločinačkih metoda doći do priznanja, koje nimalo ne mora odgovarati istini. Naša država je članica Lige Naroda, ali ona se sama ovakvim metodama isključuje iz te Lige. Znade se, da su tolike kondemnatorne osude suda za zaštitu države izrečene poglavito na osnovu priznanja, danih pod mukama torture, no vlada još nije isposlovala amnestiju za sve ove bijednike, dok se je požurila da amnestira zlikovce, koji su falsifikovali izbore od 5 svibnja prošle godine.

U Grčkoj smo imali pravu revoluciju, koju je pod vodstvom političara proveo jedan dio vojske i tamo su već revolucionari amnestirani. Jednaki primjer imamo u Španjolskoj. A kod nas su ljudi suđeni na više godina robiye za djela, radi kojih bi u jednoj evropskoj civilizovanoj državi policija sudila na koji

desetak dinara globe ili koji dan zatvora, pa ti ljudi i danas čame u robiji. Hrvatski seljaci su kratko vrijeme nakon Ujedinjenja i t. zv. oslobođenja, kada su pale prve batine i prvi kundaci, odmah zavapili: do sada smo nosili drveni jaram, a sada smo dobili željezni. Međutim najnovija amnestija, i ako je treba primiti sa priznanjem, ne zadovoljava, jer nije opća ni potpuna u pogledu političkih krivica.

G. Ministar unutrašnjih poslova spomenuo je u Narodnoj skupštini broj žandarma, koji su ubijeni. Nu trebao je navesti i broj hrvatskih seljaka, koji su za njegovoga ministrovanja izgubili svoje živote samo krivnjom organa vlasti, koji misle, da se autoritet državne vlasti čuva pušcanim metcima. I nisu tu krivi žandarmi, već njihove starješine i viši i niži, jer žandarmi rade po njihovim naređenjima i uputstvima. Ja sam seljačko dijete i najveći dio svoga života proveo sam u najbližem dodiru sa seljacima. Poznam njihovu dušu i njihov mentalitet i ne vjerujem, da proti njima treba upotrebiti oružje, kada razboriti, uvidavni i čovječni upravnici imaju toliko sredstava i načina, da izbjegnju oružani sukob, a da autoritet vlasti ostane netaknut.

Spomenuo sam političke zakone, pa sam dužan, da se o tom izjavim, jer sam u mjesecu srpnju prošle godine dao svoj glas za dvanaestine i Finansijski zakon samo zato, jer se je vlada obvezala donijeti slobodoumni Zakon o štampi, zboru i dogovoru, te izborima. Čitava naša javnost bila je uvjerena, da neće proći ni mjesec dana pa ćemo imati te zakone, a eto i nakon punih 8 mjeseci od svega toga nema ništa. Svatko je vidio, kako su protivnici slobode i demokracije bili zaprepašteni, kada je pala vlada g. B. Jevtića i umjesto da nova vlada ubrza donošenje političkih zakona i tako likvidira razne Pofovce i bezkompromisne integralce, ona im je dala vremena, da se uzmognu dići, pribrati i organizovati, što sve malo da nije platilo svojom glavom sam g. Predsjednik vlade. Vlada nije trebala pitati, što misle t. zv. narodni poslanici, koji su došli u Skupštinu pomoću poznatih sredstava, već je morala pitati, što misli i hoće narod, a taj seljački narod hoće slobodu, razumije se ne slobodu vuka u planini, već slobodu kulturnih ljudi. Vlada je trebala barem pokušati, da pomoću sadanje Narodne skupštine donese političke zakone i ako joj to ne bi uspjelo, trebalo je tu Narodnu skupštinu raspustiti i u jeseni prošle godine provesti nove slobodne izbore, makar i po propisima onoga zloglasnog Zakona, pod takovom vladom koja će garantovati slobodu, mir i poštenje. Kr. vlada pošla je drugim putem te je iz jednoga dijela Narodne skupštine stvorila jezgru radikalne zajednice sa očitom namjerom, da njeni projekti političkih zakona osiguraju vlast toj jezgri i za buduća vremena, mada je ta jezgra dijete jednoga protunarodnoga, natražnjačkoga režima. Ta valjda svatko zna, da g. Jevtić, kada bi bio ušao u izbore bez vlasti, ne bi u cijeloj zemlji smogao ni 5.000 glasova i da njegovih kandidata ne bi uopće bilo u Narodnoj skupštini, a razumije se ni njega samoga.

Sudeći po dosadanjem radu i izjavama Kr. vlade te prvaka Radikalne zajednice vladini projekti političkih zakona neće se mnogo razlikovati od dosadanih, koje su donijeli autokratski režimi.

Svi oni stoje na stanovištu t. zv. narodnoga jedinstva, kako ga oni tumače sa onemogućavanjem organizacije na plemenskoj i regionalnoj osnovi. Šteta, da se ta gospoda nisu o tom informirala kod današnjega predsjednika Čehoslovačke vlade, koji je nedavno bio u Beogradu. G. dr. Hodža bi im valjda prepo-

ručio nešto drugo, jer se u Čehoslovačkoj smiju politički organizovati ne samo Slovaci, već Nijemci i Mađari, i da je uza sve to unutrašnji mir i poredak u toj našoj savezničkoj zemlji neprispodobivo bolji nego kod nas. Svatko naime zna, da ovdajšnje narodno jedinstvo u stvari nije ništa drugo no hegemonija Srbijanaca i da su Srbi iz bivše Kraljevine Srbije konsekventno od godine 1918 dalje provodili najčišću i plemensku i regionalnu i vjersku politiku te da su zabranu organizacije na ovim osnovama unijeli u svoj politički vjeruju samo zato, da Hrvatima i Slovencima, a naravno i narodnim manjinama onemoguće odbranu njihovih prava i interesa. Njih same to ne smeta, jer su, imajući svu vlast u šakama, imajući na raspolaganju vojsku, žandarmeriju, policiju, sudove, potpuno obezbjedili svoju prevlast. O tom treba govoriti iskreno i otvoreno, te ja ocjenjujući ovako rad srbijanskih političara i državnika, ne činim nimalo odgovornim srbijanski seljački narod, koji kada bi bio upućen u sve one užasne nepravde, koje se nanose nama Hrvatima, ne bi nikada odobrio ovakvu politiku, od koje ni on nema nikakove koristi, pošto on i sam osjeća, kako tobožnja briga za cjelinu u stvari nije no briga za onu sredinu iz koje niču naše vlade.

Treba samo duhovnim okom razmotriti rad i stanovište srbijanske vlada u pogledu odnosa naprama Hrvatima prije svjetskoga rata, tečajem toga rata i poslije Ujedinjenja. Srbiji je bilo stalo samo do toga, da se proširi prema jugu ili prema zapadu te da dobije izlaz na Egejsko ili Jadransko more. Za Hrvate se je brinula samo toliko, koliko će joj oni pomoći da dođe do Jadranskoga mora. Carska Rusija kao saveznica i protektorica Srbije bila je u tančine upućena u ciljeve njene vlade, te je naravno te ciljeve podupirala i samo politička djeca mogu vjerovati, da srbijanska vlada nije znala i nije odobrila londonski ugovor, po kojemu je veliki dio Dalmacije imao pripasti Italiji. (Jedan glas: To nije istina!) Znade se i za izjavu Izvolenskoga, poznatoga ruskoga diplomata, koji je Nišku odluku nazvao običnom gestom, kojom se u ratu služe sve vlade, da unesu smutnju u neprijateljski tabor. Srbijanske vlade smatrale su Jugoslovenski odbor samo sredstvom za postizavanje njenih ciljeva i zato su ubrzo zaboravile i na Krfski pakt i Ženevski sporazum od 8 studena 1918. Srbijanski političari i državnici primili su hrvatske i slovenske krajeve kao dobro došlu privagu nakon podmirenja njihovih nacionalnih zahtjeva sa jedinom brigom, da te krajeve eksploatišu. Znade se, da srbijanske vlade nisu nikada odobravale jugoslovensku državnu i narodnu ideologiju, i da su se nakon Ujedinjenja rukovodile isključivo suhim i krutim srbijanskim narodnim interesima. Svi oni srbijanski političari, koji su htjeli, da se ma koliko dođe u susret Hrvatima, bili su ubrzo odbačeni. Eto vam Stojana Protića, Nastasa Petrovića, Ljubu Davidovića i druge, jer treba priznati, da je u Srbiji bilo i prije, a ima i danas pravednih političara, koji iskreno žele, da se pitanja sporna između Srbijanaca te Hrvata i prečanskih Srba riješe u bratskom sporazumu.

Kada onim suhim i krutim egoistima nije uspjelo da smrve Hrvate na osnovu srpsko-hrvatsko-slovenskoga jedinstva, oni su se preko noći prerusili u Jugoslovene, ali čiste i bezkompromisne unitariste, pa smo imali priliku slušati njihove deklamacije o jednom narodu, jednoj vladi, jednom zakonu itd. i zamašlo da nisu svršili sa jednom kapom i jednim opancima. I nisu im bili dovoljni strogi zakoni i najstrožija primjena tih zakona, već su se toliko puta grozili

»drugim mjerama« te ih sprovodili tako, da su u posljednjih nekoliko godina stvorili široki i duboki jaz između Hrvata i prečanskih Srba s jedne, te Srbijanaca s druge strane. Hrvati su na usta svoga vode kazali na mjerodavnom mjestu šta traže, pa je vrlo nespretno kada lideri radikalne zajednice traže objavu detalja, mada se ti detalji mogu uglaviti samo kod zelenog stola. Hrvati znadu tko će se ih kod toga sporazumjevanja zastupati. Nu srbijanski političari oko današnje Vlade ni ne misle na to, već se nadaju da će slatkim riječima spriječiti sporazum te produžiti svoju hegemoniju. Hrvati se nalaze u nužnoj obrani pa odgovaraju: Rade časno umrijeti nego sramotno živjeti.

Prije nego završim dozvolite mi da učinim jednu konstataciju iz naše novije političke historije.

Pokojni Frano Supilo bio je jedan umni, požrtvovani suradnik na stvaranju naše države i prije svjetskoga rata i tečajem toga rata, nu kad je vidio, što se prema Hrvatima, on je istupio iz Jugoslovenskog odbora. Dr. Trumbić je jedan od stvaralaca ove države i bio je njezin prvi ministar inostranih poslova. Kušao je da i poslije aktivno suraduje. Danas je, posve razočaran, daleko na lijevici. Dr. Ivan Lorković bio je prije rata najjači pobornik politike narodnoga jedinstva te se je za tu politiku zalagao i tečajem rata. Nu kratko iza toga vidimo, kako je i on razočaran napustio politiku narodnoga jedinstva te se borio za federaciju i finansijsku samostalnost Hrvatske. Njegova djeca morala su bježati u inostranstvo ili čame u tamnicama. Svetozar Pribičević ima najviše zasluga za prvi prosinac 1918 i znade se koliko je od svoga uma, energije i temperamenta utrošio na politiku jugoslovenskog narodnog jedinstva. Kada se je osvjedočio, da će ta politika upropastiti ne samo Hrvate već i prečanske Srbe, koji su kroz stoljeća zajedno živjeli u pravoj bratskoj slozi, a žive i danas, on je onakav kakova ga svi znate. Kojeakove teorije i ideologije ne vrijede ništa. Vrijede samo garantovana prava i interesi, a ja vjerujem, da je uza svu crnu prošlost i gorko iskustvo moguće dovesti u sklad prava i interese Srba, Hrvata i Slovenaca te ostalih građana ove naše zajedničke države. Sudeći po dosadanjem radu nisam mogao steći uvjerenje, da današnja Vlada ide k tomu cilju i zato za predloženi proračun sa Finansijskim zakonom neću u načelu glasati.

Ja bih bio s ovim i svršio, da nismo 19 o. m. slušali govor g. Banjanina o općoj državnoj politici i jugoslovenstvu. Ja ću se ograničiti samo na dio njegovoga govora o držanju naroda naprama mrtvom Petru Štimcu u Perušiću te o proslavi Ante Starčevića u Zagrebu.

Jeste, svaka demonstracija proti mrtvom tjelu mora se osuditi, nu kada je ipak do toga došlo, treba ispitati razloge, koji su doveli do tih ružnih ispada. Nisu tu krivi nikakovi agitatori, već su kriva mrska djela politike koju je branio i zagovarao g. Banjanin. Ta politika pretvorila je hrvatske krajeve od Sušaka do Spiča s jedne strane, te od Sušaka do Subotice s druge strane, u jednu mučionicu, u kojoj je na stotine seljaka ostavilo svoj život, a na hiljade svoje zdravlje, a da i ne govorim o hiljadama godina na koje su ti seljaci suđeni.

Maksima »causa causae est causa causati« ne vrijedi u krivičnom pravu ali vrijedi u politici, i ako narod iskazuje svoju odvratnost proti ljudima, koji su branili ovakovu politiku, krivi su oni, koji su takvu politiku provodili.

Prilikom proslave Antuna Starčevića doista su na jednoj ili dvije kuće razbijeni prozori. I to treba osuditi i kazniti. Treba dati i otštetu. Nu ja pitam g. Banjanina, kako to, da se on nije revoltirao, kada su tolikim Hrvatima razbijeni ne prozori nego glave? Zar on ne zna, da su pristaše njegove politike u Dalmatinskoj ulici u Zagrebu u devet sati na večer željeznim motkama iz zasjede razbili glavu dr. Milana Šuflaja, sveučilišnoga profesora, prijatelja dr. Mačeka, koji je malo iza toga, ne došav k svijesti, i umro te je njegovo tijelo pokopano u grobnici, u kojoj počivaju Stjepan Radić, Pavao Radić, dr. Đuro Basariček i Josip Predavec. Zar on ne zna, da su njegovi politički prijatelji u po bijela dana u Ilici nedaleko od Jelačićevoga spomenika u Zagrebu razbili glavu iz zasjede i opet željeznim motkama dr. Mili Budaku, izvrsnom hrvatskom piscu i odborniku Matice hrvatske? Proti ubojicama dr. Šuflaja nije ni poveden sudski postupak, nu proveden je proti napadačima, koji su teško ranili dr. Budaka, jer se je to dogodilo u podne u najživljem djelu grada. Napadači su i suđeni, nu dr. Budak je nakon ozdravljenja primio poruku od drugova napadača, neka se ne nada ozdravljenju, kada ga budu i opet napali. Što je dr. Budaku sada preostalo, no da sa obitelji uteče u inozemstvo?

Gospodo, ja ću sa par riječi samo još da utvrdim moje mišljenje o narodnom jedinstvu i o jugoslovenskoj narodnoj ideologiji, pa kažem: bolje je imati i više naroda koji žive u bratskoj slozi, nego jedan narod, čiji se dijelovi međusobno glože i uništavaju. Ja sam svršio.

Potpredsjednik dr. Uroš Krulj: Ima reč senator g. Don Frano Ivanišević.

Don Frano Ivanišević: Gospodo senatori, iza jutrošnjih žestokih govora burnoga stila i iza onih teških rekriminacija, koje su po mojem mnjenju bez temelja, (**dr. Šuperina:** Istina je sve što sam govorio) — čućete me —, dozvolite mi, gospodo senatori, da ja rečem samo nekoliko blagih reči kao izraz moga rodoljubnog srca i mojih pogleda na današnje stanje u našoj zemlji.

Niko od nas nije mislio niti je verovao, da će ovo naše političko i državno ujedinjenje jednokrvne braće Srba, Hrvata i Slovenaca ići glatko, kako se je u početku prikazivalo u zanosu historičkoga dana 1. decembra 1918. godine, jer smo bili podučeni istorijom i uvereni, da ono što se dogodilo kod drugih naroda u sličnom poslu to će se dogoditi i kod nas. Proces stapanja pojedinih plemenskih ili drugih jedinica u jednu novu državnu formaciju nije lak posao, jer ljudi neće lako da zaborave na svoju prošlost.

Nedaleka historija narodnog preporoda i državnog ujedinjenja u Italiji i Njemačkoj to nam očito dokazuje.

Kako znate, htjelo se decenija i decenija trvenja i borbe dok su se te dvije države konsolidovale i utvrdile svoju državnu cjelinu od pojedinih provincija, koje su prije toga u njihovu području postojale. Poznato je da ono što nije mogao provesti u Italiji Kavour i Macini, u Njemačkoj gvozdeni Bizmark i silni Fridrih, to je posle duga niza godina proveo Musolini i Hitler. To dakle, gospodo, nije nikakovo iznenađenje da se to i kod nas događa, ali jeste iznenađenje ono što se je zbililo u nas, da se kroz samo jednu godinu, iza mučeničke smrti Blagopokojnoga Kralja Ujedinitelja, čitavo lice Jugoslavije promenilo. Naša je država vođena jednom stranputicom, dozvolite mi da se ovako izrazim, koja ne vodi procesu stapanja i konsolidacije Jugoslavije, nego uprav obratno

— rastroju i ponoru naše države. Da pokažem časom prije koji su povodi tomu; jesu li razne diferencije kod nas tolike kao što su u Italiji i Nemačkoj, da je trebalo čekati toliko trvenja i poteškoća dok su se one pretopile u državnu cjelinu. Nipošto, gospodo! Naš čovjek — seljak iz Slovenije i Hrvatske — puno je bliže po govoru i životu bratu iz Šumadije, Vojvodine, nego li Sicilijanac onom iz Lombardije i Venecije, puno bliži i srodniji nego li Bavarac onome iz Prusije. Nepobitna je istina, dokazana od stručnjaka i političara, da naša jugoslovenska državna zajednica sadrži sve karakteristike jednog jedinstvenog naroda u etnografskom pogledu. Na tomu, jedino na toj osnovi postavljen je prvi temelj našoj državi. Pri polaganju prvoga temelja dr. Ante Trumbić, jedan od glavnih suradnika u ovom državnom djelu, govoreći o plemenskom sporu između Srba i Hrvata, izrekao je u Ustavotvornoj Skupštini 1921. g. ove riječi: »Još u početku upotreбили smo riječ »plemenski spor« da označimo što dijeli nas Hrvate, Srbe i Slovence. To nije, veli dr. Trumbić, plemensko pitanje, jer po mome mišljenju, naročito između Hrvata i Srba, plemenske razlike nema ni u jeziku ni u govoru, ni u karakternim crtama, koje obilježavaju jedno etničko pleme.

Ne možemo doći do konstatacije da se radi o plemenskoj diferenciji između Srba i Hrvata, ali ipak neke razlike postoje, a takove su psihološke naravi, koje dolaze iz prošlosti«.

(**Dr. Benjamin Šuperina:** Pitajte danas šta govori g. Trumbić). On je nekada tako govorio i lepo je govorio. A ako bi on sada kao čovek od 72 godine menjao svoje mišljenje, onda bi to za njega žalosno bilo!

Na drugom mjestu kaže dr. Trumbić:

»U našem narodu ima tako malo unutarnjih razlika, da u etničkom pogledu nema homogenijeg naroda u Evropi«. On je rekao jednu živu istinu, koja se neda pobiti. »Pored svih nesuglasica tako malo razlika ima među nama u prvom početku našeg državnog razvitka, da je naš položaj bolji, veli čisto bistro, g. Trumbić, od položaja starih naroda, koji su već od stoeća svršili svoj državni problem«. Pri raspravi o glavnoj osnovi našega Ustava kazao je dr. Trumbić, što je vrlo znamenito: »Sa aktom 1. decembra 1918. godine naša se država pojavljuje kao jedna nedeljiva državna celina i član Društva slobodnih naroda. Tim aktom položen je temelj voljom celokupnog našega naroda. Prvi je decembar 1918. godine stanac kamen, na kome je država postavljena. Taj kamen treba da ljubomorno čuvamo, jer je na njemu naša država osnovana. I kad bismo mi taj kamen napustili i kad ne bismo znali shvatiti svu njegovu važnost, mi bismo izložili našu državu opasnosti. To ne smijemo nikada dozvoliti. Država tada stvorena ne treba da se opet stvara, nego tek se polažu temelji unutrašnjeg uređenja. Jer inače, veli dr. Trumbić, kada to ne bi imali jasno pred očima, kad bi naime mislili da se moramo vraćati da iznova postavljamo prve temelje našeg državnog ujedinjenja, mi bismo išli putem kojim ne smijemo ići i Ustavotvorna skupština izgubila bi glavni cilj svog bistvovanja«.

Govoreći pak o nacrtu Ustava, izjavio je dr. Trumbić: »Ovaj nacrt Ustava počiva na ideji jedinstva unitarne države. I ja sam za unitarnu državu, jer ne vidim kako bi se ona prema našim prilikama mogla drukčije urediti a da bude sposobna za život u svojoj celini«. Ovde je dr. Trumbić govorio o celini. »Pitanje za nas, veli zatim dr. Trumbić, nije pitanje prava pojedinih delova, jer smo se toga prava odrekli na prvog decembra 1918. godine, kada smo ovu

državu stvorili kao jedinstvenu državu. To je uvijek moje načelno stanovište.

Okako je govorio dr. Ante Trumbić u sednici 23 aprila 1921 godine. Misli li i govori li tako danas, ja vam ne mogu jamčiti. To će da kaže g. Šuperina (**dr. Benjamin Šuperina**: Sasvim drukčije!). Ja ponovo kažem da je vrlo žalosno, ako čovek u potpunosti zrelosti svoga života odustaje od ovakvih načela i sada govori suprotno. A vidite li kako je on tada pametno govorio?! A ja moram izjaviti lojalno, ja imam poštovanje i dobro mnjenje u čast dr. Trumbića kao ozbiljna i poštena čoveka u privatnom i javnom životu.

Ja ću sada biti sa vama i reći jednu žalosnu istinu, pred kojom ne smemo zatvoriti oči. Ja čitam u novinama i vi čitate da se govori po raznim zborovima, da se čuju razna mišljenja, pa se ponekad kaže da li postoji hrvatsko pitanje, ili ne postoji. Postoji jedna očita istina. Vidi se, sav ovaj nered dolazi otuda. Javnim raspravama u Narodnoj skupštini ne prisustvuju 65 narodnih poslanika. Oni ne dolaze u Narodnu skupštinu.

Jeste ima nešto gnjila, nešto nezdrava, a to treba na vrijeme sanirati. Postoje nategnuti odnosi, postoji hrvatsko pitanje kojemu treba posvetiti osobitu pažnju, da se u početku liječi, a da bolest ne postane hronična kad više nije sposobna da se izliječi. Dr. Trumbić je u ovim navodima govorio promatrajući ovu razliku, ovaj nesporazum sa hrvatskim dijelom našega naroda. On tumači, da je to jedna pojava psihološke naravi, koja nam dolazi iz prošlosti. Meni je pala na pamet kad sam ovo čitao ona veličanstvena oda koju je spjevao naš veliki pjesnik Petar Preradović, oda »Slavljanstvu« u kojoj on opisuje vrlo drastično, jednim uzvišenim pjesničkim stilom. Nisam stručnjak, ali to je po mom mnjenju jedna od najljepših umotvorina koje sam čitao u našoj literaturi i molim vas, Petar Preradović, Hrvat zavičajan, pripadnik jedne pravoslavne obitelji, u odori austrijskog generala pjeva 1867 g. u doba najvećeg austrijskog apsolutizma, a mislim da je on to pjevao pod utiskom Sveslovenskog kongresa u Pragu 1848 god. i etnografske izložbe i kongresa u Moskvi 1867 g. — on veli, predstavljajući onako živahno i lako sliku Slovenstva i njegovu veliku prostorijsku na kopnu evropskom, i njegove rijeke i planine te kaže, da je to jedan veliki kolos, a zatim veli: Skidam kapu i do crne klanjam ti se zemlje veliko Slavljanstvo. Ali veli dalje: to je narod, koji je kroz stoljeća bio ograničen od neprijatelja, od Germana i drugih raznih plemena, i kroz stoljeća ti su naši neprijatelji uštrcali u ovo veliko tijelo otrovne sastavine, mržnju i neljubav i spor između braće ovih plemena slovenskih tako, da se hoće puno i puno vremena dok se to izliječi, ali sa druge strane kaže bogodani pjesnik: Slovenstvo ima svoje životne snage, zdravih sokova i doći će vrijeme kad će jednoga dana izlučiti te otrove iz svojeg organizma i živjeti će svojim slobodnim i zdravim samostalnim životom. To je bilo 1867, a mi već 1918 možemo reći da smo taj veliki dan dočekali, i da je naša dužnost danas velika i sveta da iz našeg organizma izlučimo te otrovne bakterije, nazovimo ih tako, koji hoće da razdvajaju naš narod koji hoće da živi zdravim samostalnim životom onako kao što je to i veliki pjesnik predviđao.

Što hoće pokretači hrvatskoga pitanja, mi još to ne znamo. Mi to pratimo, čitamo novine i svak je više puta postavio to pitanje, ali mi zapravo ne znamo što oni hoće. Niko ne zna šta hoće ona stranka o kojoj je govorio moj časni predgovornik. Mi znamo tek po

dopisnicima raznih vanjskih evropskih novina i nešto o tome nagađamo. Ja mislim da se oni ustručavaju da kažu otvoreno ono što misle, jer su sami uvjereni da ono što misle nije kompatibilno sa životnim interesima sjedinjene naše države u političkom pogledu. Ali, gospodine kolega, (obraća se dr. Šuperini) ako li je pak krivica na administrativnoj strani o čemu ste Vi sad govorili, ja ću Vam mnoge stvari reći u prilog i onda evo nas, mi ćemo sasvim rado pomoći, a da se ta krivica ispravi, ako je krivica sa te strane i kod braće Srba, kao što ste Vi sasvim netemeljito rekli, da su Srbi zato, da iscrpe ekonomski nas Hrvate, svi ćemo zajedno pokušati da je ispravimo. Što se tiče tog ekonomskog iscrpljenja ja to ne mogu nikako vjerovati i odobriti, a da ima takvih krivica i da one postoje tu se slažemo i evo nas svi u tome pomognemo radi poštovanja onog mora koji treba da vlada u svakoj dobro sredenoj državi. Mi smo spremni da Vas svi u tome pomognemo i radi načela ravnopravnosti, koje treba da vlada u našoj državi.

Istina je ovo što je rekao moj časni predgovornik, da u jednoj dobro sredenoj državi, gde vladaju javni moral i pravica, treba da bude neka ravnoteža, i da svi delovi našega naroda treba da imaju jednake koristi, jednake terete i jednaka prava. O tom nema govora!

Ja stojim na načelu, da nema povlašćenih u jednoj državi, ni potištenih, ja neću zvati na odgovornost sadašnju vladu, nego ću zvati na odgovornost sve vlade kroz ovih 17 godina, neka malo ispituju svoju savest, je li uvek ova velika pravednost vladala u našoj državi.

Ja ću vam reći nešto, što je baš vama u korist g. Šuperina:

Prolazeći ovih dana kroz Zagreb do Beograda, kuda ja redovno putujem, video sam priprave onog železničkog mosta pred Zagrebom. Ja se sećam od moje mladosti uvek se govorilo o tome mostu, naročito zadnjih godina, od 1918, svi su zagrepčani govorili: Hvala Bogu, sad ćemo imati most u našoj državi, sad će taj most biti gotov, jer je bilo utvrđeno sa strane stručnjaka, da će biti katastrofa, ako se novi most ne podigne, jer je most bio pokvaren i mora se na svaki način novi napraviti, a taj se most nalazi na vrlo važnom mestu na međunarodnoj prometnoj željezničkoj pruzi.

Evo posle 17 godina videli smo, da ima pripravnih radnja, s druge strane vidimo, — i tu ne smemo pred istinom zaklopiti oči, — da su u drugim gradovima sagrađeni veličanstveni mostovi sa tri puta većim troškovima, nego onaj u Zagrebu, a gde nije bilo takve potrebe, jer je to bilo samo za lokalni promet.

Zagreb, gospodo moja, — ja govorim i kao Hrvat po zavičaju i rodu i plemenu, kako hoćete, ali kao najodaniji član i sin ove Kraljevine Jugoslavije, ove države, — Zagreb ima takvu važnost, i ja ću reći ono što vi niste rekli, gospodine Šuperina, Zagreb se ne sme smatrati kao grad ni druge ni treće klase! Zagreb je grad, koji ima toliko visoku kulturu, toliko odlična svojstva kulture, industrije i narodnog života; nama svima osobito koji smo se rodili na Primorju Zagreb je ideal. Odatle smo primili nadahnuće, kako ćemo ljubiti i štovati svoju domovinu. Poznato je iz istorije naše literature i našeg narodnog života, da je Zagreb od prvog početka Ilirskog pokreta 1835 god. dakle čitavo stoljeće bio ognjište narodnih podviga, narodne borbe i narodnih pobjeda. Prema tome gradu, koji se znao boriti protiv Beča i Pešte, mi moramo biti pravedni; njegova kulturna borba od 100

godina ima važnost ništa manje nego ova borba fizička na granici Kajmakčalana, što su druga braća Srbi izdržali za svoju slobodu. Ja sam toga uverenja i javno ću to reći u ime opšte pravednosti: gradu Zagrebu moraju se dati svi oni uvjeti, koji su mu potrebni za njegov što veći razvitak, osobito trgovine i prometa na jednoj krasnoj tački između druga dva središta Beograda i Ljubljane.

Gospoda na vladi, koja su danas, i koja su već bila, uvijek su puna najljepših riječi i simpatija prema našem Jadranu, koji je uistinu jedan od najdragocijenijih bisera u kruni naše Kraljevine, jedan predeo od velike važnosti za naš promet i izlaz u široki svijet. Ali, kad otvorite državni budžet, vidite Jadran svake godine kao nekog sirotana, koji jedva prima nekoliko mrvica, da se jedva može uzdržati, sa bogatog stola našeg državnog gazdinstva. U razvoju od 17 godina od kako postoji ova naša država, vidimo da je izdato iz državnog budžeta oko 200 milijardi dinara, a od cele te sume potrošeno je za naš Jadran svega 64 miliona dinara za njegove luke, za njegov razvitak. U ovom pogledu ja ne podmećem nikakvih zlih namjera, kao što je mislio moj časni predgovornik, da se to sa srpske strane ovde radi naumice, samo da se iscrpu snage tih delova pripojenih ovom dijelu naroda. Ja to isključujem, znam pozitivno da tu nije bilo nikakve zlobe, nego da je tu posredi nerazumijevanje. Ima ovde u Beogradu ljudi od položaja i nauke koji misle, možda, jer ne poznaju stvari, da onih 2.200 km. plovidbenih rijeka mogu zameniti one silne nepregledne puteve morske pučine i ono brodovlje koje ide kroz čitav svijet. Ima ljudi u Beogradu koji ne poznaju te prilike, kao što mi sa mora ne poznajemo neke vaše prilike. Oni misle da je more uvek samo tiho i blago, kao kad oni dođu tamo preko leta, u sezoni, da se odmore. Ne znaju oni da je more jedna destruktivna sila, da je potrebno pružiti državnu pomoć, da bi se onih 345 morskih luka od Sušaka do Ulcinja zaštitilo i odbranilo, kada naidu vihuri, zimske oluje i bure. Niko nije protivan što je ove godne u proračunu predviđeno 90 miliona dinara za građenje pristaništa u Beogradu. To je sasvim opravdano. Svi mi veselimo se kada vidimo ovaj orijaški napredak koji je postigao Beograd, prestonica naše države, na diku našu i čitave Evrope. Ono pristanište dole sasvim je primitivno, i grad Beograd, kao prestonica Jugoslavije, ima prava da uz Dunav i Savu ima ono što ima Pešta uz Dunav i što ima Prag uz Vltavu. Mi nismo nikako protiv toga. Ali, kad uzmete u obzir, gospodo moja, da će se za 1—2 godine potrošiti 90 miliona dinara za jedno pristanište u Beogradu, a za svih 345 pristaništa na Jadranu, malih i velikih, u 17 godina nije potrošeno više nego svega 64 miliona dinara, onda znate odakle je izvor više puta nekoj zlovolji. Hteo sam da napomenem samo ove dve-tri stvari, da dokažem g. kolegi kako u administrativnom pogledu imamo prava svi, i s jedne i s druge strane, da popravljamo pogreške i današnje Vlade, i prošlih vlada, i budućih, jer ne samo u jednakim teretima, nego i u jednakim pravima treba da se ogleda podjednako tretiranje svih naših građana.

Ja neću da ulazim u tzv. »hrvatsko pitanje«, ali dopustite mi da napomenem samo kakav je dojam na mene imala politika stišavanja današnje Vlade kroz zadnju godinu koju sam malo pre spomenuo. Nepovoljan — odmah ću reći. U tome nosi najveću odgovornost g. Ministar unutrašnjih poslova, jer to je njegov resor, kao nadležne državne egzekutivne i kontrolne vlasti, odgovorne za javni poredak u zemlji i

pravilno vršenje zakona. Kome je poznat, kao što je meni dobro poznat, današnji Ministar unutrašnjih poslova g. dr. Korošec, niko ne može da mu poreče sposobnost u vođenju državnih poslova i lično poštenje. On je to dokazao. Svima je poznato da je on u najkritičnijim momentima naše države za ovih 17 godina učinio velike usluge našoj državi. Ali, njegovo shvatanje i postupanje u ovom zadnjem haotičnom vremenu naše države ja ne mogu da odobrim i pohvalim.

Nisam čovjek skrajnjih mjera, ja tvrdo verujem da u ovako uzburkanom vremenu treba imati puno razbora, puno hladnoće, puno trezvenosti i promatranja, ali znam sa druge strane da treba staviti granice svemu i da veliko popuštanje znači slabljenje državne vlasti. Jedna žalosna istina koju su i moji časni predgovornici istakli, da je naša država kroz ovu godinu o kojoj ja govorim, izgubila puno i puno svoga autoriteta. Kazano je ovde u nekoj prigodnoj konferenciji, od strane pretstavnika Vlade, da je to bilo potrebno za čas, da je to »ventil« protiv pritiska ranijih vlada. Ja ne smatram tako. Ja sam bio na terenu, na delu, i video sam šta se radi. To nije »ventil«, gospodo. Ja razumem šta je to ventil, odušak da se pusti ono što je ranije bilo pritisnuto, da se pusti sloboda zbora, dogovora i političkih manifestacija, — ali ono što sam ja video i što sam se osvedočio — to je požar koji je buktio i rušio sve oko sebe. Kad se pojavi požar, prvi zvuk trube poziva vatrogasne čete — a to su u ovom slučaju policijske vlasti, — da se požar uguši i odmah se požarnici stavljaju u akciju. Ali, požar se ne može ugasiti ako su oni kasno došli, kad je požar došao do zgarišta i dovršio svoj posao, kako se dogodilo kod nas na Primorju, bilo je naredeno policijskim vlastima da budu promatrači, a ne gasioci toga požara, a to je zlo koje dotični ministar nije smeo dopustiti. Najviši amblem naše države je naša sveta i mila jugoslovenska zastava, najveće delo našega Kralja Ujedinitelja koji nam je dao jedno ime, jednu zastavu. I ta zastava u tome času nije se smela pojaviti na ulici, jer su bile aranžirane mase ispred toliko plemenskih zastava koje su se silom naturivale i namećale svakome. Kako znate, nije poželjan teror sa višega ali još manje nije poželjan sa nižega. Turbulentne mase naroda izrabljujući pasivnost državnih organa, nisu se samo zadovoljavale sa manifestacijama političkim, one su od manifestacija prešle i na krupna dela. Pa Vama je poznato, g. predgovorniče, koji ste izneli samo jedan primer jedne ulice i šta se dogodilo u jednoj ulici u Zagrebu, ali oni su prešli i dalje jer njima više nije vladao razbor nego mržnja i zločin, jer su ti manifestanti prešli na kriminalna djela, tako da nije bila zaštićena imovina niti isti život pojedinih uglednih građana, rodoljuba, koji su odani jugoslovenskoj unitarnoj politici Jugoslavije. Ako bi u istinu onaj pokret bio samo časomični »ventil« onda je dužnost ove Vlade, koja je u svoj program zapisala »stišavanje« uzbudenih masa, da opreznim mjerama a čvrstom rukom čim prije uspostavi autoritet državne vlasti, jer gde nema te vlasti nema poretka i nema opstanka u jednoj pravnoj sredenoj državi. Stari Rimljani, mudri upravitelji, nisu uzalud govorili i najveću važnost ukazivali časti države kada su ono govorili: »salus reipublicae suprema lex esto«, povrh svega treba braniti čast države.

Sada dozvolite mi još jednu napomenu o stvari koja vam možda nije poznata a koju ja predviđam da se može pojaviti. Ima ovde nekih žalosnih znakova da se osim plemenskih trvenja i požara javljaju i neki neugodni predznakovi kao da bi na te-

ritoriju naše države mogao buknu ti i požar vjersko-ga značaja. U našoj Primorskoj banovini bilo je u zadnje vrijeme nekoliko takvih pojava, i ako spora-dične naravi, na koje smatram za dužnost, da svratim vašu pažnju, a predstavnicima državne vlasti je si-gurno na to skrenuta pažnja da je neko ubacio izme-du našega naroda zublju mržnje na verskom terenu, a vi znate iz povjesti čovečanstva da su najstrašnije bile vjerske borbe. Vjera po svojoj ideologiji ne bi smela stajati u službi nijedne političke stranke, ona je duhovno dobro, »patrimonium comune« čitavog čo-večanstva, vezana nekim višim moralnim zakonima koji stoje iznad svih stranaka. Vjeri je svrha da spaja sve ljude međusobnom ljubavlju, a ne da razdvaja i širi mržnju među pučanstvom. Sjećam se iz moje mla-dosti u vrijeme narodne borbe u Dalmaciji, kada su se Hrvati i Srbi borili rame uz rame za narodnu stvar protiv talijanske najezde i, zahvaljujući toj slozi, iz-vojštili konačno sjasnu pobjedu, iako su naši nepri-jatelji iz Beča i Pešte svakakvim manevrima nastojali da veru upotrebe kako bi zavadili pripadnike kato-ličke i pravoslavne crkve. Nijedan manevar nije uspio jer je narod bio vjeran i postojan u svojem načelu: Brat je mio koje vjere bio, samo da bratski osjeća i postupa.

Ja vidim da i u ovim prvim pokušajima kod nas dole na Primorju neprijatelji našeg narodnog jedin-stva služe se istim manevrom; u Jugoslaviji kušaju da raspire strast i mržnju među dvije crkve i da ubace tu mržnju između braće jednokrvne, čemu se narodna svijest uvek protivila, pa treba da se i danas odupre, a državne vlasti podupru.

Dozvolite mi da vam ovde napomenem nekoliko primera kako je ovaj manevar bio upotrebljavan pri-je, a kako sada na isti način, i kako su naročito naši veliki duhovi crkvenog staleža dizali svoj glas protiv ovog manevra koji je išao na to da zavede našu jed-nokrvnu braću. Ovde hoću da pomenem plemenite napomene slavnog biskupa i velikog mecenu Štrosmajera, koji u svojoj korizmenoj poslanici iz god. 1881 piše hrvatskom narodu: »Mi živimo s braćom našom istočnog obreda zajedno. Budimo zato prema njima puni ljubavi i dobrote, sjetimo se da je dokaz prave vjere ljubav. Ljubimo iskreno braću s kojom živimo, ne samo zato što su s nama i jedna krv i jedan narod, nego i zato što nam je obojima jedna budućnost. Ja ću međutim, dokle budem živio, opominjati puk kato-lički, da prema braći Srbima uvek vrši ono evandeo-sko načelo: što ne bi rado da ti drugi učini, ne čini ni drugome. Zato nam nikada sa uma ne smije sići da nam okolnosti, u kojima živimo, nalažu svetu duž-nost da jedinstvo i slogu u našem narodu svim mogu-ćim načinom promičemo«. To je pisao Štrosmajer pred 55 godina, a takove okolnosti i danas vladaju kod nas, koje nas opominju da moramo živeti u slozi.

Jedan drugi sada već pokojni biskup sa otoka Krka, dr. Mahnić, prilikom talijanske vojne okupacije godine 1919 na Primorju, koji je bio posle zatočen u Italiji, piše svojoj braći u domovini ovo: »Bog nas je u svojoj mudroj providnosti na čudesan upravo način zbio u jedno tijelo: Hrvati, Srbi i Slovenci! Božja je volja da ostanete na uvijek nerazdruživo ujedinjeni. Promisao Božija odredila vas je za visoke ciljeve. Samo u jedinstvu je naš spas, naša budućnost. Naši neprijatelji pokušaće da unesu u Jugoslaviju versku borbu, koju ja osuđujem, sa kojegod strane ona do-lazila. I ovu jabuku svade bacaju u naš trojedni narod ljudi, kojima je isto tako malo ili ništa do pravoslav-lja, kako im nije ni do katoličanstva. U čije ime, pita

sada pok. biskup Mahnić, i uz čije ovlašćenje dali su se na taj čestiti posao razdvajanja? To je krivi, na-prosto izdajnički manevar. Ugledni su inteligenti svećeničkog i svetovnog staleža, muževi našega pouz-danja, pa predstavnici katoličke i pravoslavne vjero-ispovjesti, utanačili dogovorno, da će podržavati me-du sobom prijateljske veze, da će jedan drugoga brat-ski snositi, jedan drugoga vjersko uvjerenje štovati, u ljubavi se jedan drugome približavati, prepustivši budućnost milosti Božijoj. Ovo je — kaže biskup Mahnić, jedino prava i spasonosna, jedino savremena politika za nas«. Evo ovde je čisto i bistro jedan ka-tolički sveštenik govorio kako treba da se međusobno ophodimo.

Ovakvim uzvišenim idealima bratske sloge i evan-geliske ljubavi ja želim da budu prožeti poglavice jedne i druge crkve, a državna nadzorna vlast u spo-razumu sa njima neka vodi najstrožiju pažnju i naj-energičniju meru, te uguši svaku iskru požara, koja bi se pojavila.

Nama, gospodo senatori, u Jugoslaviji, a naro-čito kažem vama, gospodine predgovorniče, — nama ne treba da stvaramo kakvo »irsko pitanje«, niti nam trebaju Ulsteri ili Belfasti, poprišta vjerskih krvnih borbi, zabilježeni kao najstrašniji događaji u povesti čovečanstva. Nama se hoće bratske sloge i snošljivo-sti, nama se hoće verskog morala i jugoslovenskog ideala.

Ali kako rekoh, treba da državne vlasti, u spora-zumu sa dotičnim crkvenim vlastima to paze, a da se ne bi mogao pojaviti jedan verski razdor. Kad spo-minjem sporazum, treba najpre u jednoj sredenoj dr-žavi da se znadu kompetencije delovanja svake crkve, svake veroispovesti, a onda se sprovodi ugovor koji se obično zove »Konkordat«. Meni se čini, ako se ne varam, da je sa svima veroispovestima stvoren takav jedan Konkordat, ali još nije sa katoličkom crkvom. Lanjske godine 24 jula bio je svečano potpisan, kako znate, Konkordat sa Sv. Stolicom u Vatikanu. Ali na veliko čudo i zlovolju našeg velikog dela katoličkog naroda, posle 8 meseci kako je potpisan, Kr. vlada dr. Stojadinovića još nije podnela ovaj Konkordat na ratifikaciju Narodnom predstavništvu. Ako li je Pa-šić, biv. predsednik vlade u predratnoj Srbiji g. 1914 mogao sklopiti i provesti jedan Konkordat za 46.000 katolika, koliko ih je tada bilo na teritoriji Kraljevine Srbije, ako li je Kralj Nikola crnogorski 1886 god. sklopio i sproveo takav Konkordat za samih 6.000 ka-tolika, koliko ih je bilo u barskoj episkopiji, e pa za-što, ja pitam pretsjednika Kr. vlade, taj Konkordat sa sedam pečata zapečaćen, da niko ne zna šta je u njemu, ne iznese pred Narodno predstavništvo i to pi-tam u ime 5,217.847 katolika, koji iza pripadnika pra-voslavne crkve čine najveći broj vernika na teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Ja molim predstavnike visoke Kr. vlade, da ovaj Konkordat, koji pobuđuje toliko zle volje i sumnje i podmećanja, Kraljevska vlada od-mah posle zasedanja podnese na ratifikaciju i da se urede odnosi sa katoličkom crkvom.

Pri završetku moga kratkog govora, dozvolite mi, gospodo senatori, da se sa par reči obazrem na opšte političko stanje u državi. Ja sam, gospodo, po naravi optimist, ja sam uvek verovao i sada verujem u zdrav kriterijum našeg naroda. Ja mogu pojmiti da ima političara i rođoljuba koji ovo naše stanje, da-nas nesredeno, u našoj državi gledaju sa jednoga ili drugoga pogleda, i traže ili federativno ili koje dru-go slično uređenje, ali, gospodo moja, ja ne mogu pomisliti da se u čitavom našem narodu može naći

jedan, pa se zvao Hrvat, Srbin, ili Slovenac, da može i pomisliti, a kamo li verovati, da bi u jednom strašnom momentu, koji nas može svakog časa iznenaditi, njegova egzistencija bila tako zaštićena ili osigurana u njegovoj plemenskoj jedinici, kao što je zaštićena u jednoj velikoj jugoslovenskoj zajednici. To ne mogu pomisliti da bi mogao jedan čovek zdrave pameti na to pomišljati, i stoga je naša velika potreba da ovu zlatnu zajednicu, jugoslovensku celinu očuvamo, a ne kao što je rekao malo pre sasvim nezgodno i netačno, da ne izrečem nešto drugo, jer ja ne znam upotrebljavati žestoke reči, predgovornik g. dr. Superina, da Hrvati kažu, da je bolje umreti časno nego živjeti sramno. To je jedna blasfemija, i ja se revoltiram, i ne mogu pomisliti, da jedan čovek može tako sramotno za državu reći.

Naprotiv je istina i uvjerenje kod svih svjesnih Hrvata ovo: mi smo samo pomoću Srba dobili ovu slobodu i samo pomoću Srba u zajednici moći ćemo očuvati ovu slobodu i u budućnosti. (Pljeskanje).

Gospodin Ministar Predsednik dr. Stojadinović kazao je nekoliko reči, koje su nas uistini utešile. Gospodin Ministar Predsednik rekao je, da su naši odnosi sa drugim državama dobri, i da je naš položaj u vanjskoj politici veoma povoljan jer, osim država Male Antante, imamo i dve velike sile, koje su spremne da u slučaju potrebe nama pruže moralnu i materijalnu pomoć. To nas, gospodo, veseli. Ali moje je uverenje drugo: da pomoć najpre treba da tražimo u sebi, jer je samopomoć, najbolja pomoć. (Glasovi: Tako je!). Jedan uvaženi državnik rekao je vrlo pametno ovo: »Maleni narodi jesu onaj sitni novac ili utez, koji pada na tezulju samo da izravna velike uteze ili interese velikih naroda«. I mi zato obično dolazimo u kombinaciju ove svetske politike da poravnjamo. Ja ne znam, redak je to slučaj, da se čulo, da su veliki narodi ginuli za male narode, obično maleni ginu za račune velikih. (Jedan glas: To je uvek tako bilo!) To je uvek bilo i biće. Ali, gospodo moja, ko hoće da bude jak vani, kao što mi treba da budemo, treba da bude najpre jak u kući, unutra. Mi treba da budemo u kući jedinstveni, veliki. Mala predratna Srbija zadivila je svojim junaštvom čitav svet, ali zašto? — Jer je bila jedna jedinica kompaktna, jedinstvena, od vrhovnog komandanta do zadnjega redova, bila je proniknuta jednom mišlju: boriti se i ginuti, da se spase domovina. Tu nije bilo diferencije partijske ili plemenske niti ma kakve druge.

Gospodo, ja nisam protivan političkim strankama. Ovih dana čuo sam, da su političke stranke potrebne, jer odgajaju narod, to je rekao na jednome zboru jedan odličan profesor Univerziteta. Ali je govorio o strankama, koje su svesne svoje dužnosti. Prema cilju ima stranaka, koje odgajaju narod, a ima stranaka, koje zavađaju; ima stranaka konstruktivne naravi, a ima stranaka destruktivne naravi. Ona stranka koja ima u sebi zdrave uvjete da osjeća potrebu za svojom ekspanzijom, to je ona zdrava jedinica koja hoće da stvara nešto i da radi složno sa celinom, da se takmiči s drugim strankama, kako će državi pripomoći. A, gospodo, ima stranaka onih, koje žive ne na svojoj unutrašnjoj snazi no na ruševini drugih, samo da se one uspostave. Takve stranke koje imaju u sebi *raison d'être* i kojima je cilj da rade na opštem dobru naroda i države, te stranke valja uzdržavati, dakle, stranke, koje imaju polaznu tačku i cilj.

Inače, ako su stranke rastrovane da same jedna drugu ruše, onda se događa ono što je veliki rimski historik Tacit kazao: *singuli pugnantes, universi vin-*

cuntur.... što na našem jeziku znači: Mnogi se bore a cjelina propada. Ma koliko ružičasto izgledao naš politički položaj pred ovim današnjim obzorjem, mi ipak sa zebnjom u srcu gledamo kako se to političko obzorje ovlači teškim crnim oblacima i kako je današnja evropska diplomatija zabrinuta velikim i krupnim pitanjima iz kojih lako može da se dogodi da bukne iskra ratnih zapleta. Ne dao Bog da se to dogodi, svi smo uvjereni da u tom slučaju nećemo ni mi biti toga zla pošteđeni, te nam je sveta dužnost da naše duhove priberemo i naše sile okupimo da se u takvim sudbonosnim časovima naša država nade kompletna, solidna i jedinstvena. Jer kada ne bi takova bila što bi se dogodilo, gospodo senatori, od nas u tome strašnom vrtlogu svjetskoga rata? Moglo bi se dogoditi od Jugoslavije ono što je pjesnik Lovčena veliki Njegoš pjevao u svoje vrijeme o svojoj malenoj kneževini Crnoj Gori da bi postala: jedna slamka među vihorima.

Pored toga opšteg interesa, veže naše savjesti jedna teška dužnost, jedan sveti zavjet, na koji nas dozivlje vapaj sa Oplenca Kralja Ujedinitelja, da čuvamo Njegovo djelo, da čuvamo Jugoslaviju. Naša polazna politička tačka jeste Njegov manifest od 6 januara 1929 godine, a naš cilj, naš i našega Kluba, da ispunimo Njegov zavjet, da radimo u Njegovom duhu, da pod jednim imenom, pod jednom zastavom, jačamo temelje naše jedinstvene države i ne dopustimo nikomu da se zbog bilo kojeg imena ili plemena, zbog bilo koje konfesije ili profesije, zaustavi tok naše državne konsolidacije i našeg svekolikog jedinstva. U tome je čast, u tome je spas Jugoslavije!

Ovo je, gospodo senatori, moja vjera, ovo je moj politički zavjet, kojemu hoću da ostanem vjeran do groba. (Buran aplauz).

Potpredsednik dr. Uroš Krulj: Ima reč senator g. Milutin Dragović.

Милутин Драговић: Господо сенатори, о цифрама и склопу буџета за 1936/37 годину који је Краљевска Влада сачинила својом сарадњом са чиновницима појединих Министарстава и поднела Народној скупштини на одобрење, ја не бих имао ништа друго да кажем него да од почетка до краја одобрим мудри и исцрпни извештај сачињен од већине Финансијског одбора у Сенату, али буџет је једини законски предлог који даје право Народној скупштини и Сенату да свестрано претреса, одобри и критикује целокупан рад Краљевске владе у погледу спољне и унутрашње политике. То је једини законски предлог који говорницима у парламенту даје могућности да виде и упру прстом на располагање и трошење народног новца и народне имовине. И зато сам с правом очекивао да ће Сенат Краљевине Југославије, свестан значаја своје установе и уверен о важности једног објективног претреса и дискусије државног буџета у Народној скупштини, овај буџет који је упућен Сенату вратити одмах Народној скупштини и тиме присилити Краљевску Владу да у парламенту хладно и објективно дозволи дискусију државног буџета, јер је ово готово једини случај у политичком животу да се државни буџет Краљевине Југославије прима и претреса по кратком поступку. Али кад већ то није учињено, онда ја сматрам да је једина дужност Сената да прими овакав извештај сачињен од стране већине Финансијског одбора у Сенату.

Господо сенатори, како сам на заранку свога политичког живота и како сам једини од народних

посланика који сам добровољно учествовао као народни посланик у прошлим ратовима а нарочито од 1914 до 1919 године, а да нисам ишао ради производње и шпорта у рат као добровољац најбољи су доказ похвалнице армијске и дивизијске и књига релација које се налазе у архиви Министарства војске и морнарице, — хоћу да кажем ово.

Данас, господо сенатори, готово и врапци на стреји знају где се у пречанским крајевима од необавештених и злонамерних људи осуђује, критикује и клевета српско племе, да су Срби криви свим невољама и недаћама које за ово неколико последњих година владају у нашој држави и ако се тако продужи није чудо што ће се једнога дана тражити да се сви они Срби и национални борци који су радили за слободу, за јединство ове наше државе, ставе под суд место награде и признања. Ради тога нека ми се не замери што ћу овом приликом у Сенату укратко да изнесем дате материјалне жртве и жртве у крви нашега племена за добро и величину ове наше државе. Ја сам, господо сенатори, изабран за народног посланика 19 маја 1908 године. Исте године септембра месеца дошла је и анексија Босне и Херцеговине од стране Аустро-угарске монархије. Тако је овај акт сваком Србину у предратној Србији и ван ње дао на знање шта се спрема тој нашој поноситој Босни и Херцеговини. Тадања влада са ондашњом Скупштином у Краљевини Србији почела је одмах припремати се за идуће догађаје и донела је закон о Комори, којим је законом готово сваки житељ предратне Србије морао од своје имовине, поред онога што је уз порезу цлаћао порезе и прирезе за оружање и спремност војске; да набави ко коња, ко прибор коњски, ко волове, ко кола воловска, неко самар, вреће и остале потребе за војну опрему, тако да није куће готово било која није од својих уста одвојила и у овоме издатку државу помогла ради војне опреме.

Давало се и помало јер је сваки имао вере у државну управу и у државу, јер је та државна управа строго и на првом месту водила рачуна о интересима свога живља, паметно је располагала са његовом материјалном снагом, тачно му је прецизирала шта има да плати држави порезе, приреза и остале дажбине; дала му је право располагања својом имовином али му је тако исто била ставила на знање и шта му је дужност према држави и према друштву. Политичка слобода толико је била дозвољена и на висини да су се политички противници на зборовима критиковали и осуђивали, али када је у питању била држава и интереси нашега народа, онда су сви се скупљали и организовали да заједнички и у слози подупру и помогну те наше заједничке државне и народне интересе. Била је слобода збора и договора, било је тајно гласање, била је слобода штампе, али је поред све те слободе ауторитет државне управе и државног апарата био на висини; тако ја се сећам када је почивши Михаило Церовић окружни начелник у Зајечару долазио и обилазио поједина места његовог делокруга власти, да су га грађани и сељаци са страхопоштовањем и симпатијом дочекивали и пред њега излазили и никоме није било на памет тада и у таквој слободи да критикује, да баца мрље на државу и државне функционере. И само та слобода и такво право развили су љубав, верност и оданост нашега грађанина у предратној Србији, те је са вољом и одушевљењем све листом пошло у рат 1912 године у борбу за слободу своје браће у Јужној

Србији. Толико се пријавило војних обвезника да су се из окружне команде чудили и у чуду нашли од пријављенога броја бораца који нису заведени по војним списковима нити распоређени по војним јединицама исте окружне команде и војне команде биле су приморане да комбинују пукове и дивизије да би све ове пријављене добровољне борце уврстили у војне јединице. Тако и са таквим полетом и са онаквим победама свршио је рат 1912 године, па је таква вера у државу и љубав према слободама и своје праву носила те исте борце у борбама на Ретким Буквама, на Брегалници и осталим положајима 1913 године, када смо се морали на живот и на смрт борити са Бугарима, дотадашњим нашим савезницима, који су нас потајно напали и по наговору наших заједничких непријатеља покушали да онако још неспремне победе и упропасте. Ко, господо сенатори, није гледао ту борбу између нас и Бугара, тај збиља не може да замисли какво је јунаштво и пожртвовање дао наш војник у тим борбама за своју државу и престиж нашег народа на Балкану. Одмах је затим дошла и објава рата 1914 год. маленој Србији од стране Аустроугарске монархије. Уморна од два прошла рата, још незарасле ране у рату, још мајке и сестре нису опрале кржаве кошуље својих синова и браће окрвањене у прошлам ратовима, малена Србија је морала примити ову објаву рата од стране једне велике силе и ступили смо у борбу, господо сенатори, и борили се на живот и на смрт и у два маха и 1914 год. и 1915 год. истеривали јачега и много спремнијега непријатеља из наше отаџбине. Али стицај прилика, прелазак Бугарске на страну наших непријатеља, напад Бугарске са леђа нашим ратницима, навала удружене немачке и аустријске војске, принудили су нашу врховну команду и нашу владу да се постепено повлачи из наше државе и са нашег огњишта. Мени и данас остаје у свежем памћењу да је било аустријских војних јединица које су нам на нашем српском језику говориле: Срби, не будите будале, не гините, не упропашћујте себе и своје породице, останите код својих кућа, биће вам добро и много боље него до сад, не слушајте Краља Петра и Николу Пашића, јер вам помоћи не могу и нећете бити спасени; па и поред свих таквих агитација и лепих обећања наш је војник пролазио, отступајући кроз своја дворишта, бацајући последњи поглед свој на свој дом, свој иметак, своје миле и драге, поимајући каква их катастрофа чека после његовог одласка, — са осталим јединицама наше војске. И тако се, господо сенатори, отступало, падало и пропадало преко Албаније и страшно је замислити кад се човек сети каква је судбина задесила 16.000 регута нашега подмлатка и цвета народнога на путу Каваја — Валона, где су изнурени, изнемогли остали и душу своју испустили у мочварама и непроходним путевима до Каваје, тако да је од тих 16.000 свега остало живо непуна хиљада регута. О жртвама и мукама осталих јединица које су се пробијале кроз албанске јаруге нећу да вас замарам, тако исто нећу да помињем и оне страховите призоре на Крфу, где нису болничари и остали најамници од грчкога народа могли да одоле бацању и сарањивању лешева Срба и српских војника у морским оточима и заливима острва Вида и другим местима.

Ето, господо сенатори, војска се наша оспособила на солунском фронту после ове катастрофе по Албанији и само жеља за слободом могла је да да

оне надчовечанске полете наших војника у пробоју солунскога фронта и тако смо дошли до овог уједињења и ослобођења. И због тога је и дошао први децембар када смо донели једногласну резолуцију о уједињењу и нашем заједничком животу Срба, Хрвата и Словенаца и тада господо сенатори, и у то доба нико није помишљао нити му је пало на ум на неке подвојености, федерације и отцепљење, све док поч. Стојан Протић није изишао са његовим познатим нацртом Устава у којему је био поделио нашу државу на неке четири покрајине. Овакав предлог Устава поч. Протић дао је маха појединим хрватским политичарима, те су почели радити и пропагирати одвајање хрватског племена у неку засебну аутономну покрајину и место да се ти наши државници и политичари састану и сложе, израде програм о уређењу наше заједничке државе, они су се дали на посао ко ће више, па било и на штету народног јединства, било и на штету државног угледа, да придобије присталица за своју странку и своју групу. Те су политичке зајевце наших првака толико далеко отишле, да је радикална странка као највећа политичка организација у нашој предратној Србији, па после и у Југославији, морала да зове у помоћ и да склапа коалицију са групом Немаца и Џемијета, те да би са њима бранила и чувала државно јединство од пречанског политичког фронта. Опадао је ауторитет појединих угледних политичара, у свима странкама су створене групе и, котирије појединих заслужених и амбициозних државника и такво несношљиво стање и политичка завађеност довела је до несретног 20 јуна 1928 године, када су револверски метци у Народној скупштини лишили живота неколико угледних и ваљаних политичара из племена наше браће Хрвата. После овога злочиначког чина настало је тешко стање, очигледно се назирало да мора доћи до распада саме државе ако се продужи истим путем и оставе исте странке са оваквим политичким мржњама и завадама, и Блаженопочивши Краљ Александар био је доведен да бира да ли ће чувати Устав, политичке слободе и организације старих странака, или ће са овим расчистити и покушати да сачува и одржи државно јединство и државну целину; и решио се сасвим правим путем и издао је манифест од 6 јануара 1929 године. Укинуо је парламент, укинуо Устав и довео на Управу земље људе у које је имао вере да ће његову идеју и погледе на државно јединство спроводити најбоље и најсигурније и на чело ове Владе шестојануарске дошао је уважени г. генерал Петар Живковић чију је владавину поздравио готово цео наш народ, и верујте ми господо сенатори, да није било ни пет од хиљаде у нашој држави који није рекао: Богу хвала кад се једанпут преста са оним борбама и свађама старих политичких странки и организација. И Влада Петра Живковића за скоро годину дана од њезиног доласка била је симпатија целога народа и под њом је било зајамчено свакоме своје право. Сељаку се и у најзабаченијим крајевима притицало у помоћ и одговарало на његове молбе па макар оне биле написане и на маломе парчету хартије. Чиновници су знали њихову дужност и не сметано су радили на извршењу закона и постојећих наредби, тако да данас са уздисајима по нашој држави отворено се говори: е камо златно време владавине г. Петра Живковића!

Многи политичари греше када владу Петра Живковића називају неком његовом диктатуром и

његовим личним режимом, кад се зна да је г. Петар Живковић по наређењу и захтеву Великог Краља образовао Владу да спасе државу и државно јединство и када је тај исти Живковић по наређењу свога Краља сишао 4 априла 1932 године са власти и отишао на своју дужност у војску као и сваки патриота, као и сваки одани сарадник и државник свога великог Краља и државних интереса. Ето видите, господо сенатори, многи политичари сигурно што им то треба проносе гласове да Петар Живковић хоће и жели неку диктатуру и непарламентарну владавину, а посигурно тврдим да ми се жалио пре неки дан један угледан политичар из удружене опозиције која симпатише кабинет др. Милана Стојадиновића да је ишао код г. генерала Живковића, да му је нудио сарадњу и помоћ да образује једну непарламентарну владу и да спасе земљу од овог расула, и да му је г. Живковић рекао да он то никад не би учинио и да он није за диктатуре и непарламентарне владавине, већ да треба настојати да се ради на слози и да се нађе сагласност појединих политичара, патриота па да се створи могућност за парламентарну и уставну владавину, јер је то неопходно потребно данас у овако тешким унутрашњим и спољним приликама.

Ето, видите господо, ово српско племе које је извојевало себи слободу и парламентарни живот, из превелике љубави и оданости према своме узвишеном Блаженопочившем Краљу, као Краљу од ауторитета као ратном другу, који их је водио из борбе у борбу у најтеже дане ка победи, слави величини и државном јединству — тај српски народ је хтео да да доказа и целоме свету ван наше државе да је Блаженопочивши Краљ Александар вољени владалац нашега народа, да имамо вере у његов рад и његове замисли и зато нико није ни посумњао ни зажалио за политичким слободама и партиским организацијама које су постојале пре шестог јануара 1929 године.

Како је Блаженопочившем Краљу Александру као изданку лозе Карађорђевића била жеља и идеја да народу треба дати право да учествује у државној управи преко својих изабраника и да о народу не сме ништа радити без народа и да је манифест од шестог јануара био само привремени акт донет по нужди, Он је Уставом од 3 септембра 1931 године вратио политичке слободе народу и дао право свима политичарима и житељима наше државе да слободно могу по међусобном споразуму и договору сачинити политичке организације у духу Устава, без обележја и ознака верских, племенских и регионалних, тако да се у једној политичкој организацији нађу заједно на једном програму, на једној идеји, на једним погледима о држави и државном јединству Срби, Хрвати, и Словенци и да тако на тим својим заједничким политичким програмима израђују политички живот својих политичких странака и и партијских организација.

Јесте, господо сенатори, лепо је замишљао и најбољу идеју имао Блаженопочивши Краљ Александар, али да видимо да ли су га у томе искрено помагали они који су требали да га помажу и, да ли су искрено и одано сви политички прваци примили к срцу шестојануарски манифест и режим Блаженопочившег Краља Александра? Ја мислим, господо сенатори, да нису, и ту лежи то зло што наша интелигенција, наши политичари у свакоме раду и чину партијске организације или политичке

комбинације гледају своје интересе, своје амбиције, своја уживања и своје приходе. Створена је Југословенска национална странка преко Скупштине бигране у новембру 1931 године. У самој управи те Југословенске националне странке, у вођству била је неслога, било је мимоилажења и било је гледања ко ће пре изићи на површину и добити неки већи положај и тако је та странка само због тога рамала и имала застоја. И ако је у народу готово више од 60% народа окупила у своје организације, она је ипак морала да претрпи један јак удар, један велики бол од самих својих чланова из вођства странке, јер долазак на владу Богољуба Јевтића са његовом владом и његовим друштвом, Југословенској националној странци је онемогућио да као организација политичка спроведе изборе и окуша своју снагу на изборима, за шта мислим да је направљена велика погрешка. Али г. Богољуб Јевтић човек поштен, човек доста паметан али човек који није био неки политичар нити је познавао људе у држави, који није познавао довољно интелигенцију и њезине жеље, он се оградио и за сараднике узео његове пријатеље из бивше земљорадничке странке а који су били у управи српског земљорадничког задругарства, г. Драгутина Јанковића и Воју Ђорђевића, који су му правили ружичасте планове и најбоље изгледе да је преко њихових задругарских организација, са преко два милиона уписаних чланова, победа нове странке осигурана. Како сам чуо о овим су лепим плановима и замишљеним идејама још раније обавештавали и уверавали и Блаженопочившег Краља Александра, тако, да су они једини у стању да са Бошком Јевтићем и преко њиховог задругарства реше сва државна питања и изгледе све неслоге и несугласице између Срба и Хрвата у овој држави.

Господо сенатори, сад ми паде на памет да је тај г. Драг. Јанковић, када је у 1931 години г. Димитрије Љотић испао из кабинета г. Петра Живковића, срео г. Љотића на Теразијама и при сусрету рекао му: „Е господине Љотићу, ти си златан човек, ти си паметан, с тобом се може радити и ја бих се увек с тобом могао слагати и сарађивати да нас једино једно не раздваја“. Мало зачуђен т. Љотић упита га: А шта нас то раздваја г. Јанковићу, овај му одговори: „Па, ето, г. Љотићу, ти си монархиста а ја сам републиканац“. Па ништа та изјава није сметала г. Јанковићу да у влади Богољуба Јевтића велича акт и режим од 6 јануара, да назива Југославију Аександровом Југославијом, да изјављује да сваки, ко не гласа за Богољуба Јевтића, него гласа за листу г. др. Мачека — да гласа за Јанка Пусту и противу државног јединства. Било је утркивања и преклињања и молби појединих кандидата људи школованих и интелигентних, а нарочито неких који сада седе у кабинету г. др. Милана Стојадиновића, који су тражили пристанак за кандидацију од г. Богољуба Јевтића као носиоца земаљске листе, па су чак писали такве изјаве да ће остати верни и одани идејама Богољуба Јевтића па био на власти или сишао са власти и да ће за њега живети и умрети. Па шта смо видели, господо сенатори, чим се Богољуб Јевтић уклонио са власти њега је одмах напустила велика већина његових присталица и изборних сарадника и ако су га одмах после избора приликом првог састанка у Народној скупштини једногласно изабрали за свога вођу и свога шефа.

На чело Владе је дошао г. др. Милан Стоја-

диновић. Дошао је за претседника Краљевске владе као претставник Главног одбора бив. радикалне странке у друштву са г. др. Корошцем и др. Спакхом као претставницима раније партијске организације и као претставник свих оних летећих политичара који желе да трче и јуре за положајима, за харом и шићаром. И г. др. Стојадиновић као врло вешт политичар одмах у почетку претстављања своје Владе Народној скупштини изјавио је да је његова влада влада рада, влада стишавања и смирења политичких страсти, влада која није партијска и која хоће да ради са данашњим парламентом на добро државе и народа. Јесте, господо сенатори, ова је лепа крилатица била пуштена од стране др. Стојадиновића парламенту ради заваривања и добивања поверења, али је доцније у кратко време открио своје карте и сачинио Југословенску радикалну заједницу која претставља три племенске, три верске и три старе странке пре шестог јануара. У току рада наилазили су на врло мали одзив у народу, јер нико није веровао да је ово политичка организација која може имати успеха и тако се натезало и тупкало у месту, покушало се преко државног апарата, преко чиновника, преко министара да се створе бар на папиру партијске организације, да потпишу само по неколико људи из својих места па макар они и не уживали добар углед у грађанству, само да се створи политичка организација ове започете компаније. Настала је несугласица одмах између бивше Радикалне стране и др. Милана Стојадиновића и место, кад му је вођства главног одбора на челу са г. Ацом Станојевићем одрекло послушност и сарадњу, да г. Стојадиновић поднесе оставку, он се упире и даље остаје на влади, прима борбу са Главним одбором и са осталим политичким организацијама у држави, баца се у наручје Корошецу и Спахи и тако, господо сенатори, г. др. Стојадиновић данас није слободан човек, нити претставник какве политичке организације, јер му је отказан капитал на основу кога је дошао за претседника Министарског савета и остао је само са политичким капиталом др. Корошеца и др. Спахе, а ко са туђим капиталом ради и од њега живи он није слободан човек и не може слободно да се креће и ради тога дужност је и моја и свих пријатеља који желе добра г. др. Стојадиновићу, јер он није за бацање а штета је да овако брзо заврши политичку каријеру, да радимо да га избавимо и да га спасемо положаја заробљеничког, те да би слободно могао да мисли, да политички живи и ради.

Г. др. Стојадиновић, кад му како треба, кад добије у Народној скупштини или у Сенату мањину, он каже да није његова влада парламентарна влада и да се ње не тиче поверење народног претставништва, а кад њему познатим начином добије већину на неком послу у Народној скупштини, одмах приређује гала вечере и слави своју политичку победу и успех демократије његове у Народној скупштини.

Место да стишава, да прикупља људе и незаоштрава борбу, што је требао да научи од шефа и учитеља пок. Пашића, он не ферма ниције предлоге ни погледе. Тако је та његова ситуација довела до онога жалоснога случаја кога сви поште-ни људи осуђују, до шестог марта, где је један безумчик, алкохоличар, народни посланик Арнаутовић — кога је у Нар. скупштину довео Драги Јанковић, јер припада његовој странци — у

бесвесном стању потргао револвер и испалио неколико метака у Н. скупштини и место да др. Стојадиновић овај случај окатегорише као што је поч. Пашић то учинио приликом атентата извршеног на њега, када се атентатор попео на папучу аутомобила и са неколико метака гађао поч. Пашића, поч. Пашић преко целе штампе дао је да се објави да је атентатор па чак и његов отац био болестан од венеричне болести, да је безумник и душевно растројен, јер је овим категорисањем атентатора хтео да умањи значај атентата и да сачува углед своје државе и свога народа, — г. Стојадиновић хоће од једнога случаја једног безумника да направи и створи неку велику заверу сачињену против њега и његовог живота и апси редом како му падне на ум. Па не да се задржао само на томе, већ је учинио једно крупно, штетно и несмишљено дело, јер је довео излазак г. Петра Живковића из његовог кабинета од 7 марта о. г. у везу да је он као активни министар војске и морнарице био у некој невидљивој вези са овим чином. То је у иностраној штампи изнето као један тежак случај за целу нашу војску; тим више кад се зна да тај Петар Живковић ужива неограничено поверење сељака, занатлија, трговаца, појединих вароши и варошица целе наше државе, јер га људи знају као најближег и најоданијег сарадника Блаженопочившег Краља Александра још од његове ране младости и као човека коме су само интереси народа, државе и нашега Краља били пред очима и циљ његовог живота.

Господо сенатори, ево видите како г. др. Милан Стојадиновић, чије перо не пропусти ни један чланак у дневним листовима да изиђе а да га не цензурише, намерно је пропустио у „Правди“ од 22 марта ове године један пасус у говору порученом од стране владе г. Вилдеру и Кризману који су одржали на дан 20 марта ове године у Хрватској, а који гласи: „О изласку из владе г. Петра Живковића“ овако: Арнаутовићеви метци нису погодили Претседника Владе, али су погодили некога другога. Најзначајније је то да у влади више нема Петра Живковића, он је 20 пуних година вршио велики утицај на нашу унутрашњу политику, а сада улази у заслужено стање мира и неће нико сузеронити за њим итд. Док међутим у „Правди“ која се издаје само за Београд нема ни једне ове реченице, већ само стоји наслов о изласку из владе г. Петра Живковића, па ништа више. Ето, господо сенатори, зар то није подметање и клеветање и стварање забуне у народу, јер влада др. Милана Стојадиновића по своме склопу и сачињењу уживала је ауторитет и симпатије само дотле, докле је г. Петар Живковић био у њој и чим је г. Живковић изишао из исте, народ је наћулио уши, отворио очи, и почео да се пита шта је ово, куда ово води, зашто се из владе тера човек који нам је једина гаранција био да ће се поглед, жеље и замисао југословенске идеје Блаженопочившег Краља Александра спроводити до краја. Да се случајно не спрема нешто друго, народ се пита. И, господо сенатори, ситне су душе сви они и кратки су погледи њихови који мисле да ће оваквим клеветама и оваквим поступцима умањити заслуге и ауторитет једнога човека као што је г. Петар Живковић. Цео југословенски народ Бога моли и једва очекује да тај г. Живковић скине мундир официјерски једанпут и да дође у народ да се око њега сви окупимо, сложимо и закунемо да ћемо Краљу, државном јединству и шестојануарској линији и идеји као аманету Бла-

женопочившег Краља Александра бити верни и одани.

Ово уверење у народу је стечено, господо сенатори, због превртљивости, због себичности, због похотљивости наше политичке интелигенције, која не бира средства и начина и не преза ни од чега само да дође до бољег положаја, до бољег прихода и уживања. Зар није за чудо за свакога па и за онога сељака у планинским крајевима Јабланице, да једна група тако зване школоване интелигенције, која стоји на челу Савеза српских земљорадничких задруга и која у Скупштини сачињава од пре кратког времена сељачки клуб народних посланика, онако држање у Народној скупштини заузима? Та господа — г. Драг. Јанковић и г. Воја Ђорђевић — били су чланови клуба г. Јевтића. Први на гала вечери на Дедињу пева славопојке Милану Стојадиновићу и његовој влади и изјављује да неће више народ маглу, диктатуру и непарламентарне владавине, а не смета му да седи у друштву са др. Спахом који је био у сарадњи и спрези са др. Мачеком у изборима а које је г. Драгутин назвао гласачима са Јанка Пусте. А други, г. Воја Ђорђевић предлаже у клубу Б. Јевтића програм и начин вођења опструкције, што је и у записнику констатовано, доноси из задругарских магацина чегрталке, лопатице и клепетуге, раздаје их посланицима његовога клуба, лупа заједно са њима у клупе и води опструкцију, а после пуцња он први прилази и честита др. Милану Стојадиновићу спасење.

После атентата др. Стојадиновић узима у свој кабинет организатора тога поступка.

Па зар не срозавају углед те народне политичке тако зване интелигенције, говори појединих министара на партијским зборовима и конференцијама који не воде рачуна о ономе што говоре јер говоре и траже неку демократију, неку слободу, неку народну вољу и организацију? Е па, господо, народ би разумео да ово траже људи који су у опозицији и који нису на власти а не да ово траже људи на зборовима и конференцијама, који су на власти и којима ништа не стоји на путу и на сметњи, да народу даду све оно у погледу демократије и слободе што мисле да је добро и да је ваљано. Јер је кабинет др. Милана Стојадиновића приграбио за себе сву власт, њему нема никакве сметње и препреке, док је свима својим противницима политичким и партијским везао је и ноге и руке и запушио уста и не да им нигде ни једне реченице да им изиђе на јавност и да допре до народа и под таквим условима он и његови чланови кабинета траже за народ неку слободу и неко право. Зар то није лакомисленост и политичка незрелост кад један активни министар, син једне угледне куће из околине Ваљева, син једног радикалног борца за права и слободу г. Ђура Јанковић каже у Младеновцу на збору, да народ не треба да иде за људима и за личностима, већ за програмом. А народ добро зна и који се мешао у политику и који није, да свака странка и свака група има најбољи програм и може да га сачини, али има рђаве људе, рђаве чланове, и народ нема сигурности у свакога, да ће га паметно и мудро водити, већ је стара ствар и пракса, да народ иде за људима, да са њима сарађује и њима верује и за њима иде. Ја бих овој господи министрима кабинета М. Стојадиновића који су никли и стекли политички ауторитет

као печурка кад никне за једну ноћ у шуми саветовао да иду у библиотеку и читају мало прошлост политичког живота, говоре старих политичара, јер ће тамо много и много више научити и свој ауторитет сачувати, него оваквим радом и поступком.

Настала је јурњава, настало је грчевито утркивање владе г. др. Милана Стојадиновића и чланова његовог кабинета ко ће више кога приграбити, ко ће више допринети да се ојача и одржи њихова политичка организација. Да би на тај начин остали на влади расипље, се народна имовина, троши се, и размеће се на рачун народног зноја и намеће се народу путем расписа, путем уредби, путем наредби, материјално оптерећење тако и у толикој мери, да бих ја онога часа поднео оставку на положај сенатора када би ми министар г. Летица могао дати једно уверење из ма које пореске управе наше државе: колика је пореза једног пореског обвезника за једну годину и да ли је исплатио сву порезу или колико има да плати још за ту годину. Добро би било кад би г. Министар финансија остао неколико непрославаних ноћи и када би се постарао да састави један нацрт и преглед нашег будућег финансијског стања које ће доћи после десет до петнаест година, када ће сви државни службеници, сви служитељи, сви граничари и финансијски контролори као и остале армије и огромне јединице потребног и непотребног чиновничког кадра стећи право на пензију да примају из државне касе, ко ће то и која народна снага материјална моћи да издржи и плати? Кад немамо плана и статистике за привреду, за основну наставу и за друге народне потребе, када више кошта један пут председника владе и његовог друштва у Црној Гори него исхрана народа у десет до петнаест средова нашега гладнога народа, када се сељак мучи за живот и најнужније потребе, када нема где да заради нити шта да прода од којих би прихода поправио свој домаћи живот у кући јер је оголео, осиромашио и доведен у положај просјака, када се свакога дана немилице троши на уређење асфалта, паркова и осталих установа за уживање по Београду, Загребу и Скопљу, када се приређују гала вечере и на њима троши народни зној, када се народном и државном имовином хоће пошто пото да створи оно што се апсолутно не може створити, а то је Југословенска радикална заједница, — онда није чудо што мени један сељак из Лесковца у разговору рече: За Бога г. Драговићу откуд оволики Укази о помиловању и пуштању из казних завода, шта су учинили ови људи држави и државном апарату те се сада овако пуштају и баца се забораву све оно за шта их је суд на основу закона казнио и на робију послао. Сигурно је то један корак владе Милана Стојадиновића, која види да са организовањем Југ. радикал. заједнице не иде у народу ни како треба ни како ваља и како нема довољно присталица, то мисли да овим путем преко ових осуђених и пуштених људи појача своје присталице и агитаторе у народу за Југ. радикалну зајадницу.

Варају се, господо сенатори, сви бивши министри појединих племена који мисле да народ не зна за њихов рад, њихове изјаве и који мисле да народ не види да они једно говоре и раде кад су на Влади и министарским положајима а друго кад су у опозицији и кад сиђу са министарских положаја, Неправедно се намеће

од стране Хрвата и Словенаца српскоме племену да им је Београд и српско племе све криво и да су им све недаће и невоље наметнуте од стране Београда и српскога племена. Они треба да знају и да буду уверени да од дана нашег уједињења па до данас ни један акт, ни једна одлука која се односила и тицала на крајеве преко Саве и Дунава није потписана и донесена без пристанка преставника Хрвата и Словенаца у Кр. влади; њихови су се предлози слушали и примали. А што се хрватско и словеначко племе одмах одриче својих министара Хрвата и Словенаца кад дођу на високе положаје и изјављују да они нису Хрвати ни Словенци и да немају хрватске и словеначке крви у жилама, то им српско племе није криво нити је за то дужно да сноси какву кривицу. Зна народ добро и још су свеже успомене министровања и рада свих тих бивших министара, па и г. Кризмана и Вилдера, којима је циљ и задатак био када су били на министарским положајима, да крутом владавином и чврстом песницом управљају и диктирају хрватском племену па и целој држави са министарских столица. Варају се ако мисле да су зарасли травом трагови њиховог министровања, њиховог насилничког рада и њиховог политичког убеђења. Они треба да знају да се зна да су њих напустили сви бивши присталице и пријатељи у хрватском племену и да су били приморани да моле др. В. Мачека, да би својим политичким организацијама дао налог да долазе на зборове Вилдера и Кризмана и да им тако омогући држање збора, па кад им је ово у последње време отказао др. Мачек, они сада намигују и препоручују се за сарадњу са др. Стојадиновићем.

Господо сенатори, крајње је време да се озбиљно позабавимо радом и слогом. Мене жали и душа ме боли за поступак г. Милана Симоновића, сенатора, који не може да одвоји свој положај у послу кад врши адвокатске послове и кад врши сенаторску дужност. Ја знам да су адвокати чешће пута приморани да пред судом бране некога који је учинио кривично дело, обио касу и украо нешто и труде се да докажу да је то дело учинио у несвесном стању и да за исто није крив, али је смешан и мали изгледао г. М. Симоновић кад је овде бранио рад владе г. др. М. Стојадиновића и кад је умањивао важност Сената и доказивао да је ограниченије право Сената него Народне скупштине у погледу доношења буџета. Кад још стоје прибелешке његовог рукописа на стилизацији интерпелације од 11 новембра пр. год. упућене претседнику Мин. савета коју је он и потписао, па оваква превртљивост и овако дволично поступање и мишљење, не личи и не доликује једноме сину Шумадије и рад бих био да се у будуће ово не понови од стране г. Симоновића. Ја сматрам да господо сенатори има да испуне своју свету дужност како именовани тако и бирани, јер су они ради тога и постављени да чувају и будним оком пазе на државно јединство, да чувају и бране шестојануарску политику и југословенску идеју Блаженопочившег Краља Александра и ја сматрам да се ни један сенатор неће огрешити ако гласа за извештај већине Финансијског одбора Сената и тиме и у дванаестом часу да Влади на знање, да у Финансијски закон не могу да се унесе уредбе личнога шефа и карактера и да се узима туђа имовина решењем Министарског савета. Гласају за извештај и предлог већине Финансијског одбора. (Одобравање)

Пошћпредседник др. Урош Круљ: има реч г. Министар Ђорђевић ради личног објашњења.

Министар без портфела Војислав Ђорђевић: Господо сенатори, мени је веома жао, што први пут кад узимам реч у овоме високом и поштованом Дому, морам да је узмем по једном лично објашњењу и оградѣ, коју захтева и овај Високи Дом и политичко поштење и истина, која је потребна нашем политичком животу. Уобичајено је у политичком животу, да се за политичке људе врло често говори оно, што они нису никад ни помислили да учине или кажу. Уобичајено је код нас да се за политичке људе говоре најстрашније ствари, иако је целокупно њихово делање у супротном правцу. И да су те ствари казане за мене на другом месту, а не у овом високом Дому, дајем вам реч, да не бих одговарао па макар се ту радило и о сенатору Драговићу. Али, улазећи први пут у овај Дом, ја сам осећао за њега једно високо и дубоко поштовање. Ја сам у њему нашао своје најомиљеније професоре; ја сам у њему нашао људе, који су ми били саветници и који су ме водили у животу, и видео сам у њему високо искуство и велику мудрост. Па сам зато сматрао да у томе Дому мора истина да царује и да никад ни у једној прилици не сме да се у њему искаже једна неистина и да се износи оно што никад није било.

Господин сенатор Драговић изнео је две ствари: прву, да је атентатор Дамњан Арнаутовић припадао политичкој групи којој ја припадам. Потом је казао да сам опструкцију у Народној скупштини, опструкцију са чегртаљкама, пиштаљкама и клепетушама и другим, ја предложио, да о томе постоји записник, и да сам ја према томе, логично, и организатор тога атентата, па је још додао: „Пошто је то организовао, он помпезно долази и чести-та спасење др. Милану Стојадиновићу.“ — Ту би могла да следује као одговор само једна једина реч: неистина је све што је о овоме рекао г. сенатор Драговић.

Господо, ја сам у Клубу г. Богољуба Јевтића, кад сам му припадао, предложио рад у Парламенту и борбу помоћу резолуција. Изнео сам пример француског парламента па сам казао: кроз резолуције ми можемо, господо, да изнесемо цео наш политички програм; кроз резолуције ми можемо да изнесемо читав наш социјално-економски програм и можемо да кажемо наше мишљење. Убеђивање, то је метод једнога парламента; говори, то је начин који се употребљава у парламенту. И као последица мога предлога дошла је прва резолуција о раздужењу земљорадника, о којој сам ја говорио.

Ја не припадам, господо, групи народних посланика који мисле да се у своме политичком раду могу обрачунавати снажним мишицама или песницама, ја то употребљавам само онда када се на тај начин насрне физички на мене, али ми имамо довољно умне снаге за политичку борбу, и ја за то ту умну снагу употребљавам и са тим методом радим. Према томе, ја никада не би предложио ону техничку опструкцију, нити постоји какав записник о томе, јер записник на седницама Клуба Богољуба Јевтића није ни вођен, а ако би био сачињен после тога да би се нешто накнадно доказало, ја верујем да у томе Клубу има још увек поштених људи који се никада неће служити једним фалсификатом.

Дамњан Арнаутовић није припадао у прошлости оној странци којој сам ја припадао, нити је припадао у скорој прошлости организацији којој сам

ја припадао. Ја нећу да теретим странку, којој је он припадао, да је странка крива за његов атентат. Али када је већ сенатор г. Драговић то покренуо, морам да кажем да је Арнаутовић био претседник једнога месног одбора Југословенске националне странке, а Југословенска национална странка нема ничега заједничког, нити мора да има ма шта заједничкога са његовим атентатом.

То је оно на шта ја морам да учиним ограду категорично и одлучно противу метода којим се хоће да наметне нешто што не постоји и што никада није било.

Да завршим још тиме, откуда наједанпут тај потез да ми суделујемо у Влади г. др. Милана Стојадиновића.

Господо, ја сам присуствовао атентату. Ја се не плашим револвера, али сам се страховито заплашио тешких последица које је могао да има тај атентат по наш политички живот. Да је тај метак погодио, било др. Милана Стојадиновића, било др. Корошеца или ма кога од виђених политичара или посланика, ми би данас имали једну онакву исту политичку катастрофу какву је изазвао метак Пунише Рачића. Ја сам у томе тренутку морао да страхујем за земљу, у какву је опасност тај метод и такав рад могао да је увуче. И тога тренутка ми смо били на другој страни, нисмо били тамо где је био метак. Јер 6 март, иако му се не придаје нарочита важност, он има ипак своју важност у животу овога парламента. У животу овога парламента има две политике, једна до метка, а друга после метка. Ми нисмо за политику метка и зато смо дошли на другу страну.

Пошћпредседник др. Урош Круљ: То није лично објашњење.

Министар без портфела Војислав Ђорђевић: Ја завршавам.

Ми смо начелна група, наш став што се тиче сељаштва познат је свима и онда када смо добили од владе г. др. Милана Стојадиновића уверење, да ова влада жели сељаштву помоћи, да се жели прићи оним великим задатцима које жели народ, ми смо онда сматрали да нам је место међу њима, да имамо да радимо са владом, која хоће да смањи тешке муке сељачкога народа, кроз који може само да се изврши потпуно југословенско јединство. Зато је наш став увек начелан, никада није личан, од нас нећете, никада чути ни личних нападаја нити других нападаја, него само онда кад морамо да се бранимо и да одговарамо.

Пошћпредседник др. Урош Круљ: Има реч сенатор г. Милутин Драговић.

Милутин Драговић: Ја нећу сада да одговорим г. В. Ђорђевићу на његов говор ни о сељаштву ни о раду Дамјана Арнаутовића, јер ће у специјалној дебати код Министарства пољопривреде бити о том речи.

Пошћпредседник др. Урош Круљ: Има сада реч сенатор г. др. Јосип Немец.

Dr. Josip Nemec: Gospodo senatori, svaka vlada imade zadatak, da vodi izvjesnu opštu nacionalnu politiku i ona treba da je svjesna toga zadatka. Kod nas je ta potreba potencirana s obzirom na činjenicu, da kod nas nacionalni pogledi nisu po svuda jednaki, nisu istovjetni. Na jednoj strani nalazimo pobornike ideje narodnoga jedinstva sa svim konsekvencama toga načela, a na drugoj strani kao antipod tome separatiste, koji najodlučnije pobijaju misao na-

rodnog jedinstva i svega onoga, što iz te misli slijedi kao logična konsekvencija. Separatistom smatram svakoga, ko naš narod separira na tri etnografske jedinice.

To su dva suprotna tabora, dve suprotne misli, koje jedna drugu isključuju, između kojih nema kompromisa, niti je kompromis moguć, jer iz njih izlaze potpuno oprečne konsekvence.

Pitanje je sada, koju od tih dveju misli imade Vlada u Kraljevini Jugoslaviji da uzme za osnovicu svoje opšte nacionalne politike.

Kraljevska vlada mora da se odluči ili za jedno ili za drugo, ili za politiku na osnovici ideje narodnog jedinstva ili za politiku na osnovici ideje triju etnografskih jedinica, triju nacionalno-političkih individualiteta.

Moje je mišljenje da Vlada u Kraljevini Jugoslaviji može da za osnovicu svoje opšte nacionalne politike uzme jedino onu osnovicu na kojoj je stvorena ova država.

Ova država nije produkt slučajnosti, nije rezultat kakve osvajalačke vojne, već je ona ostvarenje nacionalnih težnji Srba, Hrvata i Slovenaca, koji su svojom slobodnom voljom izraženom po narodnim predstavništvima godine 1918 stvorili odluku, pošto su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, da osnivaju svoju jednu jedinstvenu nacionalnu državu.

Ovu našu državu prema tome nije stvorila srpska nacionalna misao, niti hrvatska nacionalna misao, niti slovenačka nacionalna misao, već ju je stvorila misao narodnog jedinstva, dakle jugoslovenska nacionalna misao.

I zbog toga Vlada u Kraljevini Jugoslaviji mora da za osnovicu opšte nacionalne politike uzme načelo narodnog jedinstva.

Pitanje je da li današnja Kraljevska vlada udovoljuje tome postulat.

U današnjim našim teškim prilikama ovo je pitanje od vanredne, od kardinalne važnosti i stoga je razumljivo da mu Senat, vodeći brigu o budućnosti naše države, posvećuje osobitu pažnju, pa stoga molim, gospodo senatori, da i meni kao članu ovog Visokog doma dopustite da se pozabavim ovim pitanjem.

Ako ćemo zaključak stvarati na osnovu Vladine deklaracije onda će odgovor glasiti da Kraljevska vlada u teoriji stoji na ispravnom stanovištu, stanovištu narodnog i državnog jedinstva, ali ako ćemo svoj sud stvarati po delima Kraljevske vlade, po provođenju opšte nacionalne politike u praksi, što je jedino ispravno mjerilo, onda zaista moramo da sa bolom u srcu zavapimo: quousque tandem abutere patientia nostra?

Sprovođenje opšte nacionalne politike Kraljevske vlade u praksi takvo je, da nas brojni odlučni pobornici ideje narodnog jedinstva po našim gradovima i selima sa najvećom zabrinutošću pitaju što naša Vlada zapravo hoće, kakav joj je cilj, kad se na sve strane pojavljuju najgrublje povrede ideje narodnog jedinstva, a organi, koji su zvani da vode računa o tome da se građani ne ograđuju o taj temelj naše nacionalne politike, ne znadu kakav stav da zauzmu. Ti organi su u najtežem položaju. Na njih se stavljaju velike dužnosti i velika odgovornost, a ne znadu da li će na njih pasti veća odgovornost ako prema dužnosti uređuju ili ako zatvore oči i prosto ništa ne vide. Oni su između Scile i Haribde.

A to protivnici narodnog jedinstva dobro vide i iskorišćuju u najvećem stepenu, a kako pri tome iz-

gleda autoritet vlasti, o tome ne treba tek govoriti, to je svakome jasno.

Ko živi u narodu i sve to gleda, naročito u kraljevima gdje su pomiješani pristalice narodnog jedinstva i separatiste, taj se zaista ne može da snade što Kraljevska vlada zapravo želi postići ovakvim vodenjem naše nacionalne politike.

Pojedine konkretne primjere kao dokaz bezglavog vođenja politike Kraljevske vlade čuli ste i čujete od drugih govornika i ja neću na tome da se zadržavam, već želim da upozorim na to, da je takovo držanje Kraljevske vlade odraz teoretskih izvoda pojedinih članova Kraljevske vlade i vladinih pristalica o kardinalnim pitanjima našeg nacionalnog problema.

Kraljevska vlada je partijska, jer je skoro bez izuzetka regrutovana iz redova JRZ i njezina politika pada na račun JRZ.

Pada u oči kako gospoda iz JRZ vole riječ »Zajednica«. Stranku svoju nazvaše »Zajednicom«, što jasno upućuje da u članove te stranke nije prodrlo spoznaja da su jedno već da su troje: Radikali, Klerikalci i Muslimani, koji su se složili, da u zajednici provodaju svako svoj cilj.

Ta »Zajednica«, to pomanjkanje svijesti jedinstva — uz prkos pisanog programa — slijedi gospodu iz vlade kao zla savjest grešnika.

Eto, gospodin Natlačen, Ban Dravske banovine, tumači da su Srbi, Hrvati i Slovenci tri narodne jedinice, od kojih svaka ima da se kao osobina razvija, — što znači da Srbi, Hrvati i Slovenci, kao tri osobine vole »Zajednicu«.

Gospodin Ban Natlačen, uvaženi je član Jugoslovenske Radikalne Zajednice i provada politiku Kraljevske vlade.

Naš poštovani senatorski drug g. Dragoslav Đorđević, takode uvaženi član JRZ, uzeo je riječ u poznatoj interpelacionoj debati o temi našeg nacionalizma i ustvrdio, da je problem našeg državnog i narodnog jedinstva pogrešno postavljen, da se ubacuju parole »unitaristička nacionalna misao«, »integralno jugoslovenstvo«, »Jugoslovenski nacionalni unitarizam«, ali da se još niko nije ozbiljno potrudio, da tačno odredi logičku t.j. formalnu i stvarnu definiciju integralnog jugoslovenstva odnosno jugoslovenskog nacionalnog unitarizma.

Poštovani naš drug g. Đorđević nije postavio u strogom smislu riječi definiciju Jugoslovenskog narodnog jedinstva, ali je izveo zaključak, da »jugoslovenstvo kao nacionalan pojam, znači širu nacionalnu zajednicu jednokrvne braće Srba, Hrvata i Slovenaca«.

Eto, i opet ta »zajednica«! Posve u stilu formiranja stranke, koju sačinjavaju nacionaliste, koji tokom ovo 17 godina našeg zajedničkog života u jednoj našoj nacionalnoj državi nisu kadri svoj nacionalni vidokrug iskristalizovati dalje od »zajednice triju osobina«.

Kad je već pala reč o definiciji jugoslovenskog nacionalizma, dopustite mi gospodo senatori, da vam prikažem definiciju toga pojma, kako sam ju ja sebi postavio.

Jugoslovenski nacionalizam je spoznaja, da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod.

Ko tu spoznaju istinski ispovjeda, taj će u svim svojim riječima i djelima povlačiti i sve konsekvence koje po zakonima logike izlaze iz zaključka sadržanog u gornjoj definiciji.

Ko tako postupa, taj je Jugosloven, a ne onaj, koji će tek da mjeri kojega je stepena Jugosloven.

Držim, da se na ovakav način naš nacionalni problem riješava najjednostavnije i najprirodnije. Ko tvrdi da smo jedan narod, taj je dužan da prihvati i sve konsekvence te spoznaje. Tako je prirodno, kao što je prirodno i to da onaj, ko tvrdi da nismo jedan narod, nego tri naroda, traži tri političko-nacionalna individualiteta, svaki sa svojom posebnom kulturom. Ali tvrditi da smo jedan narod, a pogodovati najveće separatističke ispade, koji su u opreci čak i sa pozitivnim zakonskim propisima, kao što to današnja Kraljevska vlada čini, to je neprirodno, to je nešto što se ne može dovoljno oštro osuditi.

Istina da je broj onih, koji ispovijedaju narodno jedinstvo znatno pao, naročito u hrvatskom dijelu našega naroda, ali tome nije kriva sama ideja narodnog jedinstva, već oni, koji vodeći upravu u našoj državi nisu znali, ili nisu htjeli da se odlučno i strogo pridržavaju svih konsekvence, koje proizlaze iz načela narodnog jedinstva.

Kad se na pr. za Državnu štampariju u Beogradu traži 30 miliona dinara, a istodobno za kliniku u Zagrebu, koja bi vrlo mnogo trebala, samo neka 2 miliona, kad se traži za Beograd novi veterinarski fakultet, a za već postojeći u Zagrebu ne oseća se potreba dotacije za nužno dovršenje, onda protivnici narodnog jedinstva dokazuju, da je tome krivo načelo narodnog jedinstva.

Još prije našega ujedinjenja opstojala je u Hrvatskoj Hrvatsko-srpska koalicija, koja je predstavljala jaku većinu u narodu, a i izvan nje stojeće stranke imale su u svojim programima naročito istaknuto narodno jedinstvo, tek jedino klerikalci i frankovci, kao neznatna manjina, negirali su narodno jedinstvo, no potpuno loše vođenje politike iz Beograda izvrnilo je to stanje tako, da je nekadanja manjina danas porasla na većinu.

Da smo mi zaista jedan narod, to je sveta istina, a da istina mora pobediti, u to ja fanatično verujem i ja ni časa ne dvojim da će doći vreme kada će ta istina opet triumfovati, ali će to vreme doći tek onda, kad će se u Jugoslaviji provoditi prava, istinska jugoslovenska nacionalna politika, u kojoj će svi delovi jugoslovenskog naroda videti i osećati potpunu jednakost i ravnopravnost.

Današnja Kr. vlada, na žalost, je daleko od takve politike. Imamo prigode čitati razne izjave članova Kr. vlade kako se ona bori za slobostine i za demokratizam, ali da joj se u izvođenju toga stavljaju zapreke. Aludiranje na opoziciju posvema je promašeno.

Kr. vlada pokazala je da baš ona sama ne poštuje ni slobodu samih narodnih poslanika uprkos zakonom zajamčenog imuniteta, pa kad ni tu nema skrupula, kako bi ih imala drugde.

Teško je naći dovoljno reči, da se osudi atentat od 6 marta u Narodnoj skupštini, koji atentat je naš uvaženi drug g. Banjanin tako ispravno označio sramotom, ne samo parlamenta, nego čitavog naroda, ali taj događaj uprkos njegove odgovornosti Kr. vlada nije smela da iskoristi kao povod da povredom zakona zada udarac opozicionim narodnim poslanicima.

Okolo deset narodnih poslanika lišili su slobode organi Kraljevske vlade u vezi sa atentatom, očitom povredom imuniteta zagarantovanog čl. 75 Ustava od 3 septembra 1931 g. G. Ministar unutrašnjih dela pravdao je postupak svojih organa kao u skladu sa Ustavom, jer da se radi o zločinstvu, a za zločinstvo da narodni poslanik odgovara pred redovnim sudovima i bez prethodnog odobrenja Narodne skupštine,

a povrh toga da su odnosni narodni poslanici zatečeni na činu.

Međutim ni prvo ni drugo nije ispravno, jer prvo nije u skladu sa Ustavom, a poslednje nije u skladu sa činjeničnim stanjem.

Ustav luči dvije vrste odgovornosti senatora, odn. narodnih poslanika. U čl. 74 govori o izjavama i postupcima pri vršenju mandata, t.j. u plenarnim ili odbornim sednicama, izaslanstvu ili posebnoj dužnosti. Za tako učinjene izjave i postupke odgovara senator ili narodni poslanik Senatu, odn. Narodnoj skupštini, no ako je u takvoj izjavi ili postupku sadržano krivično delo, onda senator odnosno narodni poslanik odgovara i redovnom sudu, ako Senat odnosno Narodna skupština dade za to odobrenje. No za uvrede, клевете ili zločine senator odnosno narodni poslanik odgovara pred redovnim sudom i bez prethodnog odobrenja Senata odnosno Narodne skupštine.

Čl. 75 govori o krivicama senatora i narodnih poslanika učinjenima van vršenja mandata i određuje, da se za takove krivice senator odnosno narodni poslanik ne može uzimati na odgovor niti lišiti slobode dok mu traje mandat, osim kad se zateče na samom delu zločina ili prestupa.

Gospoda narodni poslanici Kabalin i drugovi osumnjičeni su da su atentatora potstrekavali na zločinstvo. To navodno potstrekavanje nikako se ne bi moglo uzeti kao da je počinjeno »pri vršenju mandata«, jer imputirano dogovaranje kod »Kazbeka« ili gde drugde vrlo je daleko od »vršenja mandata«, prema čemu odredba čl. 74 Ustava ovde uopšte ne dolazi u obzir.

Preostala bi jedino primjena čl. 75 Ustava, koja pretpostavlja zatečenje na samom delu zločina ili prestupa, no i ta odredba Ustava ne može ovde doći u obzir, jer g.g. narodni poslanici Kabalin i drugovi nisu zatečeni na samom delu, već je docnije na njih pala sumnja.

Ako je istina, da su gospoda zatečena na delu, zašto su onda »privedeni« na Upravu grada a ne uhapšeni?

Gospoda su uz povredu Ustava lišena slobode, a to je teška povreda imuniteta, za koju nosi odgovornost čitava Kraljevska vlada, koja inače voli tako glasno pričati o slobodinama, demokratizmu i smirivanju strasti.

Moglo se prema odredbi čl. 75 Ustava hitno ishoditi izručenje i onda postupati prema propisima krivičnog postupnika, pa bi otpao opravdani prigovor, da sama Kraljevska vlada krši Ustav i ne poštuje imunitet narodnih predstavnika.

Gospoda senatori, ovo nije stvar samo narodnih poslanika i Narodne skupštine, već je to isto toliko i stvar senatora i Senata, stvar čitavog Narodnog predstavništva, koje je dužno da solidarno svom energijom brani imunitet narodnih predstavnika.

Gospoda senatori, ovde u nekoliko reči prikazao sam kako je postupak naše Kraljevske vlade u praksi takav, da se mi ne možemo nikako s njim složiti, da ga ne možemo odobriti, jer je u opreci sa našim shvaćanjem politike u duhu jugoslovenskog nacionalizma.

Pre nego što završim, dozvolite mi da kao mnogogodišnji sokolski radnik posvetim nekoliko reči i Sokolstvu. Sokolstvo naše je nacionalna ustanova, koja je uzor nacionalnoga rada u duhu jugoslovenskog narodnog jedinstva. Ko taj rad prati i vidi kako se u redovima Sokolstva odgajaju i najmanja deca i odrasli, taj mora videti da u takvome radu leži zaloga za valjani odgoj generacija, i zbog toga ja sam slobodan

sa ovoga mesta obrati pažnju g.g. ministru za fizičko vaspitanje naroda i Ministru prosvete da treba posvetiti naročitu pažnju našem Sokolstvu. Tu je naročito potrebna saradnja, jer se dešava toliko često da nama na važnim tačkama, gde treba da se vodi nacionalna borba, gde se vodi istrajan rat, nedostaje dobar sokolski radnik, koji je po svome zvanju učitelj, a nema ga, dokle na suprot njih imade poviše na mestima, gde nisu potrebni. Ima slučajeva gde takvi sposobni radnici Sokolstva sami žele da im se dade prilika da rade i da pokažu šta znaju, da dodu na ona mesta gde mogu da razvijaju svoju snagu, pa bi stoga bila dužnost Kraljevske vlade da o tome vodi računa i da tako omogućiti taj nacionalni rad. Kako je taj rad idealan, dopustite mi, gospodo, da vam spomenem slučaj u sokolskoj četi našeg Sokolskog društva u Petrinji u selu Nebojanu, koja je u najnovije doba donela zaključak: da će iz svojih zajedničkih sredstava saradnjom sviju članova podići kuću najsiromašnijem svome članu, koji nema nikakve kućice, a koja će kuća podjednako služiti kao stecište sokolskog rada. Evo, vidite, gospodo, tu se odgaja ne samo čeličnost, ne samo ljubav prema Otadžbini, prema Kralju, nego se odgajaju sva dobra svojstva, koja treba da rese svakoga, koji hoće da radi i od čijeg će rada biti korist za Sokolstvo. Neka g.g. ministri budu uvereni da ono što čine i što daju našem Sokolstvu, da to čine i daju čitavom narodu i da će od toga što će oni dati biti stotruke koristi. Nažalost, prilike su danas takve, da se ti najidealniji jugoslovenski nacionalni radnici na nekim mestima u nekim krajevima upravo gone. Mesto da ih na rukama nose, mesto da se nastoje da budu u stanju da i druge povuku za sobom, njima se stavljaју zapreke, njih gone, onemogućavaju se njihov rad, i time se oduzima volja i onim drugima, koji bi hteli da rade, ali nemaju nikoga, koji bi ih rukovodio. I to je jedan od postupaka u praksi današnje Kraljevske vlade, koji je u diametralnoj opreci sa deklaracijom, u diametralnoj opreci s onom temeljnom misli, koja mora da vodi Kraljevsku vladu u vođenju opšte nacionalne politike. I, pošto današnja Kraljevska vlada ovako greši na sve strane, razumljivo je da mi, stojeći na suprotnom stanovištu da treba baš u praksi naročito podupirati taj rad, ne možemo da imamo veru da će takva Vlada biti kadra da postigne one ciljeve koje bi ona morala da postigne. I stoga, gospodo senatori, ja ću glasati da se prihvati predlog i izveštaj većine Finansijskog odbora. (Aplauz.)

Потпредседник др. Урош Круљ: Господо сенатори, прекидам седницу ради одмора, а наставићемо је вечерас у 9 сати.

(Седница је прекинута у 20.05 часова.)

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 21.15 ЧАСОВА

Потпредседник др. Мирослав Пљој: Господо сенатори, настављамо седницу. Реч има сенатор г. др. Шиловић.

Др. Јосип Шиловић: Господо сенатори, ми Југословени и Срби и Хрвати и Словени, ми смо од 1.000 година на овомо савршени мornари. Од hiljadу година, jer pre hiljadу година imali smo krasnu mornaricu, koja se je takmičila sa velikim mornaricama svet-skim. I od onda smo mi mornari neprestano, i to tako sавршени mornari, da se naši mornari takmiče sa prvim mornarima sveta, sa Dancima, sa Norvežanima i sa Englezima, i u utakmicama pobeđuju. Takva je naša priroda.

More je kapija Jugoslavije za ceo svet. Dužnost je Jugoslavije da na ovaj svoj biser pazi kao na

oko u glavi, da ona uloži sve sile koje može, da se ne zapusti, da se ne zanemari naše more. Mi imademo prvorazredne mornare i prvorazredne kapetane. Ali danas, nažalost, hiljade naših mornara gladuju kod kuće, jer nemaju gde da se ukrcaју na brod i ne mogu da idu po свету, jer je svugde zavladała kriza. I kako je njemu, siromahu našem mornaru kod kuće, gospodo senatori, ne treba ništa više nego da podete od Sušaka pa do Bara, pa da vidite svu njegovu bedu, svu njegovu nevolju, jer nema nego liticu. I ono malo njivice koju je on, odnosno njegovi dedovi stvorili od kamena, od litice, i ono mu je letoš uništila suša, te nema od toga nikakve koristi.

Prijeка je potreba da jugoslovenska vlada posveti što veću pažnju našem moru, našim lukama. Danas su te naše luke napuštene, danas ne mogu veliki parobrodi, takoreći, ni u jednu našu luku, jer je pesak tako visoko, da ne može parobrod na staje uz obalu.

Gospodo senatori, i reputacija vlastita naša i čast naša vlastita traži da se to ne dogada, traži da se te luke naše očiste, da se veća briga posveti našem moru.

Kako znate, gospodo senatori, Austro-Ugarska nije marila za more dok je ono potpadalo pod Austro-Ugarsku Monarhiju; ona nije nikakve važnosti polagala na more. Najbolji dokaz za to je to što je kao pomorsko trgovačko pravo u Austro-Ugarskoj Monarhiji vrijedio francuski Code de commerce od 1807, koji i danas вреди u Jugoslaviji, ma da — hvala Bogu — već od 1918 godine imamo vlastitu domovinu. Za ovo se nije pobrinula naša vlada.

Ja sam, gospodo senatori, član i predsednik Komisije za trgovačko-pomorsko pravo. Ta komisija je 1930 godine imenovana i 1933 svršili smo trgovačko-pomorsko pravo. I to je prošlo sve naše komore, sve naše ustanove, sve stručne organe i prihvaćeno je, ali ni do danas nije ta osnova zakona o trgovačko-pomorskom pravu podnesena ni Skupštini ni Senatu, ma da — kako rekoh — šta će nam reći svet, da i danas naši brodovi, ako se dogodi havarija, — a ona se svaki dan u свету dogodi — da mi na osnovu zakona još od Marije Terezije rešavamo ova pitanja. Nismo dospeli da stvorimo svoj vlastiti zakon, ma da je ta osnova — kako rekoh, — već tri godine kod Ministarstva pravde.

Zato ja molim Kraljevsku vladu da tu osnovu što prije podnese na rješenje Skupštini i Senatu, da ne moramo da se stidimo pred stranim svijetom, da za naše brodove vrijedi i danas zakon od 1807 godine Marije Terezije.

Gospodo senatori, ja držim da je od preke potrebe ministar pomorstva, i zato sam sada uzео reč, a ne kod Ministarstva saobraćaja pod čiju kompetenciju spada pomorstvo, da to ponovno naglasim držeći se one latinske: »Gutta cavat lapidem, non vi sed saepe cadendo« — kaplja dubi kamen ne silom, nego neprestano dubеći. I ja ove godine po drugi put ističem da je od preke potrebe da se osnuje posebna ministarska stolica za pomorstvo i da se ministrom za pomorstvo postavi primorac, čiji su dedovi već od hiljadу година bili mornari, koji je stručnjak pomorski i koji vanredno ljubi more, jer samo onda ako se osnuje kod nas Ministarstvo pomorsko, u vladi će biti stručnjak koji će g.g. ministre naročito upozoravati na potrebe ovoga bisera našeg, divnoga našeg mora. Jer, gospodo, takovih krasota, kao što je na našem Jadranu nema više u свету i mi moramo dvostruko biti sretni i zadovoljni da imademo tako divno more, i moramo sve učiniti da nam to naše more pro-

cveta. Danas se to ne radi. Danas mi niti uvažamo sav svoj uvoz sa našim brodovima u naše luke, niti izvozimo sav naš izvoz sa našim brodovima iz naših luka, nego to radimo sa stranim brodovima, i ne ide trgovina naša, promet naš preko Jadrana našeg, ide na istok, ide preko Crnoga i Egejskog mora, a ovaj Jadran naš, koji nam je pred nosom, zapušta se. I, gospodo, danas drvo slovensko, znate, kako eksportiramo? Preko Trsta, naravno zarađuju Italijani, a ne zarađuju naše lađe, a prirodno je da trgovina gleda da što kraćim putem dođe do svrhe, jer im je jeftinije i bliže u Trst nego li na Sušak, nego li u Split. Kad se u Sloveniji napravi pruga do Vrbovskog, mi ćemo onda imati najkraći put na more, i slovenačko drvo neće prolaziti u strane luke, nego će prolaziti u naše luke, u sušačku luku, u bakarsku luku, koja je tako divna da kada sam ja sa paritetnom komisijom prošao i pokazao bakarsku luku, oni su se zadivili i rekli: za ime Božje, to je idealna luka.

I ta naša prirodna idealna luka prazna je, a sušačka je prepuna. Kad bismo mi imali Ministarstvo za pomorstvo, ne bi se ovakve stvari kod nas događale. Zato ja ponovo molim Kraljevsku vladu, da se što pre osnuje Ministarstvo za pomorstvo, jer je to najveći interes Jugoslavije. Ja ću glasati za predlog g. dr. Hrasnice.

Потпретседник др Мирослав Плој: Реч има г. сенатор Марјановић. (Гласови: Нема сенатора! Светозар Томић: Треба нас тридесет! Нема кворума! Нема Владе!) Владу представља г. Министар финансија. (Гласови: Нема кворума!) Господо, кворум није потребан, кад настављамо рад. (Гласови: Су-тра у 9 сати да наставимо рад! Пред празним клупама се не говори!).

Милан Марјановић: Нема сенатора, нема Владе, а овде је ствар убеђивања разлозима. Пред ким да говорим?! Претседништво није умело да одржи Се-нат на окупу.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Молим Вас, господине сенаторе Марјановићу, ако нећете да говорите, изгубићете реч.

Милан Марјановић: Ако говорим није ми довољан сат. Зовите сенаторе, па ћу говорити.

Потпретседник др. Мирослав Плој: Господо, прекидам седницу на 10 минута.

ПОСЛЕ ПРЕКИДА СЕДНИЦЕ

Потпретседник др. Мирослав Плој: Настављамо седницу. Реч има сенатор г. др. Мирко Црквенач.

Dr. Mirko Crkvenac: Visoki Dome, prigodom ove današnje načelne debate o budžetu za godinu 1936/37 predloženog od sadašnje Kraljevske vlade, neka mi bude dozvoljeno da ja kao homo novus prozborim pred ovim visokim Domom nekoliko riječi.

Pozvan na ovo odlično mjesto ja sam se ispitivao da li sam ja dorastao zadaći koju mi nameće dužnost senatora Kraljevine Jugoslavije. A osobito kad ja dolazim na mjesto blagopokojnog neprežaljenog Petra Teslića, toga bivšeg odličnog člana ovog visokog Senata, toga prokušanog nacionalnog borca i radnika, toga plemenitog čovekoljuba, kojemu je na prvoj sjednici ovoga zasjedanja naš g. Pretsednik u ime Senata iskazao za sav njegov nacionalni rad iskreno priznanje, duboku pohvalu i veliku zahvalnost uskliknuv: Slava mu! (Uzvici: Slava mu!) I meni neka bude dozvoljeno da se na ovome mestu i ja pridružim ovom me tužnom pokliku.

Predloženi budžet ja sam po mojim najboljim silama kao homo novus u ovom visokom Domu proučavao, ali vam mogu kazati iskreno da s jedne strane kao homo novus, a s druge strane radi kratkoće vremena, jer sam tek pre nekoliko dana na ovome mestu, da nisam mogao prema mojoj najboljoj savesti izraziti o njemu tačnu, jasnu, objektivnu i iscrpnu kritiku.

Ali ja vanredno dobro znam, da svaki budžet pa i ovaj mora da vodi računa o svakom kraju naše države, da se ravnopravno i pravedno svakom kraju dade ono što on u sadašnjoj teškoj ekonomskoj krizi treba.

Prigodom današnje debate neka mi bude dozvoljeno, da ja prozborim o jednom našem kraju koji ima raznih potreba, a taj kraj je naše Hrvatsko Zagorje. Geografski položaj njegov je sledeći: Stere se iza Zagrebačke gore i vuče se prema Ravnoj gori do suhe granice spram Dravske banovine prema severu, prema zapadu do rečice Sutle i tamo graniči sa Dravskom banovinom, a na istok se širi do najnižih obronaka Kalničkog gorja prema pitomoj Podravini. Kraj je gorovit, brdovit, ispresecan tu i tamo sad sa uskim, a sad sa širim dolinicama. Narod je siromašan, bavi se poljodjelstvom, vinogradarstvom, voćarstvom, marvogojsvom, svinjogojstvom, bavi se kućnim obrtom kao tkalačkim, bavi se kućarenjem, preprodajom blaga, peradi, jaja. Radi u industrijskim poduzećima, šumskim i u ugljenokopima, a bavi se i težačkim poslovima.

Naše se Zagorje u potpunom smislu reči ne broji među pasivne krajeve naše države. A zašto? S toga, jer puno imade obradiva zemljišta, ali ja vam mogu mirno i savesno reći, da Hrvatsko Zagorje imade i te kako pasivnih zaselaka. Za ilustraciju da je zbilja tako, neka vam služi to, da jedna obitelj od 5 lica, to je malobrojna obitelj; kod nas obitelj počne sa 8 lica, pa dalje 15 itd., a da je sirotinja u našem Zagorju, kriva je silna populacija. Tu mi imademo familiju od 5 lica koje žive — možemo reći poprečno za svaku obitelj — na dva jutra obradivoga zemljišta i to ne prve klase. A zar može jedan kompleks srednje obradivog zemljišta jednu familiju od 5 lica prehraniti? Ne može. Zato se naš Zagorac deli od svoga očinskoga doma, on polazi u svet, širom Jugoslavije. On zarađuje svoj svakodnevni hleb i jošte on otkida od usta pa da pošalje koju paru svojim milim i dragim da ih očuva od bede i gladi.

Za dalju ilustraciju neka vam i to služi osobito u zimi kad treba vatra da gori dan i noć, da se ona siročad očuva od zime, ne može da smogne jedan roditelj od pet lica da si kupi kutiju žižica od 50 para. Slože se po dve obitelji, zajedno otkidaju od usta jedno ili dva jaja, pa šalju trgovcu i one dobijaju za svako jaje 25 para, odnosno 50 para, i sad mladež dolazi veselo kući pa kaže: mamice imamo čime da naložimo vatru. Ovo su činjenice koje bezuvjetno dokazuju da hrvatski Zagorac poljoprivredne egzistencije nema, i ta činjenica imperativno nalaže Kraljevskoj vladi da ona vodi i te kako računa o Hrvatskom Zagorcu. Državne vlasti za Hrvatsko Zagorje učinile su išta, može se reći ništa. I zato se Hrvatski Zagorac buni i on je nezadovoljan. Ne buni se on protiv uzvišene naše dinastije, ne buni se protiv ove naše svakome mile i drage države Kraljevine Jugoslavije, ne buni se on protiv svoga miloga brata Srbina; ne buni se protiv svoga miloga brata Slovenca, — on se buni jer je zapostavljen, jer se s njim načuhinski postupalo. Naš Zagorac je bistar čovek. On znade da se do sada običavalo da se podižu javni radovi oso-

bito u današnje vreme teške ekonomske krize, pa da se siromašnom narodu bar dade prilika da si svoj svakidašnji hleb zasluži. I toga nema Zagorac. Podižu se škole, bolnice, gimnazije, ceste, — u Hrvatskom Zagorju ništa. I eto zašto se Zagorac buni i zašto je nezadovoljan. Dapače oduzima se Hrvatskom Zagorju nešto na što je on bio ponosan. 1907 godine tadanja zemaljska vlada bivše Hrvatsko-srpske koalicije nagradila je srce Hrvatskoga Zagorja, Krapinu, i celo gornje Zagorje za zasluge što su Zagorci sa svojom Krapinom uvek visoko dizali čist i neokaljani hrvatski steg i iza onog najljućeg režima Hrvatski Zagorac ostao je nacionalan. I državna vlast 1929 godine ukida srednjoškolski zavod koji je imala Krapina sa gornjim Zagorjem i protiv toga se eto Zagorac buni. Zar nije malo čudno da se jednom kraju i jednom mestu u kome je ugledao svetlost dana genije Ljudevit Gaj, otac jugoslovenske ideologije, taj umni pobornik uzajamnosti zajednice Hrvata sa bratom Srbinom i Slovincem, taj prorok današnjeg vremena, pa zar nije malo čudno da se tome kraju, tome mestu gde se zapalila prva luča prosvete na slovenskom jugu, ukida jedan prosvetni zavod?!

Da Gornje Zagorje sa Krapinom nije imalo takvog zavoda, tradicije radi takav zavod bi se imao podići. Mi Zagorci nadamo se od današnje Kraljevske vlade, koja je stavila u svoj program neumornu borbu za ravnopravnost i pravednost, da će ta Kraljevska vlada zbog te ravnopravnosti, zbog te pravednosti i nepravdu nanесenu srcu hrvatskog Zagorja, Krapini, znati ispraviti.

Velika je pogreška bila da se državne vlasti nisu više pozabavile sa tim Hrvatskim Zagorcem. Pa on vam je tako dobra, mekana slovenska duša i da se to patničko lice bolje prigrllilo na grudi majčice Jugoslavije, da su se utrle te teške i gorke suze, koje je on prolevao toliko vremena i bio bijen kao kmet od tuđinskih gospodara i tuđinske vlastele, kome nije bolje

išlo niti za režima Kuena Bana, drukčije bi sada bilo. On je tada bio proganjan za to, jer je uvek držao čist i svetao svoj obraz i kao Hrvat i kao Slaven. Međutim da je vlada toga ispaćenog čoveka privinula na svoje grudi, da mu je dala što treba, da ga je ona i pomogla, da on unapredi svoje gospodarstvo, te da i naš Zagorac bude napredan čovek, da mu se sve to dalo, a tu ne treba mnogo da se pokaže da se ima spram njega ljubavi i srca, — on bi bio sretan i zadovoljan u zagrljaju sa svojim bratom Srbinom, sa svojim bratom Slovincem i on bi se osećao kao jedan narod u jednoj državi Kraljevini Jugoslaviji.

Mi Zagorci, koji imademo taj nalog da ispoljimo odve, u nadi da će sadašnja Kraljevska vlada, koja je uzela u svoj program, da će voditi neumornu borbu za pravednost, ravnopravnost, građanske slobode, slobodu štampe, demokratiju, da će izgraditi ovu našu državu na principima parlamentarizma, da će prigrlliti u naručja ovog sadašnjeg budžeta i Hrvatskog Zagorca i Hrvatskom Zagorcu dati što on treba, i utrti mnogu i mnogu gorku suzu sa njegova ispaćena lica, i da će popraviti sve one pogreške koje su dosadašnje vlasti hrvatskom Zagorju nanijele, u nadi da će hrvatski Zagorci jednom doći do onoga što njih zaista ide, ja izjavljujem da ću glasati za predloženi budžet.

Потпретседник др. Мирослав Плож: Са вашим пристанком, господо сенатори, ја ћу закључити данашњи састанак и заказујем идући за сутра у 9 сати пре подне са следећим дневним редом:

Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1936/37 годину.

Прима ли Сенат мој предлог? (Прима се.) Онда закључујем данашњу седницу.

Седница је закључена у 22 часа.